HERKOMST
IN BEELD

Amsterdam, Goudsbloemgracht naar Brouwersgracht, Gerrit Lamberts, 1816

Genealogisch Onderzoeksrapport
De Kwartierstaat van [redacted]

Opdrachtgever: [redacted]
Opdrachtnemer: Herkomst In Beeld
in de persoon van Emma & Julia Hulshof
Datum: [redacted]

Voorwoord

Onze visie

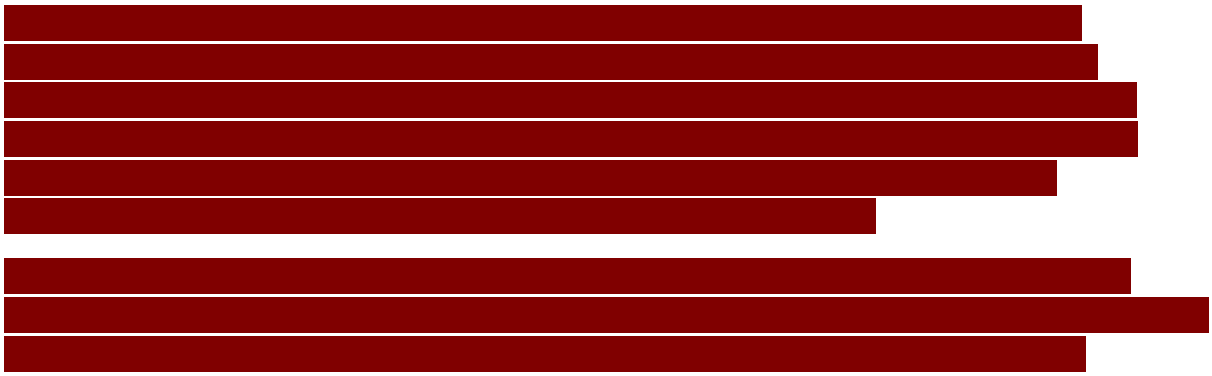
Wij willen stamboomonderzoek opnieuw definiëren. Waar traditionele genealogie vaak als stoffig, droog en ingewikkeld wordt ervaren, brengen wij een frisse en toegankelijke manier van ontdekken.

Onze unieke aanpak gebruikt moderne technologieën en zorgvuldig onderzoek, waarmee we waarheidsgetrouwe verhalen schrijven die gebaseerd zijn op feiten. Zo maken we het voor iedereen mogelijk om hun eigen familiegeschiedenis te ontdekken en een diepere verbinding met het verleden te voelen.

Onze missie

Wij geloven dat het ontdekken van je familiegeschiedenis je verbindt met het verleden en je helpt te begrijpen wie je bent en waar je vandaan komt. Het laat zien hoe jouw voorouders hun leven hebben geleid en welke sporen zij hebben achtergelaten. Door hun verhalen tot leven te brengen, krijg je een rijker beeld van je eigen herkomst en van het erfgoed dat je omringt.

Het proces

Het eindresultaat

We hopen dat het onderzoek jou de ervaring geeft die wij voor ogen hebben met *Herkomst in Beeld*: het verbinden met jouw familiegeschiedenis en het ontdekken van de verhalen die je identiteit vormgeven. We wensen je veel inspiratie en plezier tijdens het lezen en ontdekken!

Emma & Julia Hulshof

HERKOMST IN BEELD

Inhoudsopgave

Voorwoord 2
Inleiding 5
De kwartierstaat 5
Onze werkwijze 6
Waar we de informatie vandaan halen 6
Geboorte- en overlijdensakten 6
Bevolkingsregisters 6
Notariële aktes 6
Historische context 6
Wat we doen met de gevonden informatie 7
Organiseren en Beheren van Gegevens 7
Hoe onze visuele overzichten tot stand komen 7
Hoe onze genealogische verhalen tot stand komen 7
Het gebruik van betrouwbare bronnen 7
Overzichten 8
Voornamen 8
Achternamen 9
Kwartierstaat van [redacted] 10
Plaatsen van gebeurtenissen 11
Kwartierstaat provincies van de plaatsen van gebeurtenissen 13
Beroepen 14
Kwartierstaat beroepsgroepen overzicht 15
Dienstplicht 16
Wat gebeurde er tijdens de dienstplicht? 16
Kwartierstaat dienstplicht 17
Verhalen 18
Verhalenoverzicht 19
In de Rook van Zijn Vader 20
Een Vrouw van de Oostelijke Eilanden 30
Een Leven Langs de Randen 38
In Dienst van de Zee 46
Van het Friese Lemmer naar de Kuipersgang in Amsterdam 55
Arbeid, Gezin en een Opvallende Rechtszaak 63

Tegen de Wind in 71
Een Beroep op de Zorg in Amsterdam 81
Ondernemerschap in Dokkum 88
Bronnenlijst 95

Inleiding

Dit onderzoek is uitgevoerd voor [redacted] en richt zich op het in kaart brengen van een kwartierstaat: een genealogisch overzicht dat de voorouders aan vaders- en moederszijde van een persoon weergeeft. In dit geval betreft het de voorouders tot en met de vijfde generatie van [redacted].

De aanpak van dit onderzoek was breed opgezet, zonder vooraf gestelde onderzoeksvragen. Hierdoor hebben we alle informatie die verband houden met zijn voorouders meegenomen en als waardevol en interessant beschouwd.

[redacted]

De kwartierstaat

De gegevens die we hebben verzameld, presenteren we in een kwartierstaat. Een kwartierstaat is een genealogisch overzicht waarin de voorouders van een persoon in kaart worden gebracht. Dit schema begint bij de betreffende persoon (de kwartierdrager) en toont vervolgens zijn of haar ouders, grootouders, overgrootouders, en zo verder. Op deze manier krijg je een duidelijk en overzichtelijk beeld van je familiegeschiedenis, waarbij de generaties in één schema worden weergegeven.

Leeswijzer

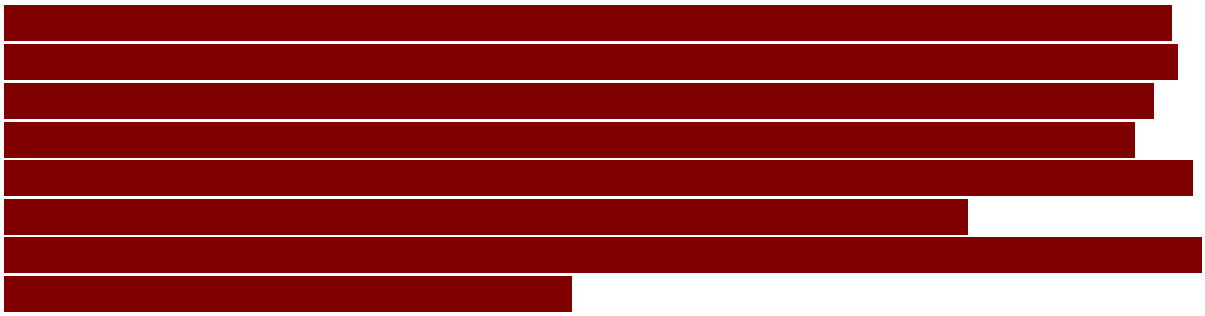
Dit rapport begint met een uitleg over onze werkwijze, gevolgd door een gedetailleerde analyse van de kwartierstaat. We sluiten af met persoonlijke en inspirerende verhalen die tijdens het onderzoek aan het licht zijn gekomen.

Onze werkwijze

Waar we de informatie vandaan halen

Geboorte- en overlijdensakten

Bevolkingsregisters

Notariële aktes

Historische context

Wat we doen met de gevonden informatie

Het vinden van al deze gegevens kan, afhankelijk van de onderzoeksvraag, enkele dagen tot weken duren. Dit is elke keer weer een verrassing en maakt ons werk ook zo leuk. Net zo belangrijk als het vinden is het invoeren van de gegevens.

Organiseren en Beheren van Gegevens

Tijdens ons onderzoek doorzoeken we zorgvuldig archieven om relevante informatie te vinden. Deze gegevens worden altijd gestructureerd en beheerd in een digitaal stamboomprogramma.

Je heb van ons een werkbestand ontvangen. Dit bestand kun je uploaden op alle genealogische platformen die er zijn. Zo heb je blijvend toegang tot alle informatie en beheer je deze volledig zelf. Je kunt zo eventueel ook contact leggen met verre familieleden.

Hoe onze visuele overzichten tot stand komen

Het creëren van visuele overzichten is een zorgvuldig proces dat verder gaat dan enkel het verzamelen van gegevens. We werken digitaal en maken gebruik van diverse hulpmiddelen om gegevens te ordenen, analyseren en patronen te ontdekken.

Dit proces is creatief en gestructureerd, waarbij elke stap leidt tot een verfijnd en professioneel eindresultaat.

Hoe onze genealogische verhalen tot stand komen

Door het maken van de visuele overzichten krijgen we overzicht in alles wat we gevonden hebben en kunnen we duidelijke verbanden zien. We verdiepen ons in de plaatsen waar de betrokken personen vandaan kwamen, de beroepen die zij uitoefenden en de historische context waarin ze leefden. Uiteindelijk selecteren we personen om hun verhaal uitgebreid en gedetailleerd uit te werken.

Het gebruik van betrouwbare bronnen

Onze benadering is altijd gericht op feitelijke nauwkeurigheid. We willen geen fictie creëren; in plaats daarvan streven we ernaar om de verhalen van je voorouders zo getrouw mogelijk weer te geven en in te kleuren. Door gebruik te maken van betrouwbare bronnen en historische gegevens, kunnen we ervoor zorgen dat onze verhalen authentiek en geloofwaardig zijn.

Overzichten

Hier bieden we een aantal overzichten en samenvattingen van de verzamelde informatie over je voorouders aan. Er zijn overzichten beschikbaar van:

- Voornamen
- Achternamen
- Leeftijden
- Plaatsen van gebeurtenissen
- Beroepen
- Dienstplicht

Voornamen

Bij het bekijken van de namen in de kwartierstaat zie je dat van de mannen Johannes (3), Willem (2) en Pieter (2) de top 3 namen zijn.

De top 3 namen onder de vrouwen zijn Maria (6), Johanna (5) en Hendrika (2).

In de kwartierstaat zien we de volgende voornamen van de voorouders.

Mannen

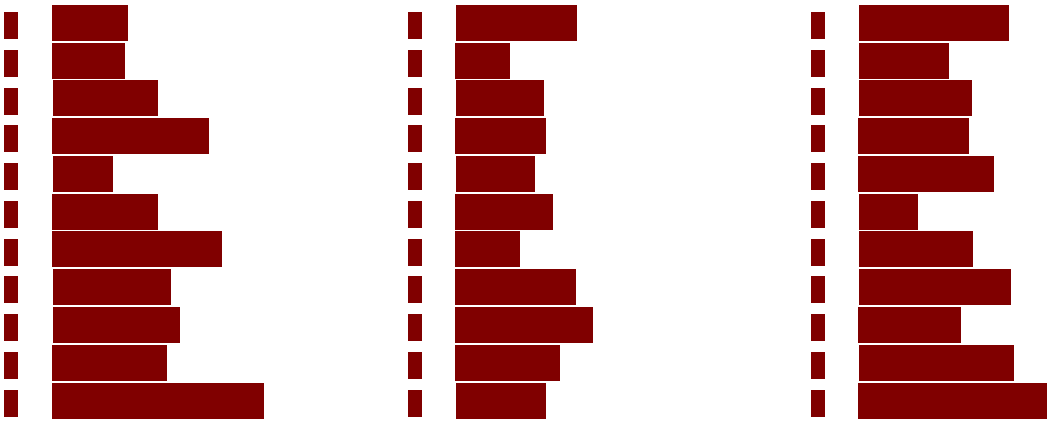
- Albartus
- Arnold
- Asse
- Christian
- Elias
- Gerardus
- Hans
- Hendricus
- Hendrik
- Jan
- Joachim
- Johann
- Johannes
- Joseph
- Paulus
- Peter
- Petrus
- Pieter
- [redacted]
- Simon
- Willem

Vrouwen

- Alida
- Anna
- Antonia
- Bernardina
- Cornelia
- Giltje
- Grietje
- Helena
- Hendrika
- Hendrina
- Jacoba
- Johanna
- Louisa
- Lourelia
- Maria
- Marianne
- Petronella
- Pieternella

Achternamen

In de kwartierstaat zien we de volgende achternamen van de voorouders.

Leeftijd

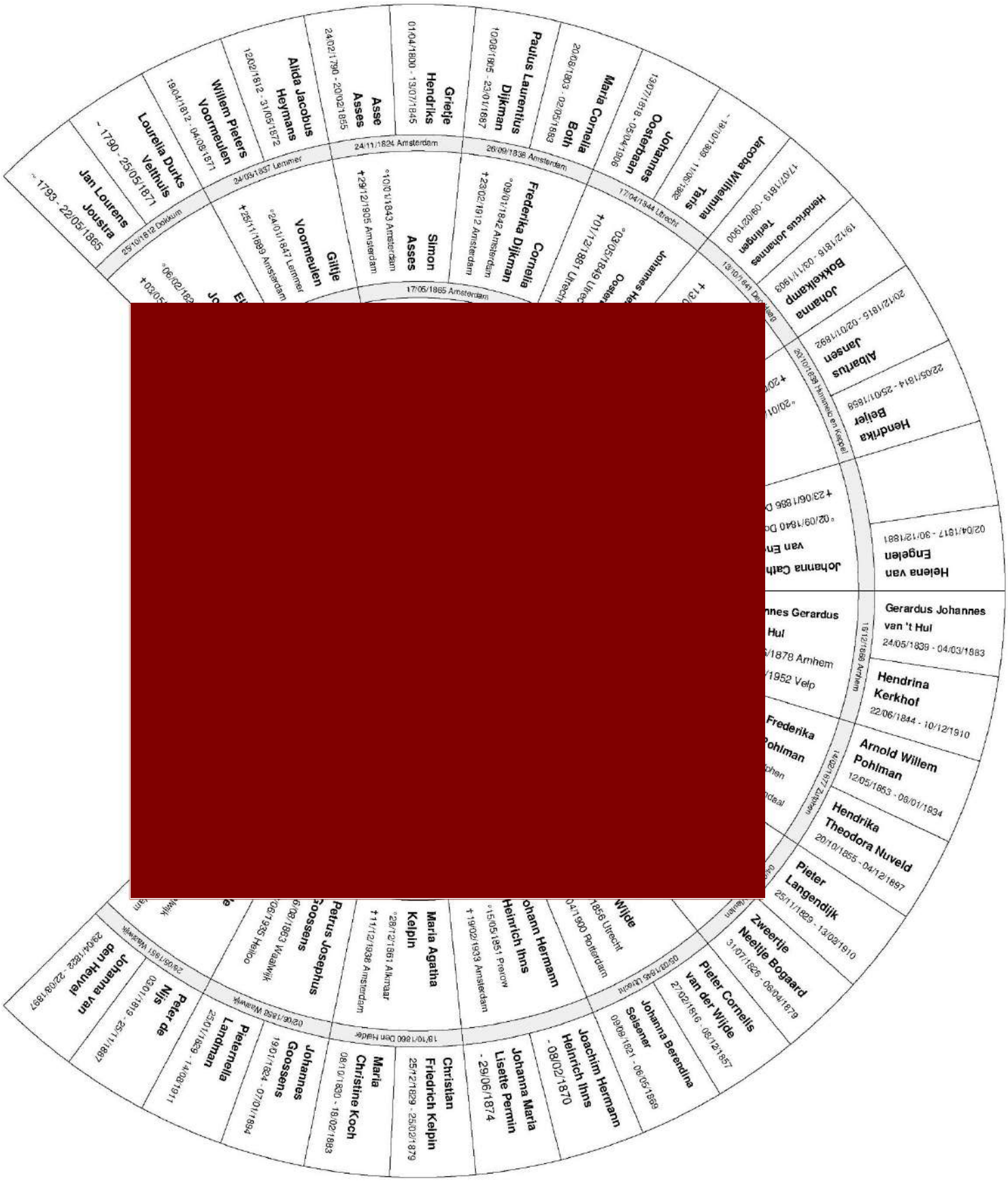
De oudste persoon uit de stamboom is [redacted], die 91 jaar oud werd.

De jongste persoon is [redacted] die 32 jaar oud werd.

De gemiddelde leeftijd is 66,4 jaar.

HERKOMST IN BEELD

Kwartierstaat van [redacted]

Plaatsen van gebeurtenissen

In de kwartierstaat van [redacted] zien we dat [redacted]

De hieronder genoemde plaatsen zijn locaties uit geboorte-, trouw- of overlijdensakten, waarbij sommige slechts eenmaal voorkomen en andere meerdere generaties terugkeren. De dikgedrukte plaatsen staan in de top 7 voorkomende plaatsen.

Drenthe
- Meppel
- Norg
- Veenhuizen

Friesland
- **Dokkum (12x)**
- Heerenveen
- Jutrijp
- Lemmer
- Nijehaske
- Sneek
- Woudsend

Gelderland
- **Arnhem (7x)**
- Drempt
- **Doesburg (13x)**
- Huissen
- Hummelo
- Hummelo en Keppel
- Nijmegen
- Rozendaal
- Valburg
- Velp
- Westervoort
- Zetten
- **Zutphen (8x)**

Noord-Brabant
- Eindhoven
- Hooge en Lage Mierde
- Tilburg
- **Waalwijk (13x)**

Noord-Holland
- Alkmaar
- **Amsterdam (45x)**
- Blaricum
- Buiksloot
- Den Helder
- Heiloo
- Zaandam

Overijssel
- Hardenberg

Utrecht
- Abcoude-Proostdij
- Amersfoort
- Baarn
- De Ronde Venen
- Mijdrecht
- **Utrecht (21x)**
- Vinkeveen
- Vleuten

Zuid-Holland
- Den Haag
- Lexmond
- Rotterdam

Duitsland
- Born a. Darß (Mecklenburg-Vorpommern)
- Lenzen (Elbe) (Brandenburg)
- Prerow (Mecklenburg-Vorpommern)
- Rendsburg (Schleswig-Holstein)

Kaart van Nederland met plaatsen van gebeurtenissen

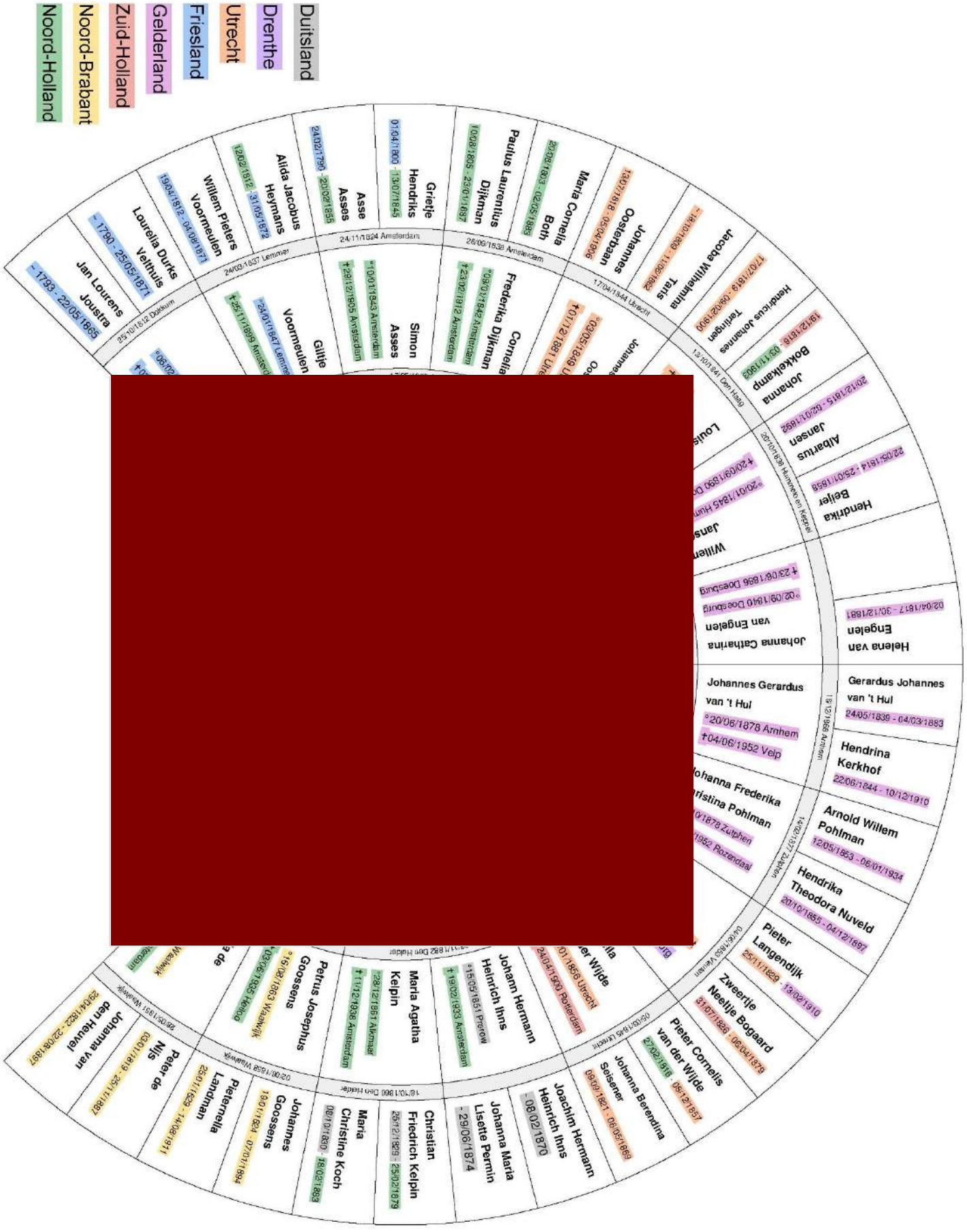
Kaart van Nederland en Duitsland met plaatsen van gebeurtenissen

Legenda: van 14 tot 43 van 9 tot 13 van 3 tot 8 2 1

HERKOMST IN BEELD

Kwartierstaat provincies van de plaatsen van gebeurtenissen

Noord-Holland
Noord-Brabant
Zuid-Holland
Gelderland
Friesland
Utrecht
Drenthe
Duitsland

Beroepen

Hieronder staan de beroepen die we tijdens ons onderzoek zijn tegengekomen. Het is mogelijk dat een voorouder in de loop van zijn leven meerdere beroepen heeft uitgeoefend.

Ambacht

- Brander
- Gisthandelaar
- Gistverkoper
- Horlogemaker
- Koormolenaar
- Mandenmaker
- Mandmakersknecht
- Molenaarsknecht
- Schoenmaker
- Sigarenmaker
- Smidsknecht

Arbeiders en Handenarbeid

- Arbeider
- Dagloner
- Fabrieksarbeider
- Hooiwerker
- Landbouwer
- Loopknecht
- Magazijnknecht
- Pakhuisknecht
- Schijvenschuurder
- Veenarbeider

Huishoudelijk

- Dienstbode
- Dienstmeid
- Huishoudster
- Schoonmaakster
- Strijkster
- Wasvrouw
- Werkster

Dienstverlening

- Assistent bemiddelaar bij de gemeente arbeidsbureau
- Conciërge
- Bediende
- Kok
- Koopman
- Koopman in lampen
- Koster
- Sigarenwinkelier
- Winkelierster
- Logementhouder
- Nachtwaker
- Portier
- Tapper

Bouw

- Behanger
- Bouwman
- Metselaar
- Opperman
- Schilder
- Schildersknecht
- Timmerman
- Verver
- Verwersknecht
- Werkman

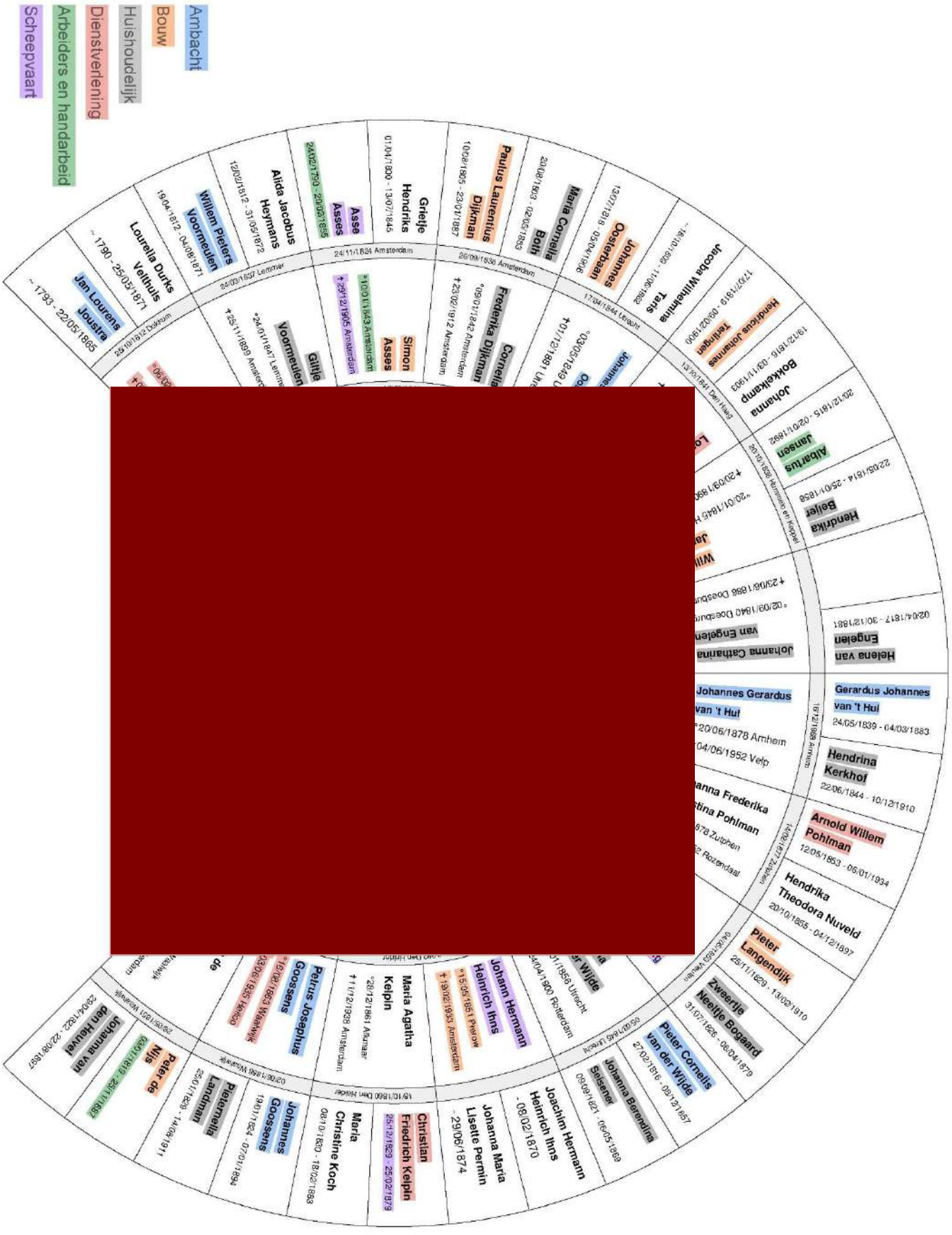
Scheepvaart

- Bootwerker
- Dokwerker
- Havenarbeider
- Schipper
- Schippersknecht
- Zeeman/Varensgezel

HERKOMST IN BEELD

Kwartierstaat beroepsgroepen overzicht

In de kwartierstaat van Roland zien we geen opvallende verschillen tussen de vaderlijke en moederlijke lijn. De namen zijn voorzien van een kleurmarkering die de bijbehorende beroepsgroep weergeeft. Wanneer iemand in de loop van zijn leven van beroepscategorie veranderde, hebben we dit aangegeven door de geboortedatum in een andere kleur te markeren.

Dienstplicht

In de kwartierstaat van [redacted] zien we dat veel mannen zijn vrijgesteld van militaire dienst, bijvoorbeeld vanwege broederdienst of omdat zij de enige zoon in het gezin waren. Drie mannen hebben hun dienstplicht wel vervuld, maar hebben niet deelgenomen aan veldtochten. Daarnaast zijn enkele voorouders afgekeurd vanwege lichamelijke gebreken.

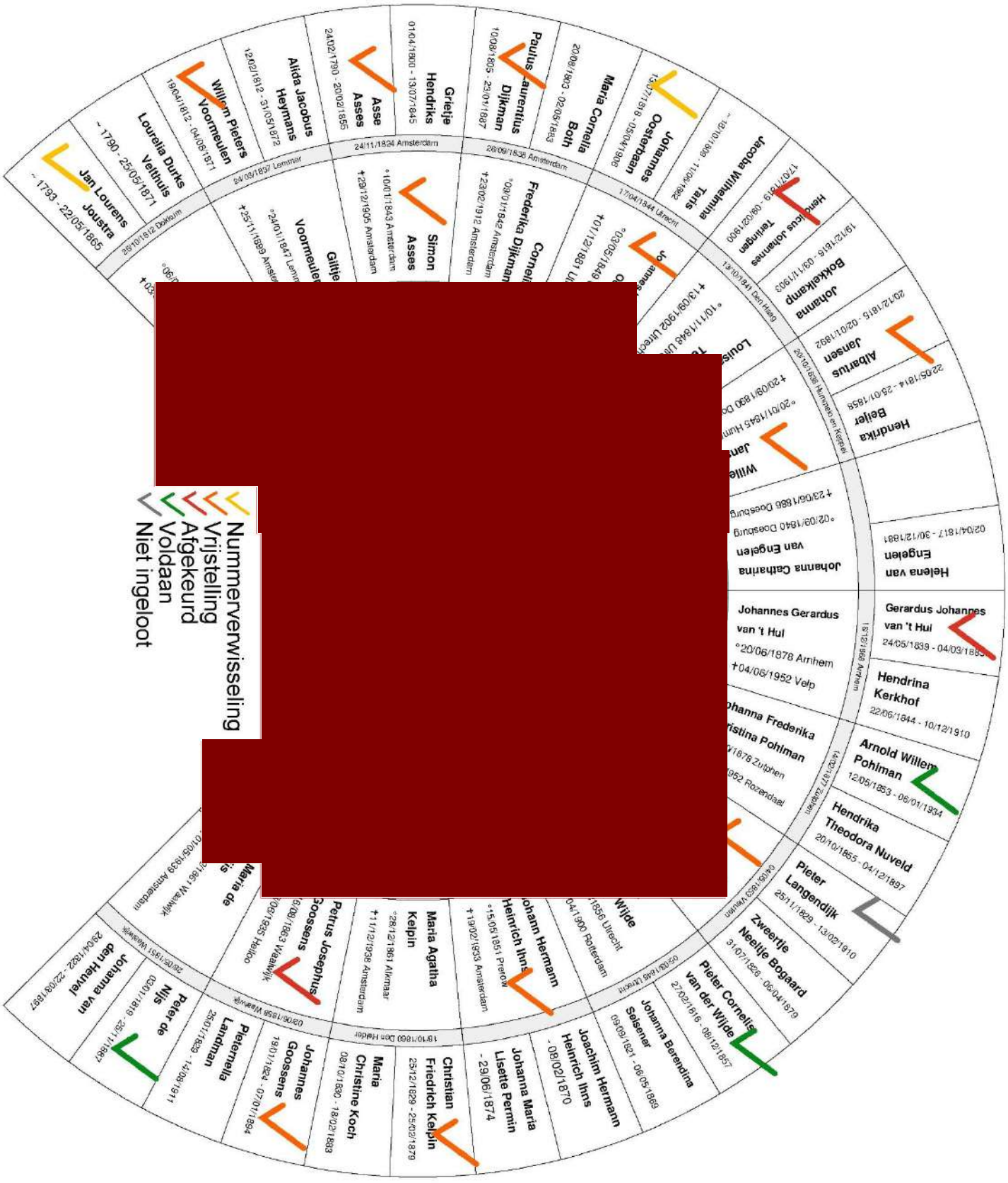
Twee mannen hebben een nummerwisseling gedaan: zij ruilden hun lotingsnummer met iemand anders, meestal tegen betaling, om zo zelf vrijstelling te verkrijgen of juist in dienst te kunnen gaan.

Bij de mannen waar geen vinkje staat, hebben we geen of onvoldoende informatie kunnen achterhalen over hun dienstplicht.

Wat gebeurde er tijdens de dienstplicht?

[redacted]

Kwartierstaat dienstplicht

Verhalen

De verhalen die je hierna leest, zijn met zorg samengesteld op basis van de beschikbare bronnen ten tijde van schrijven. We streven ernaar om een waarheidsgetrouw beeld te geven van het leven van je voorouders. Daarbij vullen we zo min mogelijk in: we schrijven feitelijk, met respect voor wat bekend is — en laten ruimte waar de geschiedenis zwijgt.

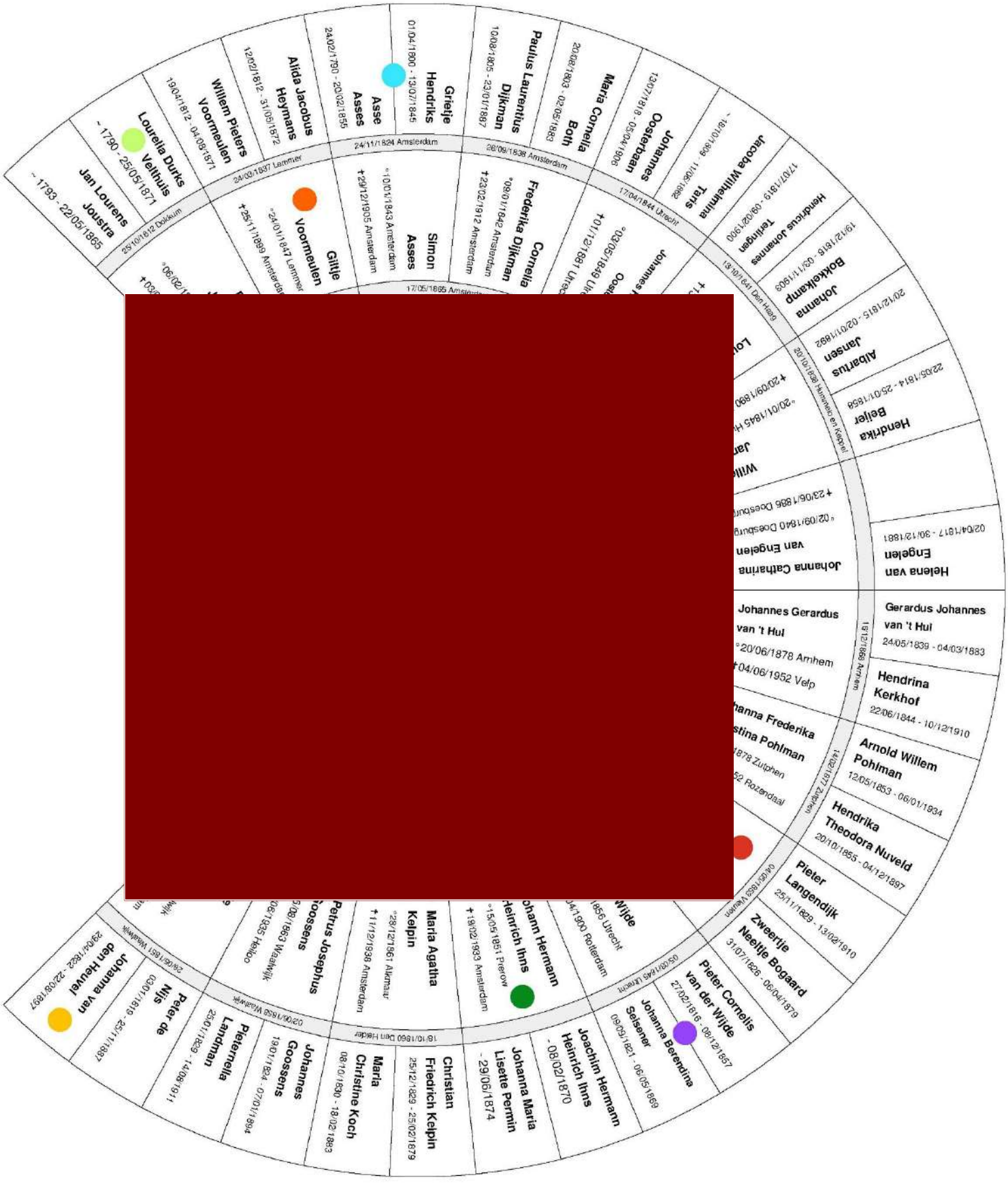
Hierna vind je het verhalenoverzicht. De gekleurde stippen komen overeen met de verhalen die zijn samengesteld over de levens van je voorouders. Op deze manier kun je eenvoudig vaststellen waar het verhaal zich in je kwartierstaat bevindt.

De verhalen zijn gerangschikt in volgorde van tijd, beginnend bij het heden en teruggaand naar het verleden.

Tot slot: als je in een verhaal een naam met het rode lettertype ziet staan, dan is dat het kind van wie jij afstamt — het spoor dat verder loopt naar jou.

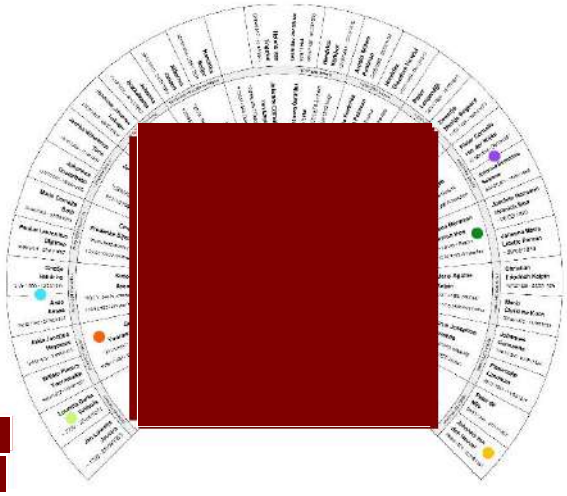
HERKOMST IN BEELD

Verhalenoverzicht

In de Rook van Zijn Vader

Een inkijk in het leven van [redacted]

Een jong gezin

[redacted]

[redacted]

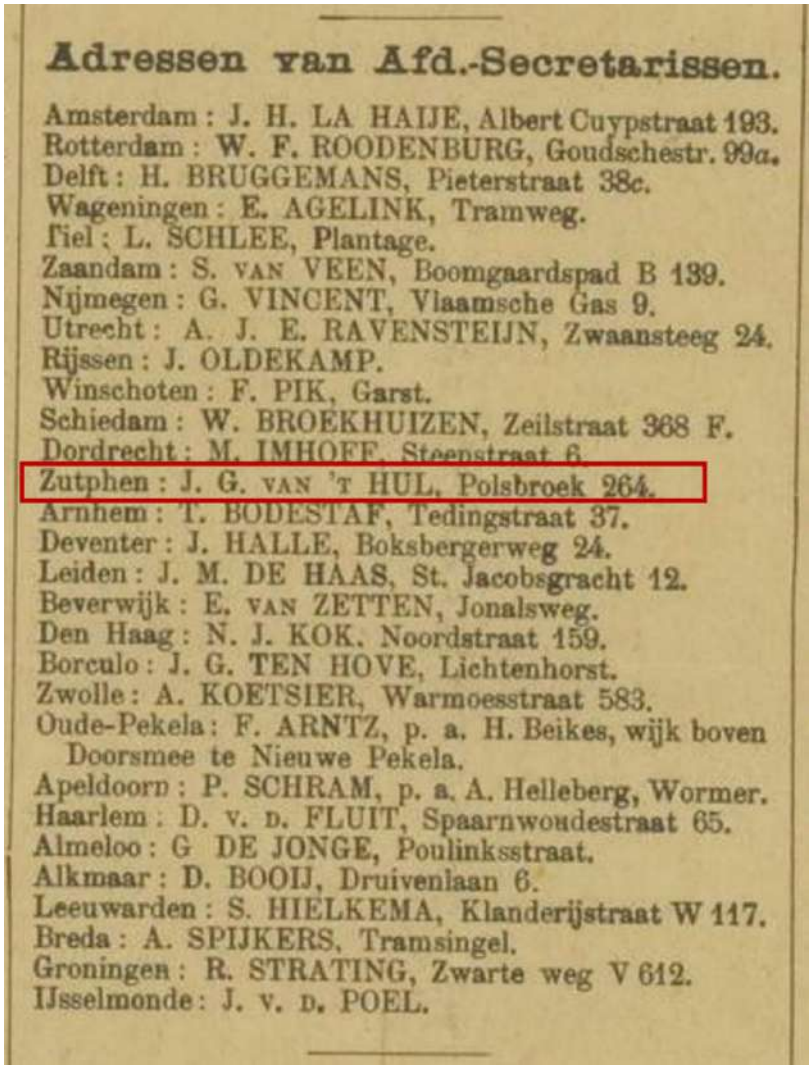
[redacted]

Sigarenmaker 1934[1]

Een vakman in Arnhem

[redacted]

Adressen van Afd.-Secretarissen.

Amsterdam: J. H. LA HAIJE, Albert Cuypstraat 193.
Rotterdam: W. F. ROODENBURG, Goudschestr. 99a.
Delft: H. BRUGGEMANS, Pieterstraat 38c.
Wageningen: E. AGELINK, Tramweg.
Tiel: L. SCHLEE, Plantage.
Zaandam: S. VAN VEEN, Boomgaardspad B 139.
Nijmegen: G. VINCENT, Vlaamsche Gas 9.
Utrecht: A. J. E. RAVENSTEIJN, Zwaansteeg 24.
Rijssen: J. OLDEKAMP.
Winschoten: F. PIK, Garst.
Schiedam: W. BROEKHUIZEN, Zeilstraat 368 F.
Dordrecht: M. IMHOFF, Steenstraat 6.
Zutphen: J. G. VAN 'T HUL, Polsbroek 264.
Arnhem: T. BODESTAF, Tedingstraat 37.
Deventer: J. HALLE, Boksbergerweg 24.
Leiden: J. M. DE HAAS, St. Jacobsgracht 12.
Beverwijk: E. VAN ZETTEN, Jonalsweg.
Den Haag: N. J. KOK, Noordstraat 159.
Borculo: J. G. TEN HOVE, Lichtenhorst.
Zwolle: A. KOETSIER, Warmoesstraat 583.
Oude-Pekela: F. ARNTZ, p. a. H. Beikes, wijk boven Doorsmee te Nieuwe Pekela.
Apeldoorn: P. SCHRAM, p. a. A. Helleberg, Wormer.
Haarlem: D. v. D. FLUIT, Spaarnwoudestraat 65.
Almeloo: G DE JONGE, Poulinksstraat.
Alkmaar: D. BOOIJ, Druivenlaan 6.
Leeuwarden: S. HIELKEMA, Klanderijstraat W 117.
Breda: A. SPIJKERS, Tramsingel.
Groningen: R. STRATING, Zwarte weg V 612.
IJsselmonde: J. v. D. POEL.

De sigarenmaker; orgaan van den Nederlandsch-Belgischen Sigarenmakers- en Tabaksbewerkersbond, jrg 9, 1897, no. 40, 02-10-1897

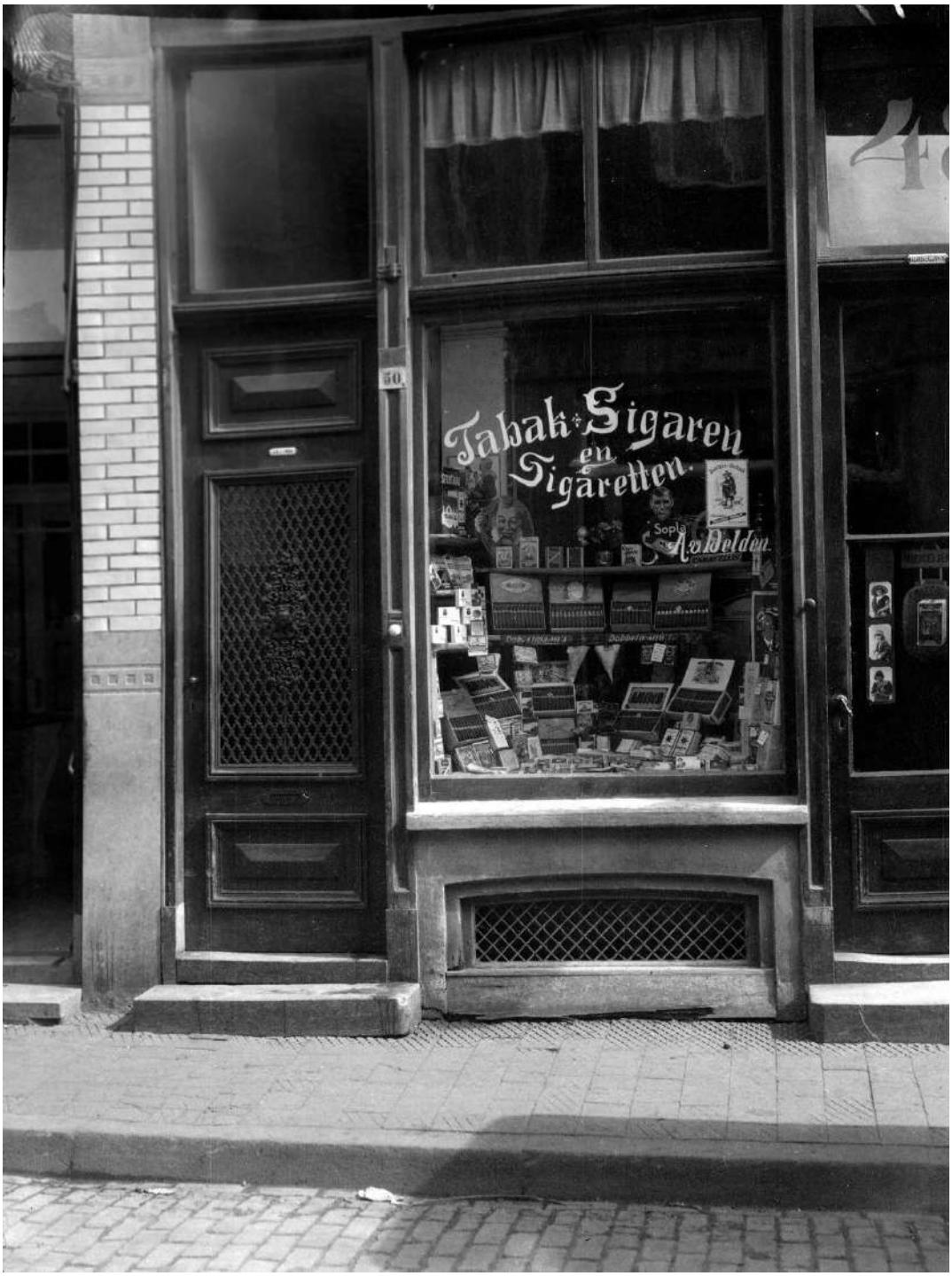
Huwelijk en eigen gezin

[redacted]

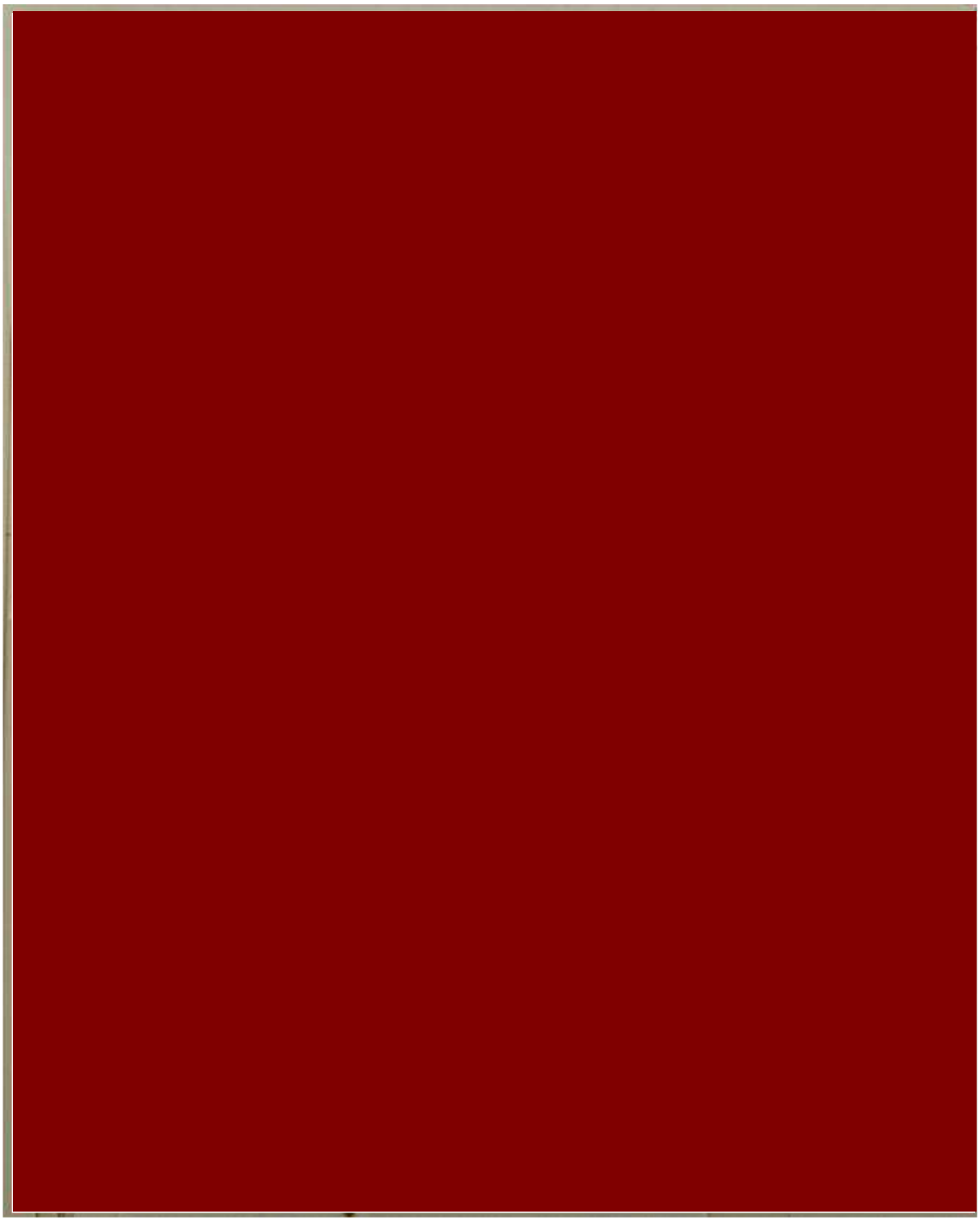
Werk bij de AKU en de sigarenwinkel

Algemene Kunstzijde Unie (AKU), De spinnerij, 1935-1940[2]

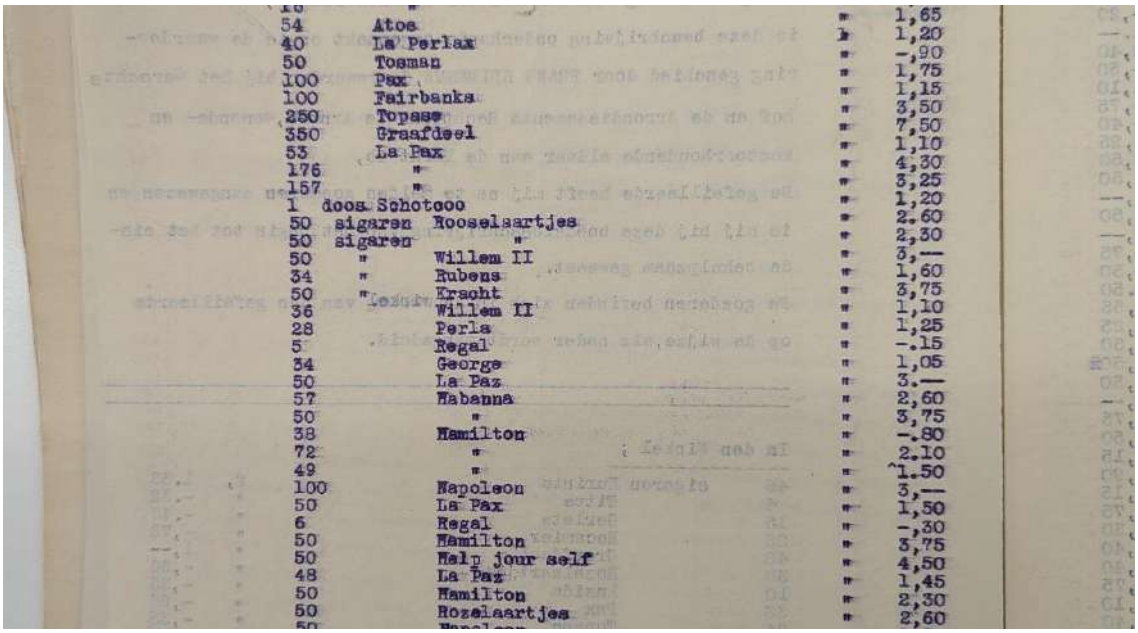
Gevel van een sigarenwinkel aan de Nieuwstad in Arnhem, circa 1926[2]

TRANSCRIPTIE:

De winkelvoorraad

[redacted]

54	Atoe	1,65
40	La Perlax	1,20
50	Tosman	-,90
100	Pax	1,75
100	Fairbanks	1,15
250	Topase	3,50
350	Graafdeel	7,50
53	La Pax	1,10
176	"	4,30
157	"	3,25
1 doos	Schotsoo	1,20
50 sigaren	Rooselaartjes	2.60
50 sigaren	"	2,30
50 "	Willem II	3,—
34 "	Rubens	1,60
50 "	Eracht	3,75
36	Willem II	1,10
28	Perla	1,25
5	Regal	-.15
34	George	1,05
50	La Paz	3.—
57	Habanna	2,60
50	"	3,75
38	Hamilton	-.80
72	"	2.10
49	"	1.50
100	Napoleon	3,—
50	La Pax	1,50
6	Regal	-,30
50	Hamilton	3,75
50	Help jour self	4,50
48	La Paz	1,45
50	Hamilton	2,30
50	Rozelaartjes	2,60

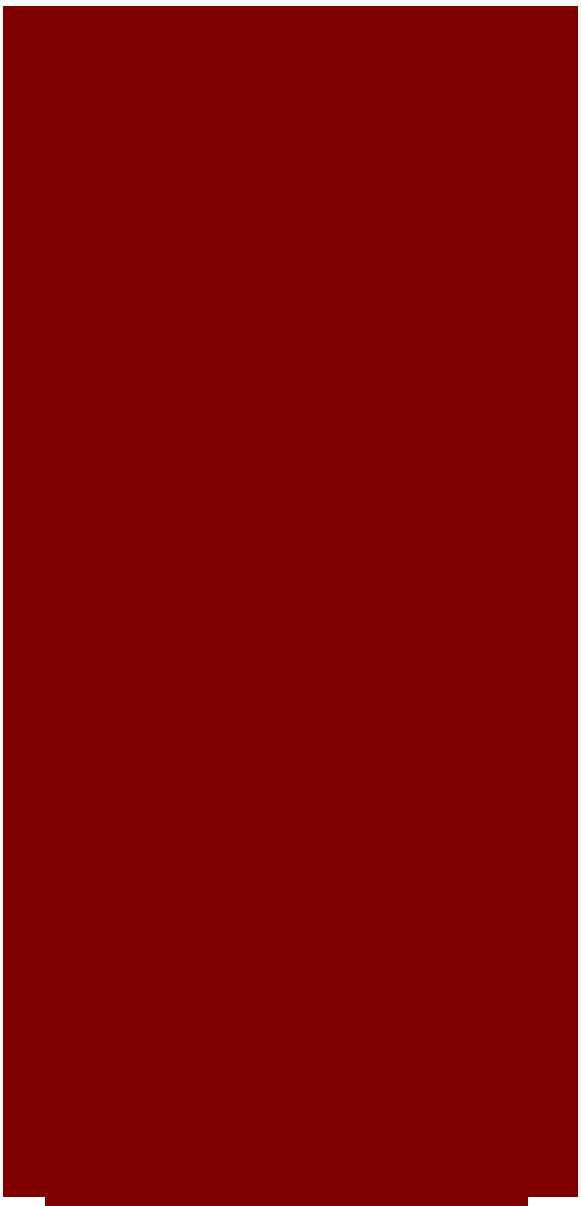
Uitsnede van één van de vijf pagina's uit het faillissements-dossier van [redacted] *waarin de inventaris van de winkel wordt beschreven. De lijst vermeldt aantallen, merken en prijzen van sigaren en sigaretten.*

Verzet, arrestatie en opsluiting

[redacted]

[redacted]

TRANSCRIPTIE: In[redacted]

[redacted]

Kamp Vught

[redacted]

[redacted]

Canadese soldaat bij spoorlijn van kamp Vught[3]

[redacted]

[redacted]

Registratiekaart van [redacted], Kamp Vught[4]

Leven na de oorlog

[redacted]

[redacted]

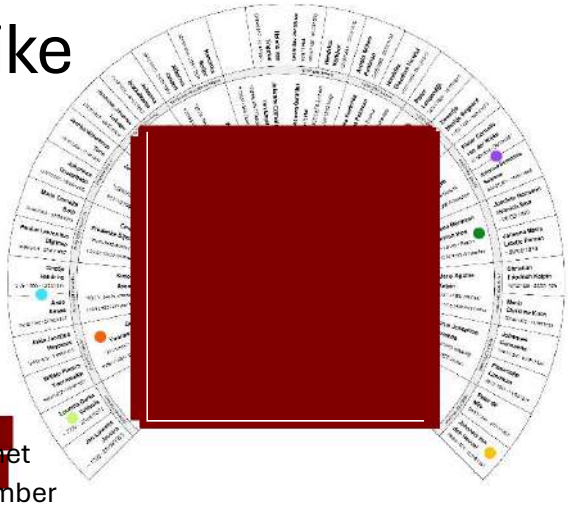

Persoonskaart van [redacted]

Overlijden

[redacted]

Een Vrouw van de Oostelijke Eilanden

Een inkijk in het leven van Cornelia Frederika Asses

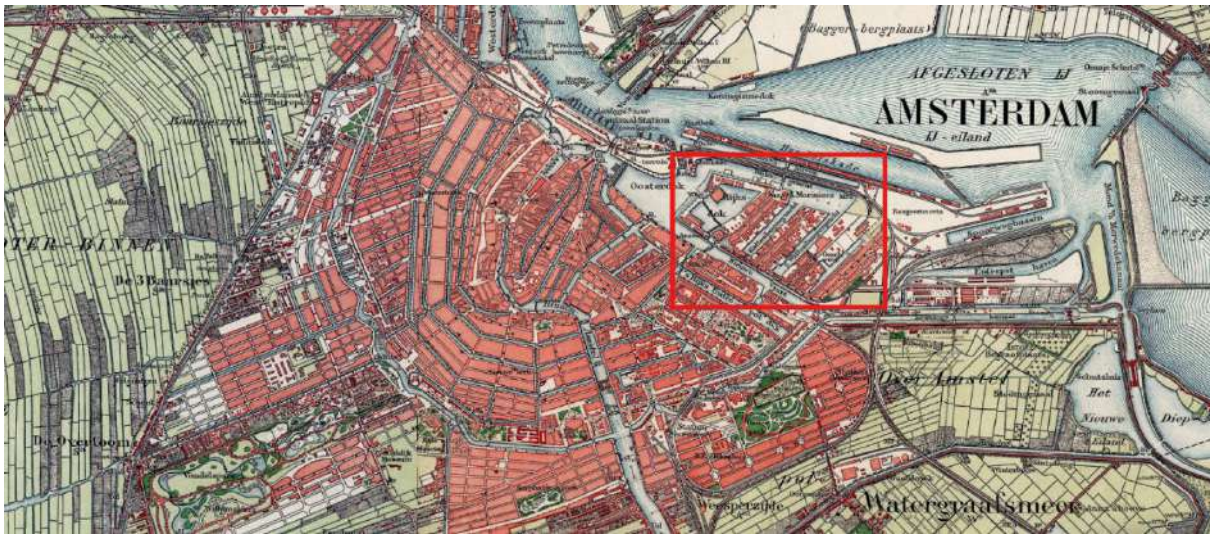
Gezin van herkomst

Op 9 september 1872 wordt Cornelia Frederika Dijkman opgenomen in het Binnengasthuis, een bekend ziekenhuis in het hart van Amsterdam. Nog geen twee weken later, op 25 september om half drie 's middags, bevalt zij van een dochter. Het meisje krijgt dezelfde voornamen als haar moeder: Cornelia Frederika. Haar achternaam is Asses.

Bij haar geboorte is Cornelia Frederika Asses niet het eerste kind in het gezin. Ze wordt de jongere zus van Abraham, geboren in 1865, en Maria Cornelia, geboren in 1870. In de jaren die volgen groeit het gezin verder. Cornelia krijgt nog drie zusjes en een broertje: Margaretha Sijbillina in 1875, Evertje Peternella in 1877, Hendrika Johanna Wilhelmina in 1879, en ten slotte Simon Paulus in 1881.

Haar ouders, beide geboren en getogen in Amsterdam, leiden een arbeidersbestaan. Haar vader, Simon Asses, kent een leven vol afwisseling qua beroepen: van werkman tot koopman in lampen, van pakhuisknecht tot dokwerker en uiteindelijk veenarbeider. Haar moeder werkt als werkster.

Conelia's jeugd wordt gekarakteriseerd door meerdere verhuizingen binnen dezelfde buurt in Amsterdam: de Oostelijke Eilanden. Ze begint haar jonge jaren aan de Foeliedwarsstraat, waar ze drie jaar en twee maanden woont. Daarna verhuist het gezin naar de Grote Wittenburgerstraat, waar ze een klein jaar verblijven. Vervolgens woont Cornelia bijna zes jaar aan de Kleine Kattenburgerstraat. Het gezin vestigt zich daarna aan de Hoogte Kadijk, waar ze bijna drie jaar wonen. Daarna brengen ze bijna twee jaar door aan de Korte Kerkstraat. Haar laatste jeugdjaren brengt Cornelia door aan de Laagte Kadijk, een periode van ruim vijf jaar.

Kaart van Amsterdam, met in het rode vierkant de Oostelijke Eilanden, datering 1894[11]

De diagnose keratitis scrofulosa

In april 1889 wordt de 16-jarige Cornelia opgenomen in het Binnengasthuis in Amsterdam. De opname duurt tien dagen, en tijdens deze periode wordt bij haar de diagnose keratitis scrofulosa gesteld. Dit is een oogontsteking die in verband wordt gebracht met tuberculose, een ziekte die haar immuunsysteem verzwakt en de ontsteking in haar oog veroorzaakt. De artsen vermoeden dat de infectie het gevolg is van een chronische aandoening die mogelijk afkomstig is van lymfeklieren die aangetast zijn door tuberculose, wat vroeger vaak aangeduid werd als "scrofula".

Ze krijgt in juni 1889 opnieuw te maken met een verslechtering van haar gezondheid. Ditmaal wordt ze voor acht dagen opgenomen in hetzelfde ziekenhuis. De artsen geven haar opnieuw de diagnose keratitis scrofulosa.

In de medische wereld werd deze aandoening destijds als ernstig beschouwd, omdat het niet alleen het oog aanvalt, maar ook kan wijzen op een ernstigere, algehele tuberculose-infectie. Het herstel was vaak langdurig, en de vooruitzichten hingen sterk af van de ernst van de infectie en de algehele gezondheid van de patiënt. De behandeling was in die tijd nog veelal gericht op het verlichten van de symptomen, omdat er nog geen moderne antibiotica beschikbaar waren om de tuberculose effectief te bestrijden.

Werken als dienstmeid

In 1892, op 19-jarige leeftijd, verlaat Cornelia het ouderlijk huis. Ze verhuist naar een ander gezin en gaat werken als dienstmeid bij de familie P.L. de Jong, die woont aan de Krommenwaal in Amsterdam. Deze straat ligt niet ver van de buurt waar ze is opgegroeid. Ze blijft twee jaar bij het gezin werken.

Dienstmeiden verrichtten in de 19e eeuw uiteenlopende huishoudelijke taken, zoals schoonmaken, wassen, koken en het bedienen van de familie. Het werk kon zwaar en langdurig zijn, met beperkte vrije tijd en vaak onder toezicht van de vrouw des huizes. Dienstmeiden woonden doorgaans in bij het gezin waar ze werkten, meestal in een eenvoudige kamer of op zolder. De precieze omstandigheden verschilden per huishouden en regio.

Hierna verhuist Cornelia naar Nieuwer-Amstel, de voormalige naam van de gemeente Amstelveen die in het noorden grenst aan de zuidkant van Amsterdam.

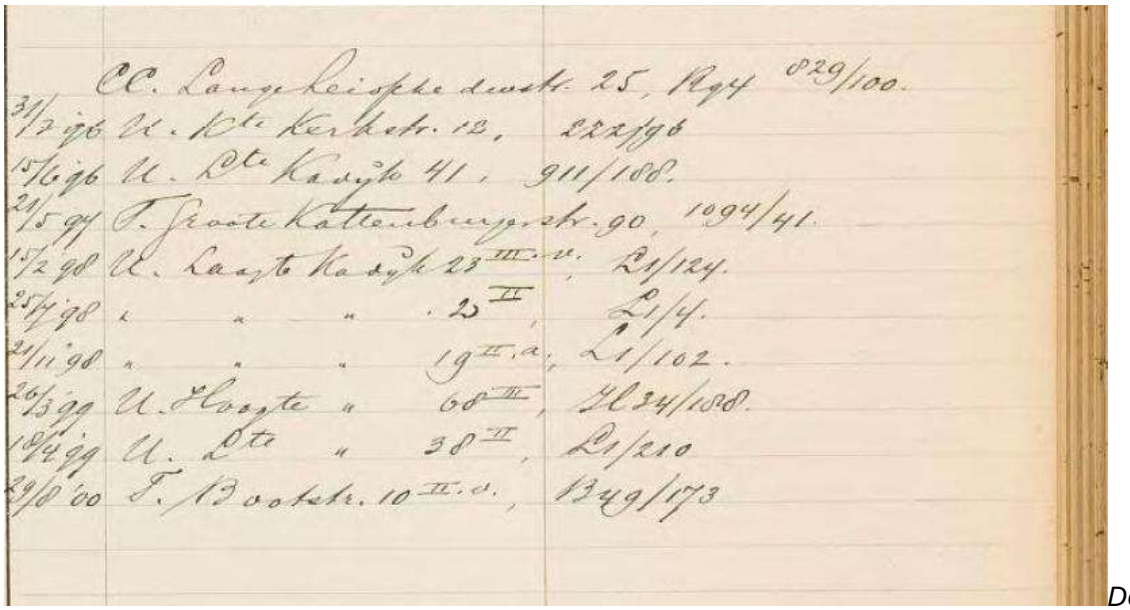

Dienstmeisjes op de Singel in Amsterdam, 1907[6]

Een kortstondig huwelijk

In augustus 1894 treedt zij in het huwelijk met Gerrit Jonker, een man afkomstig uit Wormer die zijn brood verdient als schijvenschuurder. Bij Cornelia staat geen beroep vermeld. Slechts twee maanden na hun trouwdag wordt hun eerste en enige kind geboren: Jacob Gerardus Jonker, in Nieuwer-Amstel. De timing maakt duidelijk dat Cornelia al zwanger was vóór het huwelijk – iets wat in die tijd als ongepast werd beschouwd.

In maart 1895 laat het jonge gezin Nieuwer-Amstel achter zich en keert terug naar Amsterdam. Ze vestigen zich in de Lange Keizer Dwarsstraat, een smalle straat in het hart van de stad. Het geluk is echter van korte duur. Al in april 1896 overlijdt Gerrit, nog geen twee jaar na hun huwelijk. Cornelia blijft achter als jonge weduwe met een klein kind. Wat volgt is opnieuw een periode gekenmerkt door vele verhuizingen.

De Adressen van Cornelia en zoon Jacob Gerardus tussen 1895 en 1900

Onwettige kinderen

Begin 1898 krijgt Cornelia tijdelijk gezelschap van haar 7 jaar jongere zusje Johanna Wilhelmina. Johanna trekt bij haar in en blijft van februari tot en met juli in huis. Ze is zwanger wanneer ze arriveert – en in juni brengt ze een dochter ter wereld: Guusje Cornelia Asses. Het meisje wordt geboren zonder erkende vader.

Opvallend is dat Cornelia in dezelfde tijd ook zwanger was. In juli 1898, kort na de geboorte van haar nichtje, krijgt ook zij een kind: een zoon, Simon Asses. Net als bij Johanna is er geen vader in beeld.

Een tweede huwelijk

Op 19 december 1900, op 28-jarige leeftijd, treedt Cornelia in het huwelijk met Willem Durk Joustra in Amsterdam. Willem werkt als opperman – een bouwarbeider. Bij Cornelia staat geen beroep vermeld.

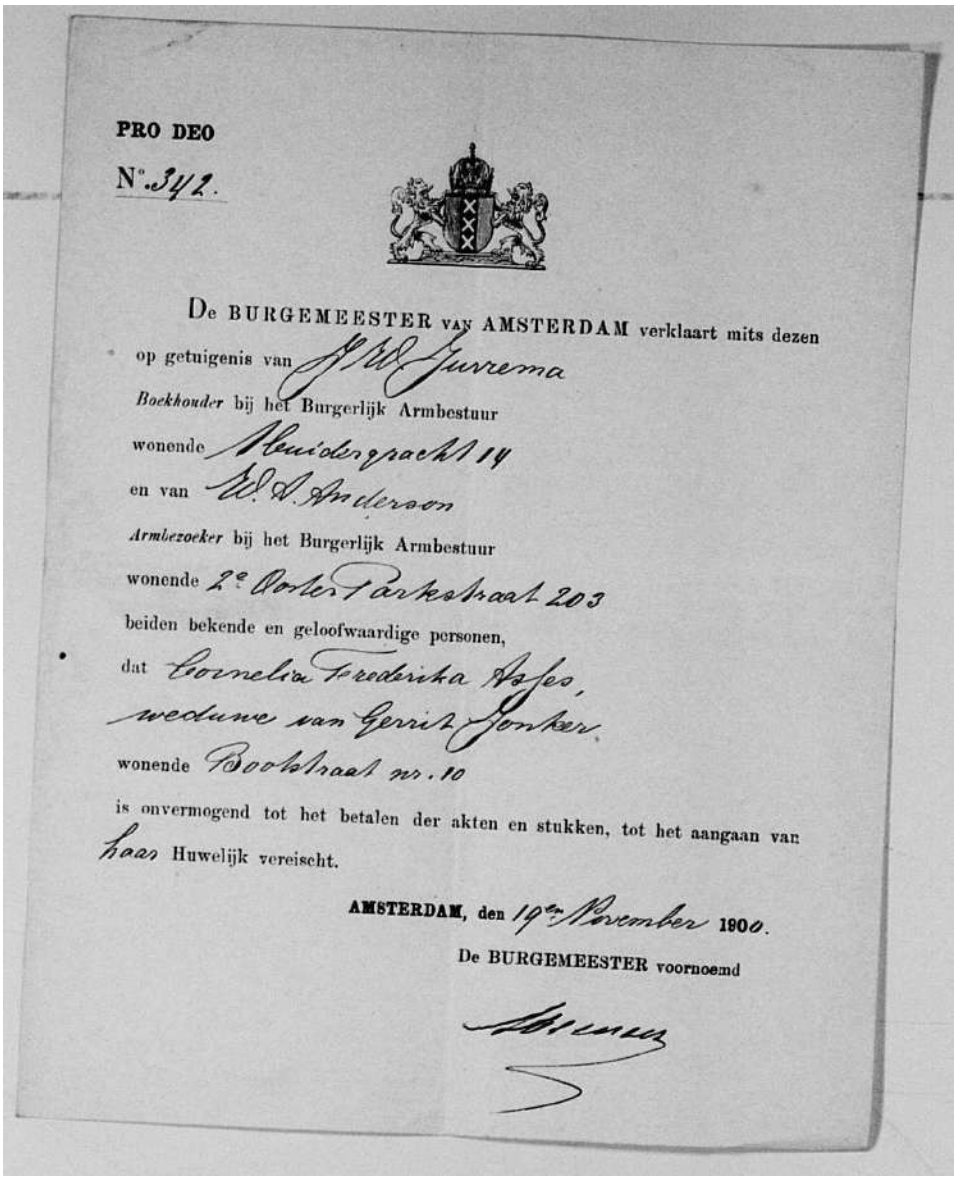
Willem erkent de zoon van Cornelia als zijn eigen kind, waardoor de jongen – tot dan toe zonder wettelijke vader – een officiële naam en positie krijgt.

De beide afkondigingen tot dit huwelijk zijn onverhinderd geschied, alhier den negen-
den en zestienden dezer En verklaarden de ver-
loofden bij deze te erkennen een kind genaamd:
Simon Asses, geboren alhier den vierden Juli
achttienhonderd achtennegentig.

Passage uit de huwelijksakte van Cornelia en Willem Durk Joustra

TRANSCRIPTIE: De beide afkondigingen tot dit huwelijk zijn onverhinderd geschied, alhier den negenden en zestienden dezer En verklaarden de verloofden bij deze te erkennen een kind genaamd Simon Asses, geboren alhier de vierden Juli achttienhonderd achtennegentig.

Bij de huwelijkse bijlagen van Cornelia en Willem bevinden zich twee zogenoemde actes van onvermogen – één voor ieder van hen. Deze documenten zijn veelzeggend: ze geven aan dat zowel Cornelia als Willem officieel als onvermogend werden erkend, oftewel: te arm om de gebruikelijke kosten van het huwelijk – zoals de leges voor het opstellen van de documenten – zelf te kunnen betalen. Het gemeentebestuur nam die kosten in zulke gevallen op zich.

PRO DEO

N°. 342.

De BURGEMEESTER van AMSTERDAM verklaart mits dezen

op getuigenis van J. D. Juurema

Boekhouder bij het Burgerlijk Armbestuur

wonende Reuiderpracht 14

en van W. A. Anderson

Armbezoeker bij het Burgerlijk Armbestuur

wonende 2e Oosterparkstraat 203

beiden bekende en geloofwaardige personen,

dat Cornelia Frederika Asses,

weduwe van Gerrit Jonker

wonende Boothstraat nr. 10

is onvermogend tot het betalen der akten en stukken, tot het aangaan van haar Huwelijk vereischt.

AMSTERDAM, den 19en November 1900.

De BURGEMEESTER voornoemd

Acte van onvermogen van Cornelia

TRANSCRIPTIE: De Burgemeester van Amsterdam verklaart mits dezen op getuigenis van J.W. Jurrema Boekhouder bij het Burgerlijk Armbestuur wonende Huidergracht 14 en van W.A. Anderson Armbezoeker bij het Burgerlijk Armbestuur wonende 2e Oosterparkstraat 203 beiden bekend en geloofwaardige personen, dat Cornelia Frederika Asses, weduwe van Gerrit Jonker, wonende Bootstraat nr. 10 is onvermogend tot het betalen der akten en stukken, tot het aangaan van haar Huwelijk vereischt.

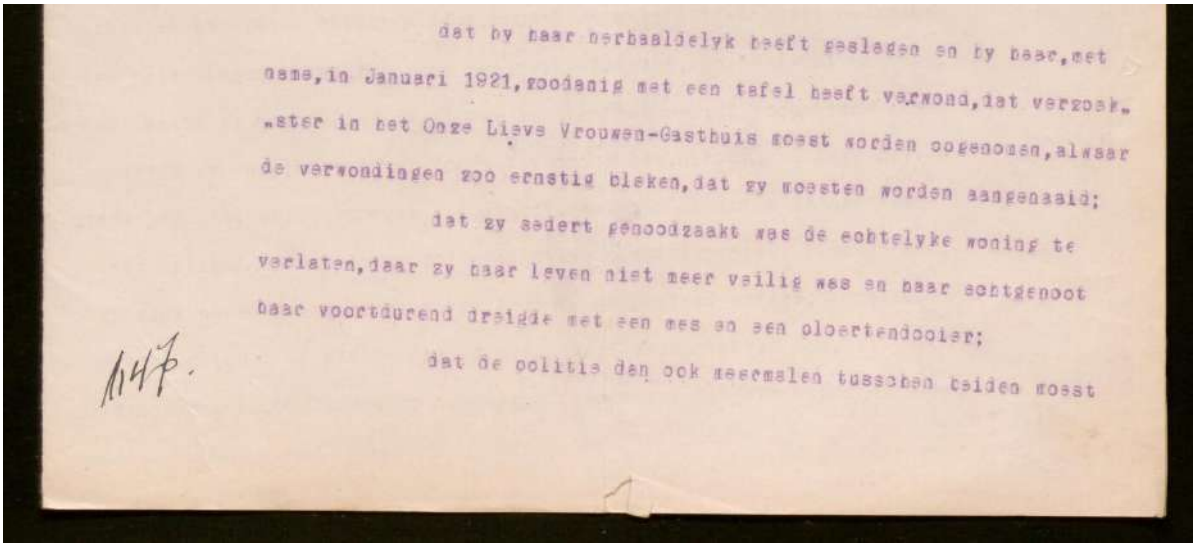
Uitbreiden van het gezin

In de jaren na hun huwelijk groeit het gezin van Cornelia en Willem gestaag. Naast de twee kinderen die Cornelia al had, brengen ze zes kinderen groot. In 1902 wordt hun eerste kind geboren: Abraham Willem Anthonius. Twee jaar later volgt Cornelia Frederika, vernoemd naar haar moeder. Maria Cornelia wordt geboren in 1905, Willem Durk – vernoemd naar zijn vader – in 1907, en Bertus in 1908. Na een korte onderbreking wordt het gezin in 1912 voltooid met de komst van Heintje Johanna Frederika.

Scheiding van tafel en bed

Na een huwelijk van tweeëntwintig jaar wendt Cornelia zich tot de Arrondissements-Rechtbank in Amsterdam met het verzoek tot een scheiding van tafel en bed. In die tijd is dit een officiële juridische procedure voor echtparen die niet langer samen willen leven, maar waarbij het huwelijk formeel in stand blijft. Een volledige echtscheiding is moeilijk te verkrijgen, mede door strenge wettelijke eisen en het zware stigma dat op scheiding rust. De scheiding van tafel en bed biedt een tussenweg – een manier om afstand te nemen zonder het huwelijk formeel te ontbinden.

De reden voor Cornelia's verzoek is schrijnend. Volgens de documenten uit het rechtbankarchief beschuldigt zij haar echtgenoot Willem van mishandelingen, grove beledigingen en buitensporig gedrag. De volgende teksten komen uit het vonnis van de arrondissementsrechtbank te Amsterdam en geven een zeldzame inkijk in het leven van Cornelia en Willem:

dat hy haar herhaaldelyk heeft geslagen en hy haar,met
name,in Januari 1921,zoodanig met een tafel heeft verwond,dat verzoek-
ster in het Onze Lieve Vrouwen-Gasthuis moest worden opgenomen,alwaar
de verwondingen zoo ernstig bleken,dat zy moesten worden aangenaaid;
dat zy sedert genoodzaakt was de echtelyke woning te
verlaten,daar zy haar leven niet meer veilig was en haar echtgenoot
haar voortdurend dreigde met een mes en een oloertendooier;
1147.
dat de politie dan ook meermalen tusschen beiden moest

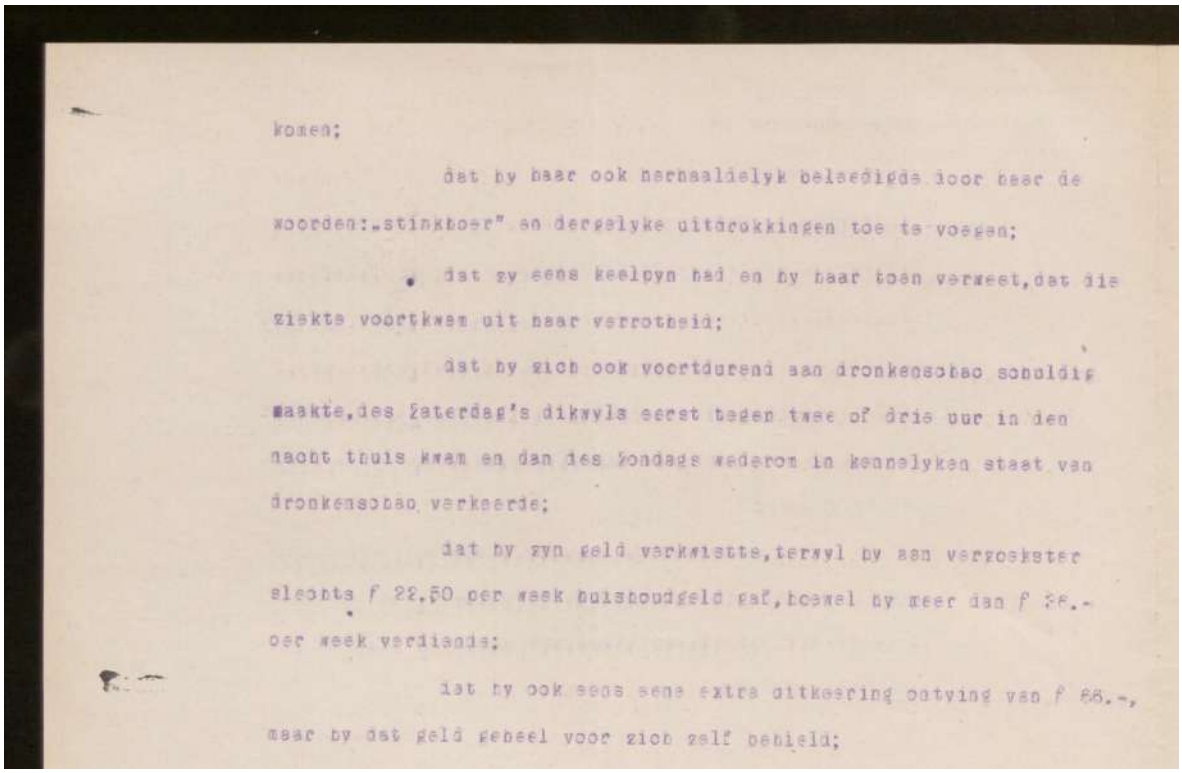
TRANSCRIPTIE: dat hij haar herhaaldelijk heeft geslagen en bij haar, met name, in Januari 1921, zoodanig met een tafel heeft verwond, dat verzoekster in het Onze Lieve Vrouwen-Gasthuis moest worden opgenomen, alwaar de verwondingen zoo ernstig bleken, dat zij moest worden aangenaaid

dat zij sedert genoodzaakt was der echtelijke woning te verlaten, daar zij haar leven niet meer veilig was en haar echtgenoot haar voortdurend dreigde met een mes en een ploertendooier.

dat de politie dan ook meermalen tusschen beiden moest komen

Een afbeelding van het wapen: een ploertendooier

komen;

dat hy haar ook herhaaldelyk beleedigde door haar de woorden:„stinkhoer" en dergelyke uitdrukkingen toe te voegen;

dat zy eens keelpyn had en hy haar toen verweet,dat die ziekte voortkwam uit haar verrotheid;

dat hy zich ook voortdurend aan dronkenschap schuldig maakte,des Zaterdag's dikwyls eerst tegen twee of drie uur in den nacht thuis kwam en dan des Zondags wederom in kennelyken staat van dronkenschap verkeerde;

dat hy zyn geld verkwistte,terwyl hy aan verzoekster slechts f 22,50 per week huishoudgeld gaf,hoewel hy meer dan f 26.- per week verdiende;

dat hy ook eens eene extra uitkeering ontving van f 66.-, maar hy dat geld geheel voor zich zelf behield;

TRANSCRIPTIE: dat hij haar ook herhaaldelijk beledigde door haar de woorden: stinkhoer en dergelijke uitdrukkingen toe te voegen

dat zij eens keelpijn had en hij haar toen verweet, dat die ziekte voortkwam uit haar verrotheid

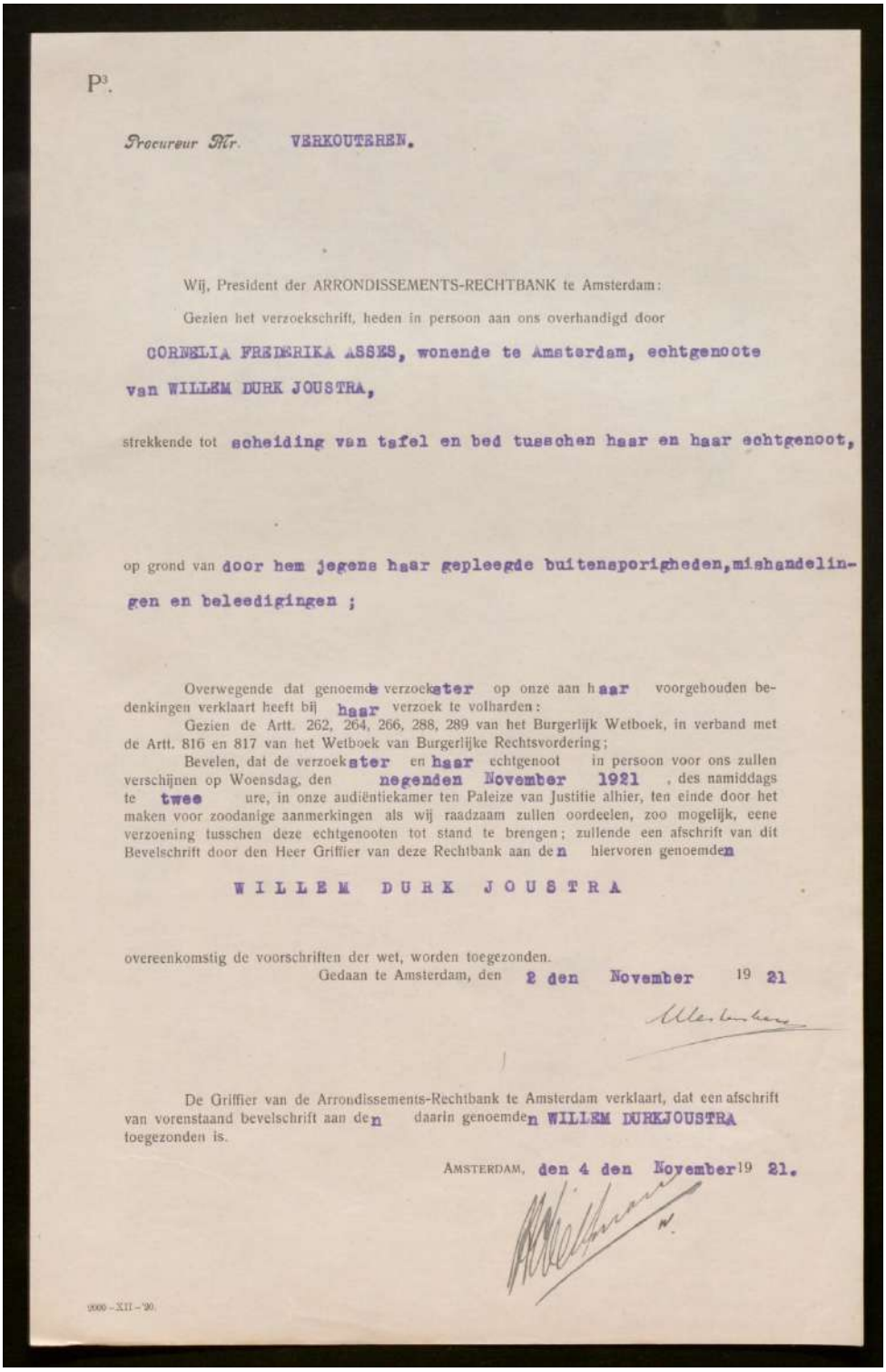
dat hij zich ook voortdurend aan dronkenschap schuldig maakte, des Zaterdag's dikwijls eerst tegen twee of drie uur in den nacht thuis kwam en dan des zondags wederom in kennelijken staat dronkenschap verkeerde

dat hij zijn geld verkwistte, terwijl hij aan verzoekster slechts f 22,50 per week huishoudgeld gaf, hoewel hij meer dan f 26 per week verdiende

dat hij ook eens eene extra uitkeering ontving van f 66.-, maar hij dat geld geheel voor zich zelf behield

De rechtbank ging mee in Cornelia's verzoek. De scheiding van tafel en bed werd officieel uitgesproken. Met het vonnis stelde de rechter vast dat Willem verplicht was om Cornelia financieel te blijven ondersteunen: tien gulden per week moest hij haar betalen voor haar levensonderhoud.

Daarnaast bepaalde de rechtbank dat de gezamenlijke bezittingen verdeeld moesten worden. Er werd een notaris aangesteld om dit proces in goede banen te leiden, zodat ieder kreeg waar hij of zij recht op had.

P³.

Procureur Mr. VERKOUTEREN.

Wij, President der ARRONDISSEMENTS-RECHTBANK te Amsterdam:

Gezien het verzoekschrift, heden in persoon aan ons overhandigd door

CORNELIA FREDERIKA ASSES, wonende te Amsterdam, echtgenoote van WILLEM DURK JOUSTRA,

strekkende tot scheiding van tafel en bed tusschen haar en haar echtgenoot,

op grond van door hem jegens haar gepleegde buitensporigheden, mishandelingen en beleedigingen;

Overwegende dat genoemde verzoekster op onze aan haar voorgehouden bedenkingen verklaart heeft bij haar verzoek te volharden:

Gezien de Artt. 262, 264, 266, 288, 289 van het Burgerlijk Wetboek, in verband met de Artt. 816 en 817 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering;

Bevelen, dat de verzoekster en haar echtgenoot in persoon voor ons zullen verschijnen op Woensdag, den negenden November 1921, des namiddags te twee ure, in onze audiëntiekamer ten Paleize van Justitie alhier, ten einde door het maken voor zoodanige aanmerkingen als wij raadzaam zullen oordeelen, zoo mogelijk, eene verzoening tusschen deze echtgenooten tot stand te brengen; zullende een afschrift van dit Bevelschrift door den Heer Griffier van deze Rechtbank aan den hiervoren genoemden

WILLEM DURK JOUSTRA

overeenkomstig de voorschriften der wet, worden toegezonden.

Gedaan te Amsterdam, den 2 den November 19 21

De Griffier van de Arrondissements-Rechtbank te Amsterdam verklaart, dat een afschrift van vorenstaand bevelschrift aan den daarin genoemden WILLEM DURKJOUSTRA toegezonden is.

AMSTERDAM, den 4 den November 19 21.

Uitspraak van de Arrondissements-rechtbank te Amsterdam

Bij vonnis der arrondissementsrechtbank te Amsterdam, 2de kamer, dd. 6 Januari 1922, zijn Cornelia Frederika Asses, zonder beroep, en Willem Durk Joustra, beiden wonende te Amsterdam, verklaard te zijn gescheiden van tafel en bed, met alle gevolgen daaraan door de wet gehecht.

Amsterdam, 10 Mei 1922.

[Kosteloos.]
(1514/8)

De Procureur van Eischeresse,
Mr. H. VERKOUTEREN.

Artikel in de Nederlandse Staatscourant, 1922

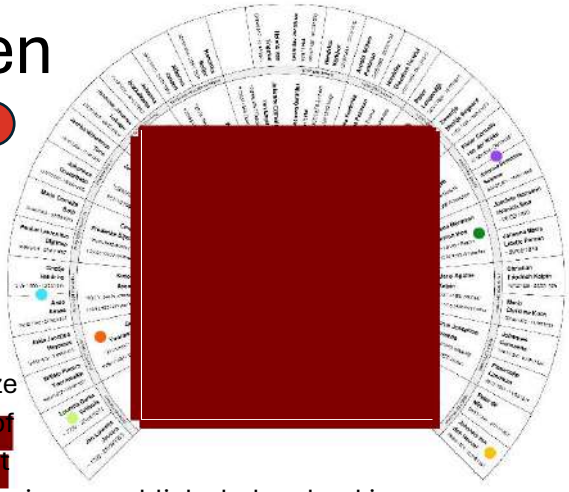
Overlijden

Het levenspad van Cornelia eindigt op 10 september 1943, op 70-jarige leeftijd. Opmerkelijk genoeg overlijdt zij niet in Amsterdam, de stad waar zij haar leven heeft doorgebracht, maar in Eindhoven – een plaats die in geen van de eerdere archieven voorkomt. Waarom zij zich daar bevond, blijft onduidelijk. De overlijdensakte vermeldt dat haar officiële woonadres nog altijd in Amsterdam lag, wat suggereert dat haar aanwezigheid in Eindhoven tijdelijk of toevallig was.

> In een ander verhaal, *Van het Friese Lemmer naar de Kuipersgang in Amsterdam*, lees je meer over de jeugd *Willem Durk Joustra*. Dit verhaal geeft achtergrondinformatie over zijn afkomst, familie en jeugd.

Een Leven Langs de Randen

Een inkijk in het leven van Hendrik Langendijk

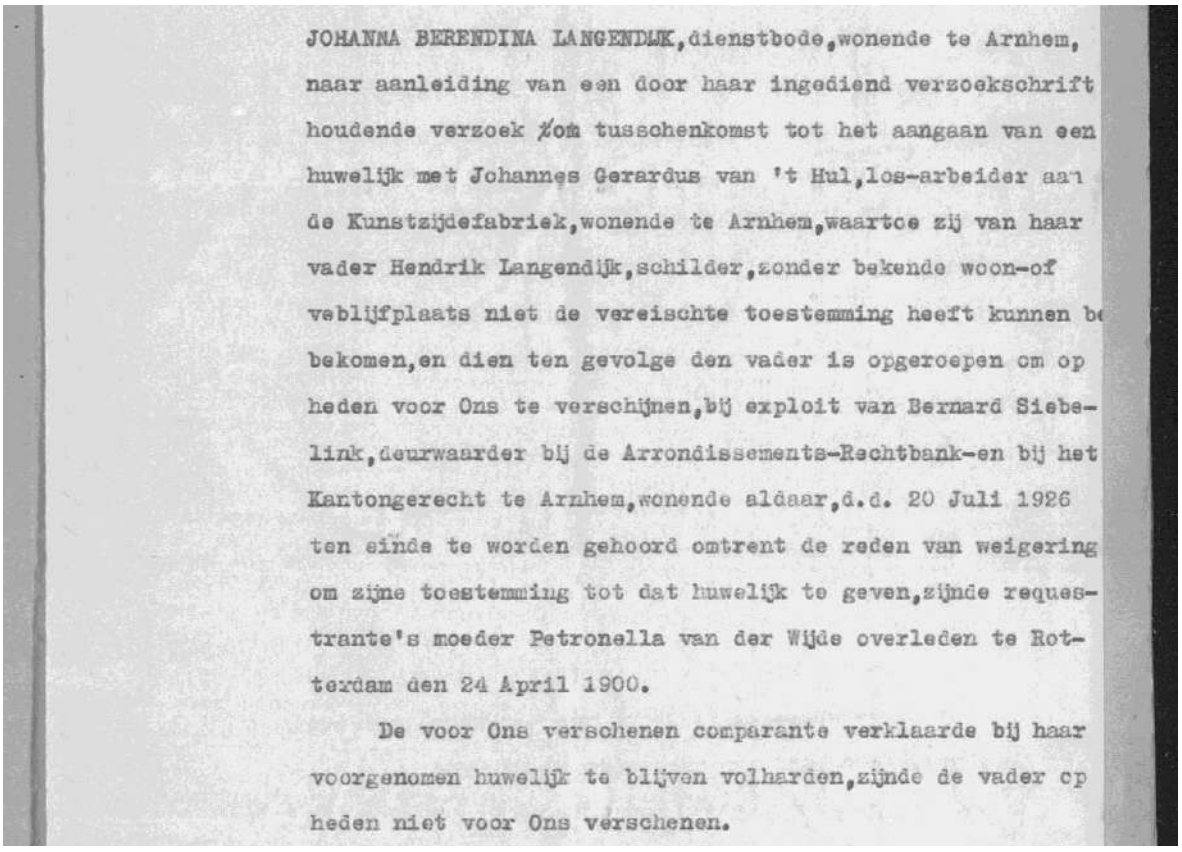

Onvindbaar

In 1926 wil Johanna Berendina Langendijk trouwen. Als minderjarige heeft zij formeel toestemming van haar vader nodig, maar zij weet niet waar hij is. Via de kantonrechter van Arnhem vraagt zij om vrijstelling van zijn toestemming, omdat ze geen toestemming kan vragen omdat hij geen bekende woon- of verblijfplaats heeft. Hendrik wordt opgeroepen, maar verschijnt niet. Zoals gebruikelijk in die tijd zal die oproeping vermoedelijk via een publieke bekendmaking zijn gegaan, bijvoorbeeld in een plaatselijke krant of via een deurwaarder.

De kantonrechter verleent uiteindelijk de toestemming, omdat Hendrik niet gevonden wordt.

Wie was Hendrik Langendijk, en waarom was hij onvindbaar voor zijn dochter?

JOHANNA BERENDINA LANGENDIJK,dienstbode,wonende te Arnhem,
naar aanleiding van een door haar ingediend verzoekschrift
houdende verzoek om tusschenkomst tot het aangaan van een
huwelijk met Johannes Gerardus van 't Hul,los-arbeider aan
de Kunstzijdefabriek,wonende te Arnhem,waartoe zij van haar
vader Hendrik Langendijk,schilder,zonder bekende woon-of
verblijfplaats niet de vereischte toestemming heeft kunnen be
bekomen,en dien ten gevolge den vader is opgeroepen om op
heden voor Ons te verschijnen,bij exploit van Bernard Siebe-
link,deurwaarder bij de Arrondissements-Rechtbank-en bij het
Kantongerecht te Arnhem,wonende aldaar,d.d. 20 Juli 1926
ten einde te worden gehoord omtrent de reden van weigering
om zijne toestemming tot dat huwelijk te geven,zijnde reques-
trante's moeder Petronella van der Wijde overleden te Rot-
terdam den 24 April 1900.

De voor Ons verschenen comparante verklaarde bij haar
voorgenomen huwelijk te blijven volharden,zijnde de vader op
heden niet voor Ons verschenen.

Stukje van het afschrift, afgegeven door de rechtbank. Afkomstig uit de huwelijkse bijlage van Johanna Berendina Langendijk

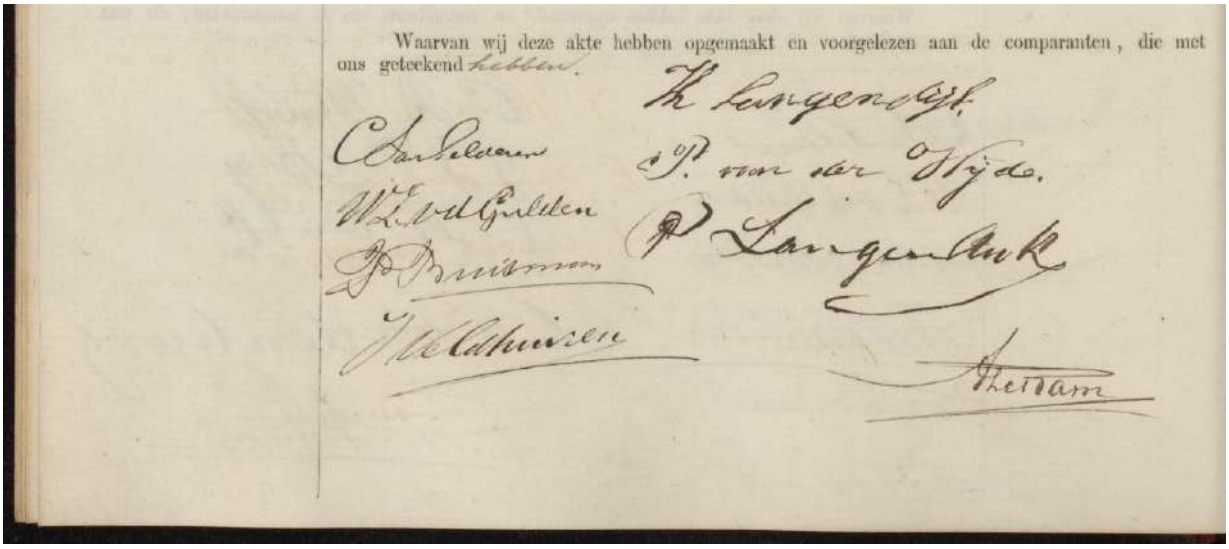
Een gezin in Utrecht

Hendrik Langendijk werd geboren op 5 juni 1860, in de Potterstraat te Utrecht. Hij was de zoon van Pieter Langendijk, een schilder afkomstig uit Baarn, en Zweertje Neeltje Bogaard, geboren in Lexmond. In 1879 werd Hendrik, zoals gebruikelijk voor die tijd, ingeschreven voor de militaire loting, maar hij werd vrijgesteld van dienst vanwege broederdienst. Broederdienst betekende dat een oudere broer al in militaire dienst was, waardoor Hendrik zelf niet hoefde te dienen.

Niet lang daarna, op 3 november 1880, trad hij in Utrecht in het huwelijk met Petronella van der Wijde. Zij was 24 jaar en werkzaam als dienstbode.

> In een ander verhaal, Tegen de Wind in, lees je meer over de jeugd van Petronella van der Wijde. Dit verhaal geeft achtergrondinformatie over haar afkomst, familie en jeugd.

Hendrik was op dat moment 20 jaar oud en in die tijd dus nog minderjarig. Van zijn ouders was enkel zijn vader nog in leven. Van Petronella waren beide ouders op dat moment al overleden. Het huwelijk werd voltrokken in het bijzijn van vier getuigen, onder wie Cornelis van Gelderen, conciërge, en de stadsboden Willem Leendert, Pieter Buisman en Johannas Veldhuizen. Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat gemeentelijke functionarissen als getuige optraden wanneer er weinig of geen familieleden beschikbaar waren.

Waarvan wij deze akte hebben opgemaakt en voorgelezen aan de comparanten, die met ons geteekend hebben.

Handtekeningen van de getuigen aan de linkerkant. Van het bruidspaar en de vader aan de rechterkant

Kinderen en verlies

In 1881 werd hun eerste kind geboren, een dochter die levenloos ter wereld kwam in een huis aan de Oudegracht G82 in Utrecht. Zij kreeg geen naam. Het overlijden werd aangegeven door Pieter Buisman, die ook als getuige bij het huwelijk aanwezig was geweest.

Ze verhuisden regelmatig naar verschillende plekken in Nederland. In 1885, werd opnieuw een dochter geboren: Johanna Berendina. Het gezin woonde toen in de wijk Lauwerecht in Utrecht. Na hun verblijf in Utrecht verhuisde het gezin naar Zetten in Gelderland, waar in 1887 een derde

dochter werd geboren: Sweertje Neeltje. Na hun verblijf in Zetten verhuisde het gezin naar Nijmegen en vervolgens naar Kralingen, waar zij in maart 1891 hun intrek namen.

Op 14 juni van datzelfde jaar overleed Johanna Berendina op vijfjarige leeftijd. Ruim acht jaar na het overlijden van hun dochter werd Petronella op latere leeftijd opnieuw zwanger. Op 18 april 1900 werd een dochter geboren die dezelfde naam kreeg als haar overleden zus: Johanna Berendina. Slechts zes dagen later, op 24 april 1900, overleed Petronella van der Wijde in een huis aan de Coolsingel te Rotterdam. Zij was 43 jaar oud. De korte tijdspanne tussen geboorte en overlijden doet vermoeden dat zij is overleden aan de gevolgen van de bevalling, iets wat in die tijd niet ongewoon was.

We kunnen aannemen dat ze door de complicaties van de bevalling zijn overleden. Een veelvoorkomende doodsoorzaak bij vrouwen kort na de bevalling was kraamvrouwenkoorts. Dit werd veroorzaakt door een bacteriële infectie, vaak door slechte hygiëne bij de bevalling. Artsen en vroedvrouwen wasten hun handen niet systematisch en brachten bacteriën over. Ook ernstige bloedingen waren een grote doodsoorzaak. Medische ingrepen waren beperkt en bloedtransfusies bestonden nog niet. Bevallingen werden vaak thuis gedaan zonder professionele hulp. Bij complicaties was er weinig dat men kon doen. Een derde grote oorzaak was uitputting en ondervoeding. Vrouwen kregen vaak veel kinderen in korte tijd. Een verzwakt lichaam had minder weerstand tegen infecties en complicaties. Slechte voeding en zware arbeid tijdens de zwangerschap verhoogden de risico's.

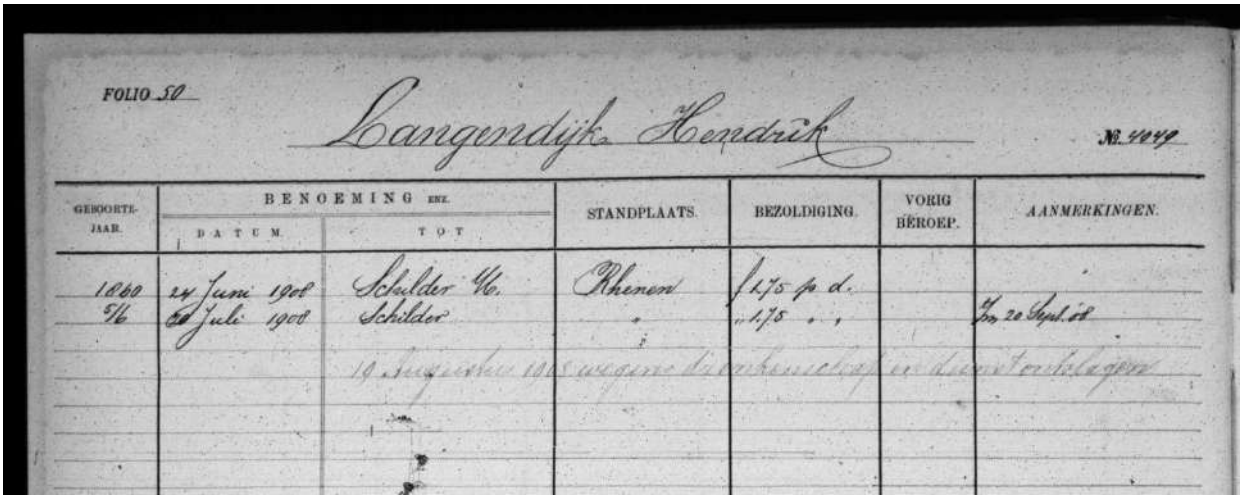
Het water en de straat rechts is de Coolvest en de straat links is de Coolsingel. Datering: 1900[7]

Elders ondergebracht

Na het overlijden van zijn vrouw kon Hendrik blijkbaar niet zelf voor zijn kinderen zorgen. In die tijd gebeurde het vaker dat kinderen in vergelijkbare situaties elders werden opgevangen — door familie, pleeggezinnen of via kerkelijke of gemeentelijke hulp. Zo werd zijn dertienjarige dochter Sweertje Neeltje op 12 mei 1900 overgebracht naar Valburg. De pasgeboren Johanna Berendina werd op 22 juni 1900 uitgeschreven naar een bestemming aangeduid als "AR", een afkorting waarvan het ons niet gelukt is de betekenis te achterhalen. Hendrik zelf staat in de archieven op dat moment vermeld als bootwerker.

Verval en omzwervingen

In juni 1908 vinden we Hendrik terug als schilder in dienst van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, met standplaats Rhenen. Na zijn periode als bootwerker oefende hij daarmee opnieuw zijn oude beroep uit. De werkzaamheden zouden tot september lopen, maar in augustus volgt ontslag wegens dronkenschap tijdens de dienst.

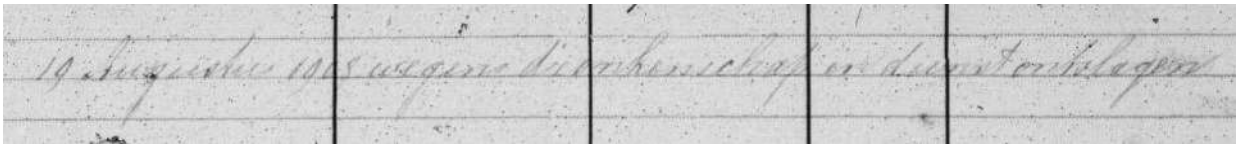

FOLIO 80

Langendijk Hendrik

No 4447

GEBOORTE-JAAR	BENOEMING enz. DATUM	BENOEMING enz. TOT	STANDPLAATS	BEZOLDIGING	VORIG BEROEP	AANMERKINGEN
1860	24 Juni 1908	Schilder Hc.	Rhenen	f 1.75 p d.		
Hc	20 Juli 1908	Schilder		„ 1.75 „ „		Hr 20 Sept. id
		19 Augustus 1908 wegens dronkenschap in dienst ontslagen				

Nederlandse spoorwegen: personeels- en pensioenregisters, in potlood staat 19 augustus 1908 wegens dronkenschap in dienst ontslagen.

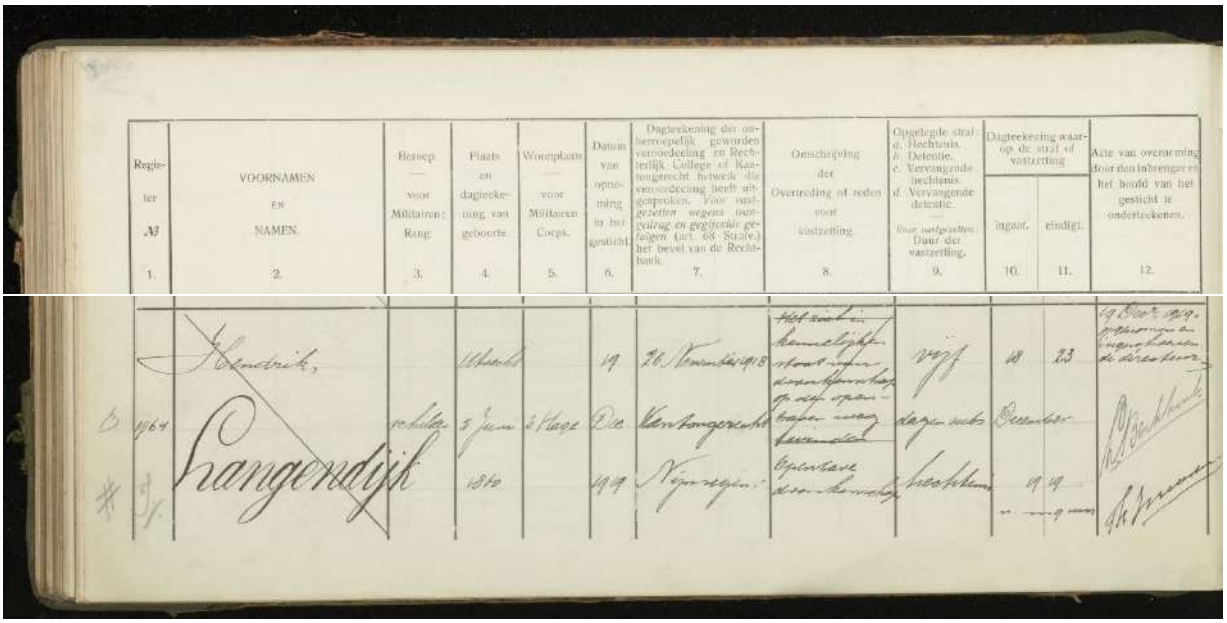

19 Augustus 1908 wegens dronkenschap in dienst ontslagen

TRANSCRIPTIE: 19 augustus 1908 wegens dronkenschap in dienst ontslagen

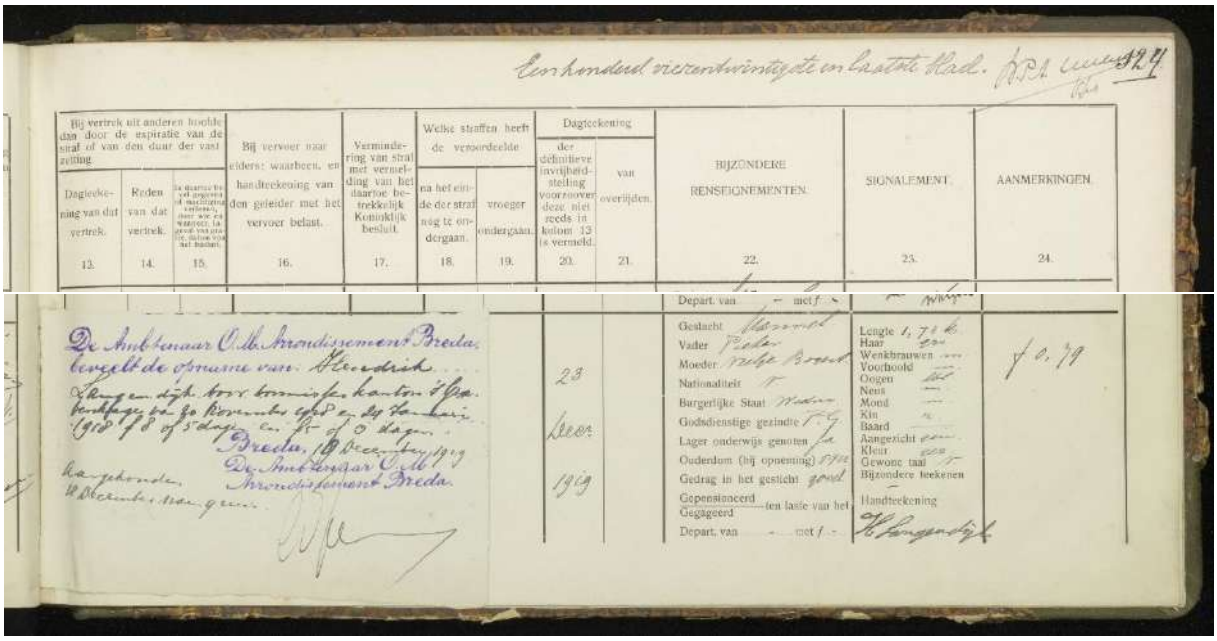
In 1909 gaf Hendrik nog toestemming voor het huwelijk van zijn dochter Sweertje Neeltje en woonde toen in Utrecht. Daarna wordt zijn spoor fragmentarischer. In 1914 duikt Hendrik op in een dienstbodenregister in Meppel, met de vermelding dat zijn vorige woonplaats Nordhorn was, net over de grens in Duitsland. In juli 1915 vertrekt hij van Meppel naar Nijmegen. Daarna verschijnt hij vrijwel alleen nog in gerechtelijke archieven.

Zo wordt hij in 1918 door de rechtbank van Nijmegen veroordeeld tot vijf dagen hechtenis wegens openbare dronkenschap. In een los toegevoegd papiertje uit het archief blijkt bovendien dat hij eerder dat jaar door de kantonrechtbank in Den Haag werd veroordeeld tot geldboetes van acht gulden, om te zetten in vijf dagen hechtenis, en nogmaals tot vijf gulden, met een vervangende straf van drie dagen. In december 1919 werd vervolgens door de arrondissementsrechtbank van Breda een opname bevolen. Al deze vonnissen hielden verband

met openbare dronkenschap, een patroon dat zich in deze periode in meerdere plaatsen herhaalde.

Gedeelte van de linker bladzijde van het "Inschrijvingsregister gedetineerden, exclusief voorlopig aangehoudenen"

Gedeelte van de rechter bladzijde van het "Inschrijvingsregister gedetineerden, exclusief voorlopig aangehoudenen"

Het leven van Hendrik lijkt zich in deze jaren vooral te verplaatsen via registraties, zonder vaste verblijfplaats. En dit is ook de reden waarom Hendrik in 1926 onvindbaar was voor zijn dochter. Hij zwierf door Nederland en liet een spoor achter van documenten die lieten zien dat het niet goed met hem ging. Het beeld rijst dat hij alcoholverslaafd was en door het land zwierf.

Het **opsporen van Hendrik Langendijk** in deze periode bleek niet eenvoudig. Zijn naam kwam relatief vaak voor, en hij dook in bronnen op uiteenlopende plekken in Nederland op. In meerdere gevallen was het niet met zekerheid vast te stellen of het daadwerkelijk om dezelfde persoon ging, al waren er regelmatig sterke vermoedens. Dit maakte voor ons lastig om zijn omzwervingen te kunnen reconstrueren.

Landloperij en Veenhuizen

In 1927 wordt Hendrik, dan 66 jaar oud, veroordeeld wegens landloperij. Volgens de toen geldende wet konden personen zonder vaste woonplaats of bron van inkomsten worden opgepakt en via de rechter naar een rijkswerkinrichting worden gestuurd. Hij kreeg drie dagen hechtenis en drie jaar opzending opgelegd.

Bij zijn opname in het tweede gesticht van Veenhuizen werd een signalement genoteerd. Hendrik was 1,69 meter lang, had grijs haar en grijze wenkbrauwen, blauwe ogen, een grote neus en een ovaal gezicht. Hendrik werd opgenomen in de Rijkswerkinrichting van Veenhuizen, in Drenthe. Deze instelling was in die tijd een van de drie grote rijkswerkinrichtingen in Nederland.

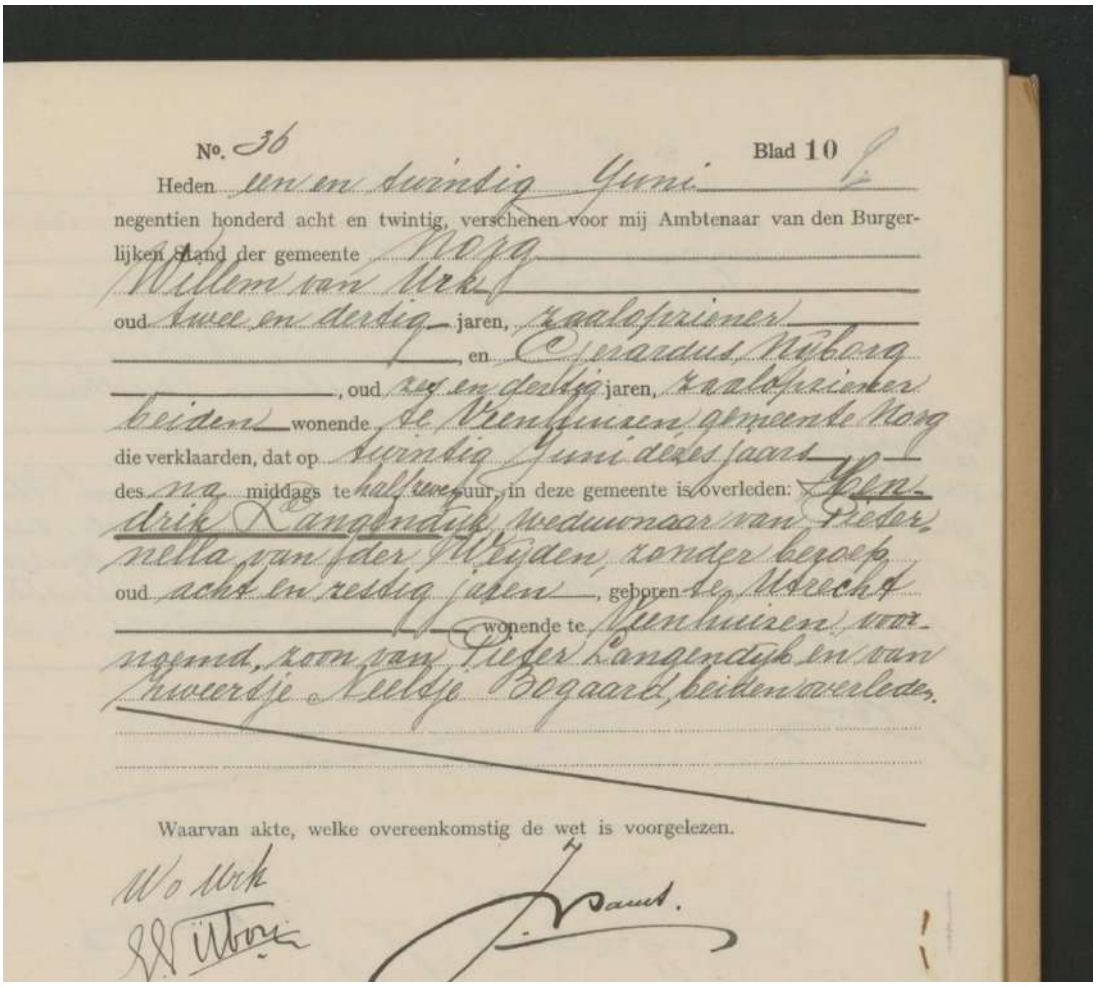
Kreupele landloper. Bedelaars en boeren (serietitel)[8]

Het tweede gesticht Veenhuizen[9]

Veenhuizen was oorspronkelijk opgezet in de negentiende eeuw door de Maatschappij van Weldadigheid als een plek waar armen, bedelaars en landlopers via arbeid heropgevoed moesten worden. In de jaren waarin Hendrik er verbleef, was het een gesloten gemeenschap met hekken, toezicht en een streng regime. Bewoners werkten verplicht in werkplaatsen of op het land, onder sobere omstandigheden en vaak zonder veel contact met de buitenwereld.

Hij zou daar zijn straf niet voltooien. Op 20 juni 1928 overleed Hendrik Langendijk in Veenhuizen. Hij was 68 jaar oud. Zijn overlijden wordt gemeld door de zaalopzieners.

No. 36 Blad 10

Heden een en twintig Juni negentien honderd acht en twintig, verschenen voor mij Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente Norg Willem van Urk oud twee en dertig jaren, zaalopziener, en Gerardus Nijborg, oud zes en dertig jaren, zaalopzieners beiden wonende te Veenhuizen gemeente Norg die verklaarden, dat op twintig Juni dezes jaars des na middags te half zeven uur, in deze gemeente is overleden: Hendrik Langendijk, weduwnaar van Pieternella van der Weyden, zonder beroep oud acht en zestig jaren, geboren te Utrecht wonende te Veenhuizen voornoemd, zoon van Pieter Langendijk en van Zweertje Neeltje Bogaard, beiden overleden.

Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen.

TRANSCRIPTIE: Heden een en twintig juni negentienhonderd acht en twintig, verschenen voor mij Ambtenaar van den Burgelijken Stand der gemeente Norg Willem van Urk oud twee en dertig jaren, zaalopziener en Gerardus Nijborg, oud zes en dertig jaren, zaalopziener beiden wonende te Veenhuizen gemeente Norg die verklaarden, dat op twintig juni dezes jaars des na middags te half zeven uur, in deze gemeente is overleden: Hendrik Langendijk, weduwnaar van Pieternella van der Weyden, zonder beroep oud acht en zestig jaren, geboren te Utrecht wonende te Veenhuizen, voornoemd zoon van Pieter Langendijk en van Zweertje Neeltje Bogaard, beiden overleden.

De NPO-serie ***Het verhaal van Nederland*** wordt in de aflevering ***"Pioniers en Paupers"*** uitgebreid stilgestaan bij de Maatschappij van Weldadigheid en de kolonies zoals Veenhuizen. De aflevering laat zien hoe armen, wezen en landlopers naar de gestichten werden gebracht en daar onder een streng regime leefden. Ook thema's als armoede, alcoholmisbruik en het uiteenvallen van gezinnen komen aan bod. De omstandigheden waarin Hendrik Langendijk later terechtkwam, sluiten nauw aan bij dit beeld. Als je een indruk wilt krijgen van de tijdgeest en de omgeving waarin Hendrik zijn laatste jaren doorbracht, is deze aflevering zeker de moeite waard om te bekijken.

Veenhuizen is tegenwoordig geen werkinrichting meer, maar huisvest onder andere het Nationaal Gevangenismuseum. Dit museum vertelt het verhaal van armoede, straf en heropvoeding in Nederland. Bezoekers kunnen er zien hoe het systeem werkte en hoe mensen zoals Hendrik Langendijk er leefden. Hendrik verbleef in het Tweede Gesticht, een van de oorspronkelijke gebouwen die nog steeds bestaan en nu onderdeel uitmaken van het museumcomplex.

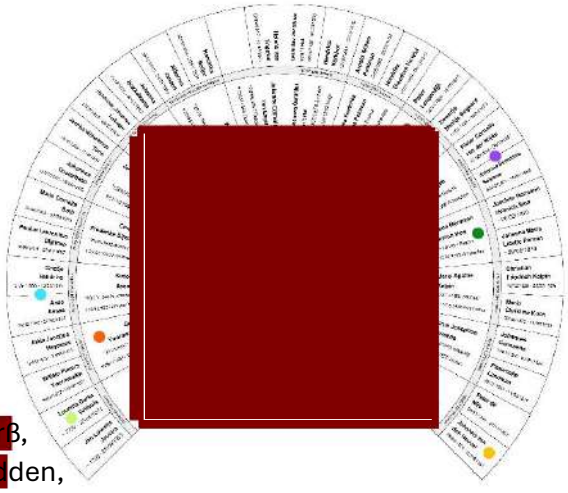
In 2021 werd Veenhuizen, samen met andere koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid, opgenomen op de Werelderfgoedlijst van UNESCO vanwege zijn unieke rol als sociaal experiment in de negentiende eeuw. Tegenwoordig is Veenhuizen opengesteld voor publiek en vormt het een bijzondere herinneringsplek binnen het Nederlandse erfgoed.

Luchtfoto tweede gesticht Veenhuizen

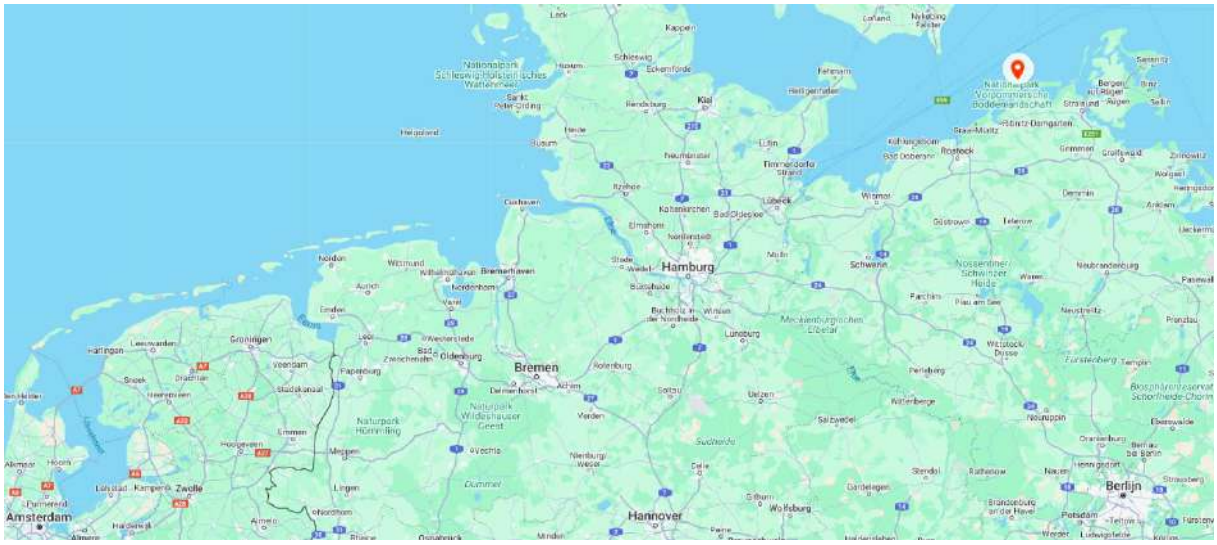
In Dienst van de Zee

Een inkijk in het leven van Johann Hermann Heinrich Ihns

De start van zijn leven

Johann Hermann Heinrich Ihns werd geboren op 15 mei 1851 in Prerow, gelegen in Mecklenburg-Vorpommern aan de Duitse Oostzeekust. Hij groeide op in een regio waar de zee en het landleven nauw met elkaar verweven zijn. Prerow ligt op de Darß, een schiereiland tussen de Oostzee en het binnenwater de Bodden, bekend om zijn vissersdorpen en maritieme tradities.

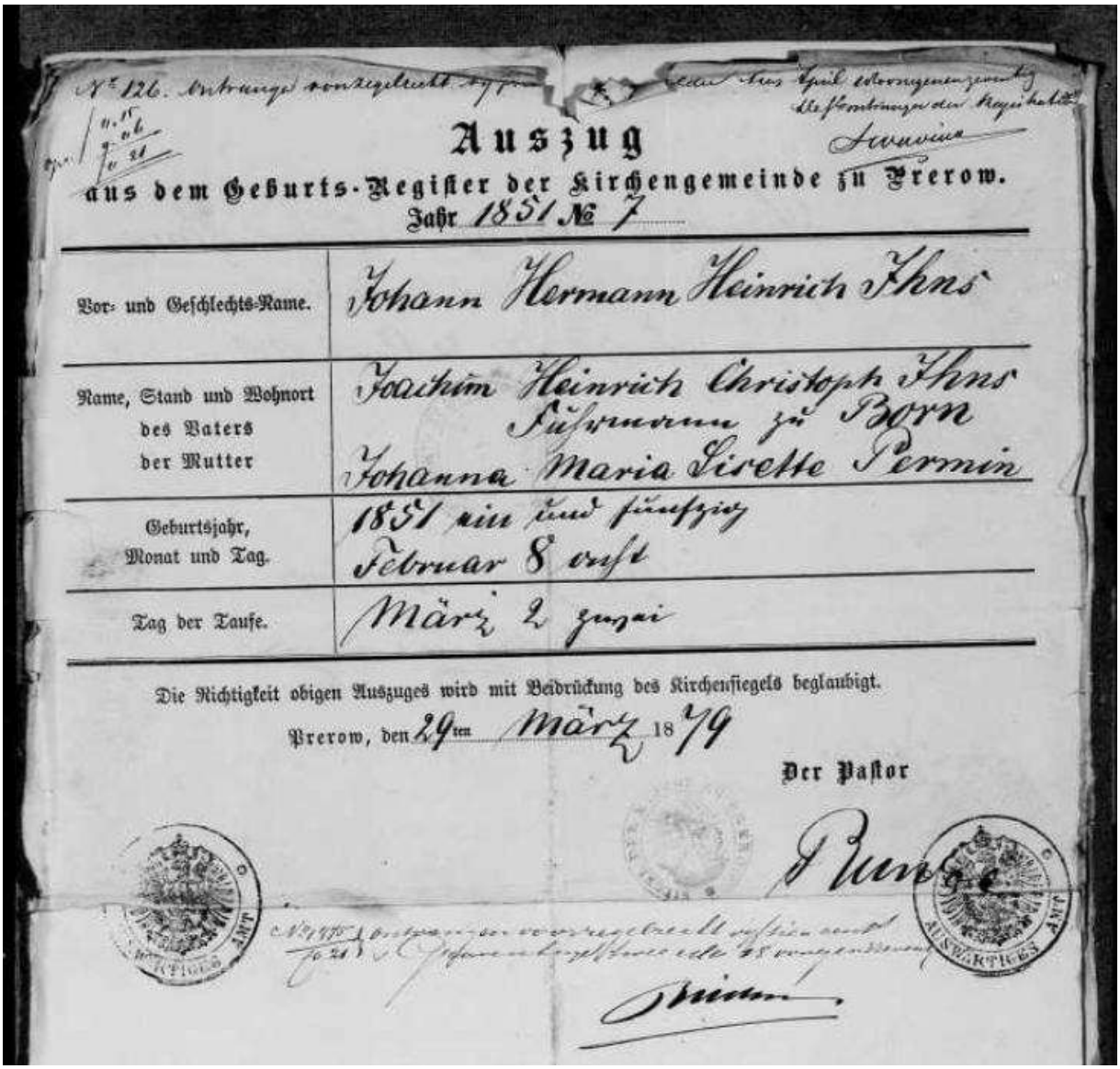

Google Maps: Prerow ten opzichte van Nederland

Zijn vader, Joachim Heinrich Christoph Ihns, was *pachtschiffer* — pachter van een schip — en had eerder het beroep van *fuhrmann*, voerman. Hij woonde in het nabijgelegen Born. Joachim overleed in 1870. Johann was toen 18 jaar oud.

Vier jaar later, in 1874, overleed ook zijn moeder: Johanna Maria Lisette Ihns, geboren Permin. Zij was weduwe en woonde eveneens in Born. Johann was op dat moment 23 jaar oud.

> ***Onderzoek in Duitsland***
> *In dit familieverhaal beperken we ons doorgaans tot bronnen uit Nederland. Voor Johann Hermann Heinrich Ihns hebben we geprobeerd aanvullende gegevens te verkrijgen uit zijn geboorteregio in Duitsland. Er is meerdere keren contact gezocht met het gemeentearchief van Prerow, maar helaas hebben we ondanks herhaalde pogingen geen reactie ontvangen. Daardoor blijft Johanns jeugd in Mecklenburg-Vorpommern grotendeels onbekend.*

Auszug
aus dem Geburts-Register der Kirchengemeinde zu Prerow.
Jahr 1851 № 7

Vor- und Geschlechts-Name.	Johann Hermann Heinrich Ihns
Name, Stand und Wohnort des Vaters der Mutter	Joachim Heinrich Christoph Ihns Fischermann zu Born Johanna Maria Lisette Permin
Geburtsjahr, Monat und Tag.	1851 ein tausend fünfzig Februar 8 acht
Tag der Taufe.	März 2 zwei

Die Richtigkeit obigen Auszuges wird mit Bedrückung des Kirchensiegels beglaubigt.
Prerow, den 29ten März 1879
Der Pastor

Extract van de geboorteakte van Johann

Begin van zijn loopbaan op zee

Rond 1876, op 25-jarige leeftijd, trad Johann in dienst bij de Stoomvaart-Maatschappij "Nederland" (SMN), een Amsterdamse rederij die zich specialiseerde in de vaart op Nederlands-Indië. In de bronnen wordt hij omschreven als zeeman en varensgezel — een veelvoorkomende functie voor mannen zonder officiersrang, maar met ervaring aan boord.

Dat een jonge Duitser terechtkwam bij een Nederlandse maatschappij was in die tijd niet ongewoon. De scheepvaart was een internationale sector waarin bemanningen vaak bestonden uit mannen van uiteenlopende nationaliteiten. De SMN werkte in deze jaren vanuit een havenfaciliteit in Den Helder (Nieuwediep) — toen de belangrijkste uitvalsbasis voor hun schepen. Dit kan verklaren waarom Johann zich in die stad vestigde.

De schepen van de SMN vervoerden passagiers, post en vracht over de wereldzeeën en volgden vaste routes naar de noordkust van Java.

Onderweg werden onder meer de havens van Southampton, Genua en soms Marseille aangedaan, evenals belangrijke bunkerstations zoals Valletta, Port Said, Aden, Colombo en Sabang. De reizen duurden vaak enkele maanden en voerden Johann langs de Middellandse Zee, door het Suezkanaal, en over de uitgestrekte Indische Oceaan.

Hoewel we niet weten op welke schepen hij precies voer, is het aannemelijk dat hij diende op meerdere stoomschepen uit de vloot, zoals de SS Java, SS Sumatra, SS Koningin Emma, of later de SS Jan Pieterszoon Coen.

Het ijzen van het stoomschip Koningin Emma van de Stoomvaart Maatschappij Nederland door het Noordzeekanaal. Datering 1891[6]

> **Persoonsinformatie in scheepsarchieven**
> Over de diensttijd van Johann bij de Stoomvaart-Maatschappij "Nederland" is helaas geen persoonlijk personeelsdossier bewaard gebleven. Volgens het Nationaal Archief zijn dergelijke dossiers voor veel werknemers uit die tijd niet overgeleverd. Wel kan persoonsinformatie voorkomen in documenten zoals monsterrollen, jaarverslagen of scheepsjournalen — al zijn deze bronnen niet gedigitaliseerd en vereisen ze grondig onderzoek op locatie. Een directe vermelding van Johann is dus niet uitgesloten, maar lastig te achterhalen.

Vestiging in Nederland en huwelijk

In 1882 werd Johann vermeld in het dienstbodenregister van Amsterdam. Ondanks de naam van het register, bevatte het naast dienstboden ook knechten, nijverheidslieden, schippersgezinnen, seizoenarbeiders en mensen zonder vaste verblijfplaats. Johann werd als zeeman in datzelfde jaar kort opgenomen in dit register — een bevestiging van zijn status als varend werknemer.

Op 6 november 1882 trad Johann in het huwelijk met Maria Agatha Kelpin in Den Helder.
Maria is geboren op 28 december 1861 in Alkmaar, als dochter van Christian Friedrich Kelpin en Maria Christine Koch. Haar vader was afkomstig uit Lenzen an der Elbe, gelegen in Brandenburg (Duitsland), en had acht jaar lang gewerkt in de haven van Den Helder voordat hij zich vestigde als tapper en logementhouder. Haar moeder was geboren in Rendsburg, in Schleswig-Holstein, eveneens in Noord-Duitsland.
Hoewel Maria zelf in Nederland was geboren, deelden zij en Johann een vergelijkbare

achtergrond: beide stamden af van families uit het noorden van Duitsland. Die gedeelde herkomst vormde een natuurlijke verbinding tussen hen.

Google maps met Duitse plaatsen uit het verhaal.

Tien dagen na hun huwelijk, op 18 november 1882, verhuisde het echtpaar naar Amsterdam, waar Johann inmiddels werkzaam was. Ze vestigden zich aan de Conradstraat 146 in de oostelijke stadsuitbreiding.

In december 1882 verhuisden zij naar de Prins Hendrikkade 91, een centrale locatie aan het IJ, dicht bij de haven en het Centraal Station (toen nog in aanbouw). Het hoofdkantoor van de Stoomvaart-Maatschappij bevond zich op loopafstand aan dezelfde kade.

Het groeiende gezin

In 1884 werd hun eerste kind geboren, genaamd Maria Christina. Johann was niet aanwezig bij de geboorte; hij was op zee. In januari 1886 verhuisde het gezin kort naar Haarlemmerdijk 165, een drukke straat aan de westkant van de stad, bekend om zijn winkels, logementen en ambachtelijke bedrijvigheid.

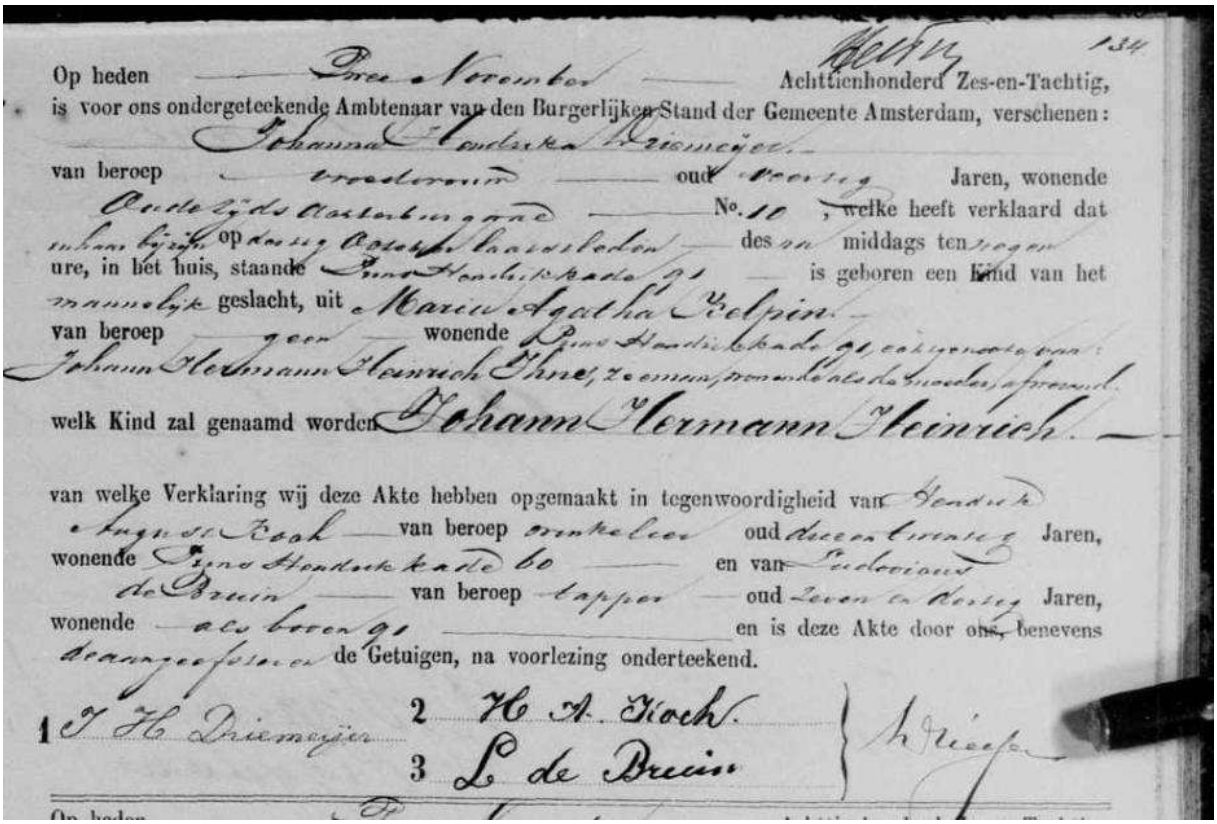
In juni 1886 keerden Johann en Maria terug naar hun oude adres aan de Prins Hendrikkade 91. Daar, in het hart van het havengebied, groeide hun gezin verder.

Het rechtse blok hizen is de Prins Hendrikkade 88-95 (v.r.n.l.) Datering 1890 t/m 1904[6]

> **De Prins Hendrikkade**, waar Johann en Maria woonden, bestaat nog altijd. Hun voormalige adres, nummer 91, is bewaard gebleven en maakt deel uit van het huidige straatbeeld in Amsterdam. De kade ligt tegenover het Centraal Station en herinnert aan het maritieme verleden van de stad. Verschillende panden aan de straat, waaronder het Scheepvaarthuis, zijn inmiddels aangewezen als rijksmonumenten. De locatie is dus nog steeds te bezoeken en vormt een tastbaar decor van het leven dat zich daar ruim een eeuw geleden afspeelde.

Kort na hun terugkeer werd hun tweede kind geboren: een zoon, Johann Hermann Heinrich, vernoemd naar zijn vader. Maar Johann senior was er zelf niet bij. Opnieuw bevond hij zich op zee — ergens tussen werelddelen, in dienst van de koopvaardij. Voor zeelieden was het een terugkerende realiteit: lange reizen, maandenlang van huis, en het missen van bijzondere momenten zoals geboortes. Brieven deden er weken over, en vaders leerden hun kinderen soms pas kennen wanneer deze al begonnen te praten of lopen.

Op heden Drie November Achttienhonderd Zes-en-Tachtig,
is voor ons ondergeteekende Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Amsterdam, verschenen:
Johanna Sandrika Driemeijer
van beroep vroedvrouw oud Jaren, wonende
Oude Zijds Achterburgwal No. 10, welke heeft verklaard dat
op deezen Acht en twintigsten dezer des namiddags ten drie
ure, in het huis, staande Prins Hendrikkade 91 is geboren een Kind van het
mannelijk geslacht, uit Maria Agatha Zelpin
van beroep geen wonende Prins Hendrikkade 91, echtgenoote van
Johann Hermann Heinrich Ihns, zeeman, gezamenlijk aan de Moeder afgevraagd
welk Kind zal genaamd worden Johann Hermann Heinrich.

van welke Verklaring wij deze Akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Hendrik
Hugo Koch van beroep winkelier oud dertien Jaren,
wonende Prins Hendrikkade 60 en van Ludovicus
de Bruin van beroep kapper oud Zeven en Dertig Jaren,
wonende aan boord 91 en is deze Akte door ons, benevens
de Aangevers en de Getuigen, na voorlezing onderteekend.

1 J. H. Driemeijer 2 H. A. Koch. 3 L. de Bruin

Geboorteakte van Johann Hermann Heinrich Ihns. Aangifte gedaan door de voedvrouw

In 1888 volgde hun derde kind, een dochter: Johanna Maria Lisette, vernoemd naar Johanns moeder. Ook bij haar geboorte was Johann niet thuis.

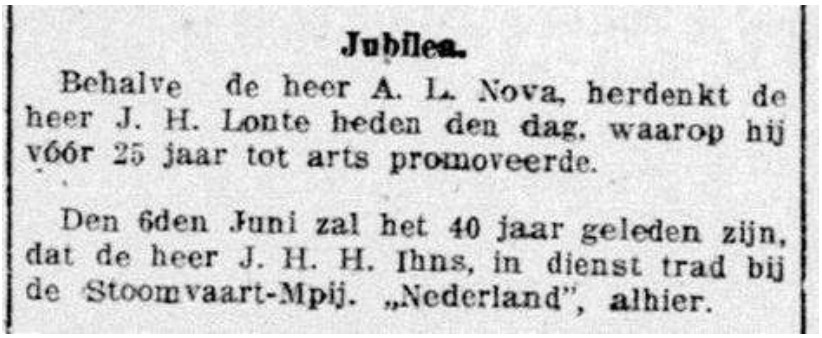
Pas in 1891, bij de geboorte van hun vierde kind — Magdalena Frederika Johanna Henriëtte — was Johann wel aanwezig. Hij deed zelfs persoonlijk aangifte van haar geboorte, een zeldzaam moment van betrokkenheid in een leven dat zich voor een groot deel afspeelde buiten de muren van het gezin.

Later datzelfde jaar werd zoon Carel George Heinrich geboren. Wederom was Johann op zee, en ook deze geboorte vond plaats zonder zijn aanwezigheid.

Jubileum

Op 6 juni 1916 werd in een krant melding gemaakt van een bijzonder jubileum: Johann Hermann Heinrich Ihns was op die dag precies veertig jaar in dienst bij de Stoomvaart-Maatschappij "Nederland" te Amsterdam. De vermelding getuigt van zijn lange en stabiele loopbaan in de Nederlandse koopvaardij en van de waardering voor zijn inzet binnen de maatschappij.

Vanaf datzelfde jaar werd het hoofdkantoor van de maatschappij — samen met andere Amsterdamse rederijen — gevestigd in het monumentale Scheepvaarthuis aan de Prins Hendrikkade. Een gebouw dat Johann, woonachtig aan dezelfde kade, dagelijks moet hebben gezien.

Jubilea.

Behalve de heer A. L. Nova, herdenkt de heer J. H. Lonte heden den dag, waarop hij vóór 25 jaar tot arts promoveerde.

Den 6den Juni zal het 40 jaar geleden zijn, dat de heer J. H. H. Ihns, in dienst trad bij de Stoomvaart-Mpij. „Nederland", alhier.

De Telegraaf 05-06-1916

Het scheepvaarthuis: In 1916, het jaar waarin Johann zijn 40-jarig jubileum vierde, opende aan de Prins Hendrikkade het imposante Scheepvaarthuis: het nieuwe hoofdkantoor van de Stoomvaart-Maatschappij "Nederland" en vijf andere grote Amsterdamse rederijen. Het gebouw, ontworpen in de stijl van de Amsterdamse School, werd een symbool van de Nederlandse maritieme macht. Of Johann er persoonlijk is geweest, weten we niet met zekerheid — maar als werknemer van de SMN zal hij het ongetwijfeld gekend hebben. Tegenwoordig is het pand een rijksmonument en doet het dienst als het Grand Hotel Amrâth Amsterdam. Veel van de originele details, zoals glas-in-loodramen en scheepvaartornamenten, zijn nog altijd te bewonderen.

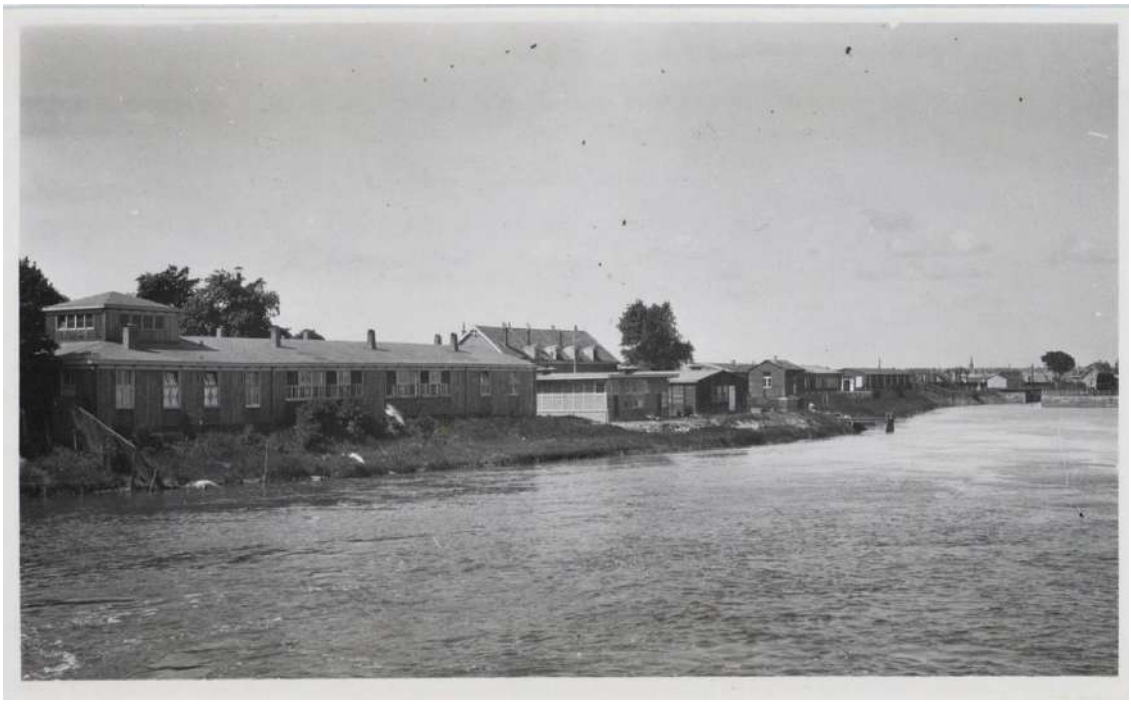
Stoomvaart-Maatschappij "Nederland", Scheepvaarthuis Prins Hendrikkade 108-114 Amsterdam[6]

Laatste levensfase

Op 17 januari 1933 werd Johann opgenomen in de Gemeentelijke Quarantaine Inrichting aan de Zeeburgerdijk in Amsterdam. Deze instelling was in 1916 door de gemeenteraad ingericht in een voormalige herberg aan de rand van de stad. Hier werden mensen opgenomen die in aanraking waren gekomen met besmettelijke ziekten, zoals cholera, roodvonk, tyfus of de pokken. Zij verbleven in afzonderlijke paviljoenen, zodat verspreiding van infectieziekten kon worden voorkomen. Vanaf 1918 werd de inrichting ook gebruikt als ontluizingsinrichting.

Zeeburg, datering 1930[6]

Links Quarantaine inrichting "Zeeburg" 1922[6]

De opname van Johann wijst erop dat hij hoogstwaarschijnlijk aan een besmettelijke ziekte leed in de laatste fase van zijn leven. Hij overleed daar op 18 februari 1933, op 82-jarige leeftijd. Zijn overlijden werd drie dagen later, op 21 februari, aangegeven door een aanspreker — een functie die in die tijd gebruikelijk was binnen de uitvaartcultuur. Een aanspreker trad op namens de familie en regelde allerlei praktische zaken rond de begrafenis. Hij bracht de rouwberichten rond, organiseerde het afscheid en deed vaak ook de aangifte bij de burgerlijke stand.

Zijn echtgenote, Maria Agatha Kelpin, overleed vijf jaar later, op 11 december 1938, op 76-jarige leeftijd. Daarmee kwam ook voor haar het leven tot een einde, vijf jaar na het overlijden van haar echtgenoot, met wie zij ruim vijftig jaar een huwelijk heeft gedeeld.

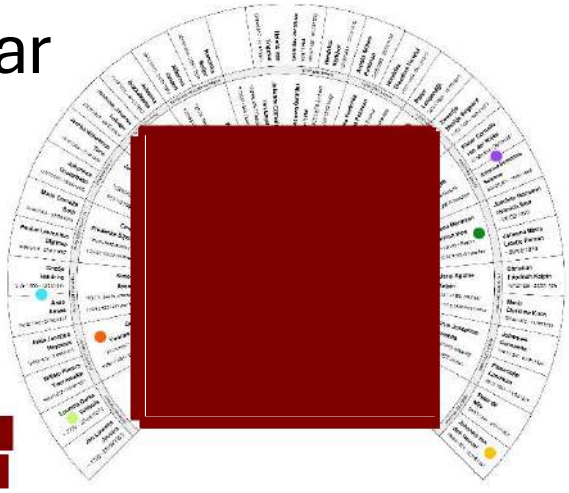
Het graf van Johann Hermann Heinrich Ihns en Maria Agatha Kelpin
Johann werd op 22 februari 1933 begraven op begraafplaats Huis te Vraag in Amsterdam. Vijf jaar later, op 11 december 1938, werd ook zijn echtgenote Maria Agatha Kelpin daar ter ruste gelegd.

Hun lichamen rusten er nog altijd, maar de grafsteen is in de jaren ’80 verwijderd in aanloop naar een geplande ruiming van de begraafplaats. Die ruiming werd uiteindelijk niet uitgevoerd, waardoor de graven zijn behouden — maar zonder markering.

Gezien de leeftijd van de graven is het bijzonder dat de exacte plek nog bekend is. Op een begraafplaats waar veel oudere graven verdwenen of niet meer herkenbaar zijn, is het uitzonderlijk dat hun rustplaats nog altijd te traceren is.

Houd er wel rekening mee dat Huis te Vraag tegenwoordig een natuurlijke, deels overgroeide begraafplaats is. Er zijn weinig zichtbare grafstenen, en het terrein heeft een verstilde, bijna verborgen sfeer. De exacte plek van het graf kan op verzoek worden aangewezen door de beheerder.

Van het Friese Lemmer naar de Kuipersgang in Amsterdam

Een inkijk in het leven van Giltje Voormeulen

Gezin van herkomst

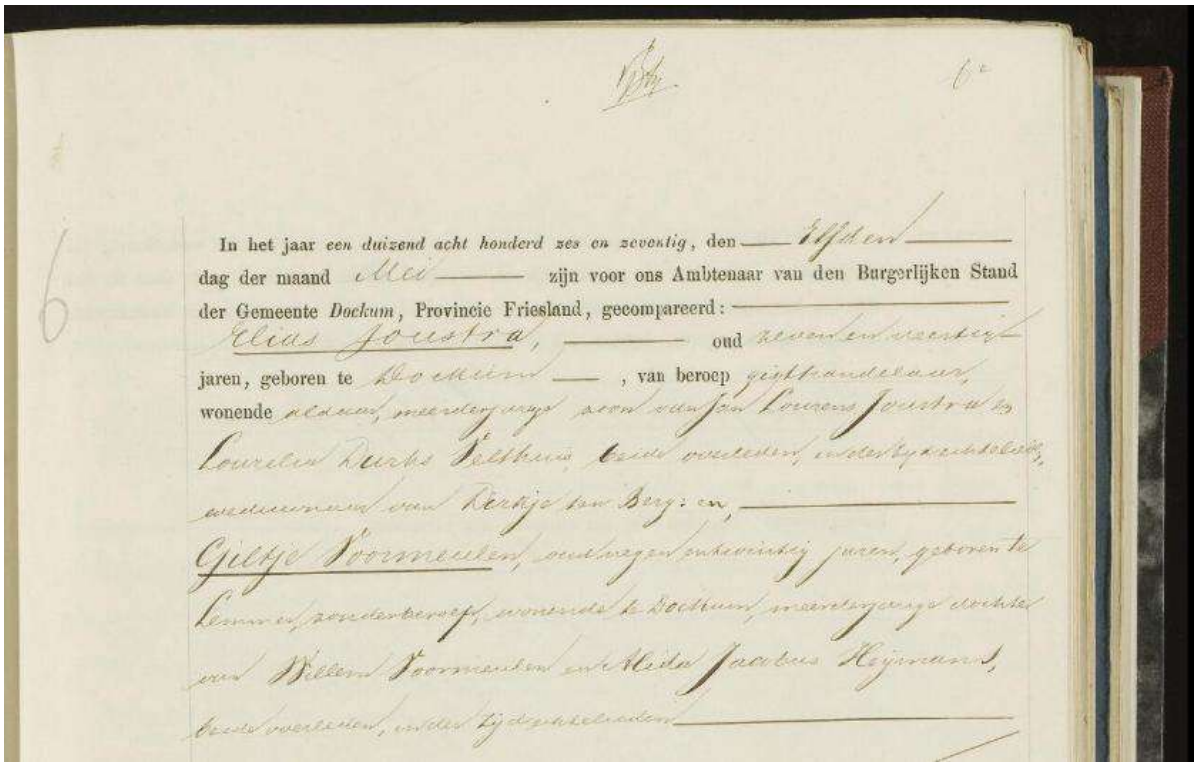
Giltje Voormeulen werd geboren op 24 januari 1847 in Lemmer, een levendig dorp aan de toenmalige Zuiderzee, in het zuiden van Friesland. Haar vader, Willem Voormeulen, verdiende de kost als mandenmaker, terwijl haar moeder, Alida Jacobs Heijmans, zorg droeg voor het huishouden en het grote gezin. Giltje groeide op met vijf zussen en twee broers, maar zoals zo vaak in die tijd, hing er ook een schaduw over het gezin: vier van de kinderen overleden voor hun vijftiende levensjaar. Kindersterfte was een harde realiteit die diepe sporen naliet.

Toen Giltje 22 jaar oud was, in 1869, besloot ze haar geboorteplaats achter zich te laten. Ze verhuisde naar Heerenveen, zo'n 25 kilometer noordelijker, in het hart van Friesland. Hoewel Heerenveen formeel geen stad was, kende het wel stedelijke allure. Het stond bekend als een vlecke—een Friese term voor een grote nederzetting zonder stadsrechten, maar met een groeiende handel, een spoorverbinding, bedrijvigheid en een bruisend dorpsleven.

Twee jaar later, in 1871, overleed haar vader, Willem, gevolgd door het overlijden van haar moeder in 1872.

Een kortstondig huwelijk

Op 11 mei 1876 treedt Giltje in het huwelijk met Elias Joustra, een man uit het Friese Dokkum, gelegen zo'n 60 kilometer ten noorden van Heerenveen. Elias is bijna achttien jaar ouder dan zij — een leeftijdsverschil dat, zeker in die tijd, als opvallend werd beschouwd. Elias is geen onbekende in het huwelijk: eerder was hij vijf jaar getrouwd geweest. Hij was 9 maanden weduwnaar wanneer hij met Giltje trouwt. In de huwelijksakte wordt hij omschreven als gisthandelaar, een beroep dat hij ook later in het leven zal uitoefenen onder titels als koopman en gistverkoper.

In het jaar een duizend acht honderd zes en zeventig, den elfden
dag der maand Mei zijn voor ons Ambtenaar van den Burgerlijken Stand
der Gemeente Dockum, Provincie Friesland, gecompareerd:
Elias Joustra, oud zeven en veertig
jaren, geboren te Dockum, van beroep gisthandelaar,
wonende aldaar, meerderjarige zoon van Jan Lourens Joustra en
Lourelia Durks Velthuis, beide overleden, in der zijd echtelieden, weduwnaar van Dirkje ten Berg: en,
Giltje Voormeulen, oud negen en twintig jaren, geboren te
Lemmer, zonder beroep, wonende te Dockum, meerderjarige dochter
van Willem Voormeulen en Alida Jacobus Heijmans,
beide overleden, in der zijd echtelieden.

Een gedeelte van de huwelijksakte van Giltje en Elias

TRANSCRIPTIE: in het jaar een duizend acht honderd zes en zeventig, den elfden dag der maand Mei zijn voor ons Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Dockum, Provincie Friesland, gecompareerd: Elias Joustra, oud zeven en veertig jaren, geboren te Dockum, van beroep gisthandelaar, wonende aldaar, meerderjarige zoon van Jan Lourens Joustra en Lourelia Durks Velthuis, beide overleden, in der zijd echtelieden, weduwnaar van Dirkje ten Berg; en Giltje Voormeulen, oud negen en twintig jaren, geboren te Lemmer, zonder beroep, wonende te Dockum, meerderjarige dochter van Willem Voormeulen en Alida Jacobus Heijmans, beide overleden, in der zijd echtelieden.

Het kersverse paar vestigt zich in Dokkum, waar later dat jaar hun enige kind wordt geboren: Willem Durk Joustra. Uit de geboortedatum van de jongen blijkt dat Giltje bij het sluiten van het huwelijk al ongeveer drie maanden zwanger was. In die tijd werd een zwangerschap vóór het huwelijk vaak als ongepast beschouwd, al kwam het in de praktijk vaker voor dan men publiekelijk toegaf. Om de schijn van eerbaarheid te bewaren, werd er in zulke gevallen vaak spoedig getrouwd. Zulke huwelijken werden in de volksmond wel een "moetje" genoemd — een term die verwees naar de maatschappelijke druk om in het huwelijksbootje te stappen bij een dreigende schande. Of dat voor Giltje en Elias ook zo was, laat zich niet met zekerheid zeggen.

Het geluk van het jonge gezin is echter van korte duur. Nog geen jaar na hun huwelijk, in 1877, overlijdt Elias. Giltje blijft achter als jonge weduwe, met een kind van amper een jaar oud en een toekomst die er plots heel anders uitziet.

Een nieuwe richting

Tussen maart en april 1878 wonen Giltje en haar zoon Willem weer in Giltjes geboorteplaats Lemmer. Ze verschijnen in het bevolkingsregister van dienstboden, waar Giltje wordt vermeld als huishoudster. Het is waarschijnlijk dat, als alleenstaande moeder, ze gedwongen was om haar inkomen te verdienen om voor zichzelf en Willem te zorgen.

Het leven in Lemmer moet haar inmiddels te klein zijn geworden, want kort daarna verlieten ze het dorp en verhuisden naar Amsterdam — een stad die, vergeleken met het rustige Lemmer, een bruisende wereld van mogelijkheden bood. De precieze reden voor hun verhuizing blijft echter onbekend.

Wonen in de gang: verborgen achter de gevels

Vanaf februari 1881 wonen zij op een adres dat in het bevolkingsregister wordt omschreven als Binnen Visscherstraat 16, Kuipersgang. Opmerkelijk is dat niet alleen de straatnaam werd vermeld, maar ook de betreffende gang.

Gangen waren smalle doorgangen die toegang gaven tot eenvoudige woningen, vaak in dichtbebouwde stadsdelen. Deze woningen, vaak verborgen achter hoofdgebouwen, boden weinig privéruimte en waren vaak slecht geïsoleerd met beperkte sanitaire voorzieningen, wat bijdroeg aan de armoedige omstandigheden van de bewoners.

In de 20e eeuw, vooral na de Tweede Wereldoorlog, werden veel van deze gangen en de bijbehorende woningen gesloopt of gerenoveerd. Aanleiding was de verbetering van de woonomstandigheden, het creëren van meer ruimte in de steden en de wens om hygiënische omstandigheden te verbeteren. Toch is de constructie van de Kuipersgang in de Binnen Visscherstraat nog altijd aanwezig, en zelfs de huisnummering komt nog overeen.

Geografische kaart anno 1876, met in het rood de Binnen Visscherstraat 16, toegankelijk via de Kuipersgang[6]

Binnen Vissersstraat 14 en 20, met in het rood de ingang naar de Binnen Visscherstraat 16, toegankelijk via de Kuipersgang, 1981[6]

Ter voorbeeld een gang in de Jordaan in 1913[6]

Maak **een GangenWandeling** door de Jordaan en ontdek de verborgen doorgangen van vroeger. Je leert waar deze gangen lagen, hoe ze aan hun vaak mysterieuze namen kwamen en hoe ze in de 19e eeuw veranderden van doorgangetjes in krotten en sloppen. Hoewel de Binnen Visserstraat en de Kuipersgang net buiten de Jordaan liggen, zijn ze nog in originele staat en zeker ook een bezoek waard. Een bijzondere manier om letterlijk in de voetsporen te treden van Giltje Voormeulen.

Een onwettige zoon

Op het adres in de Binnen Visscherstraat duikt, naast haar zoon Willem, plots ook een tweede kind op in het bevolkingsregister: Gerardus Johannes Voormeulen, geboren in februari 1881 in Amsterdam. Een onverwachte vermelding, want Gerardus is een onwettig kind — geboren buiten het huwelijk, zonder officiële erkenning van een vader. In zulke gevallen kreeg het kind automatisch de achternaam van de moeder.

Voor Giltje had de geboorte van een onwettig kind mogelijk belangrijke sociale en juridische gevolgen. In de 19e eeuw werd het buiten het huwelijk geboren kind vaak stigmatiserend beschouwd, en dit kon de reputatie van de moeder beïnvloeden, vooral in een tijd waarin maatschappelijke normen strikter waren dan nu. Giltje zou als ongehuwde moeder wellicht te

maken hebben gehad met uitsluiting of vooroordelen, en het feit dat de vader niet werd erkend, kan haar in een kwetsbare positie hebben gebracht.

Bovendien betekende de afwezigheid van een juridische vader dat Giltje zelf verantwoordelijk was voor de opvoeding en het welzijn van haar zoon, zonder de steun van een mannelijke partner of vaderfiguur. Dit zou haar situatie financieel en praktisch moeilijker hebben gemaakt, zeker als ze geen stabiele of goedbetaalde werkgelegenheid had. De keuze om haar zoon de achternaam van de moeder te geven, was dus niet alleen een praktische oplossing, maar weerspiegelde ook de sociaal-culturele realiteit van die tijd, waarin kinderen zonder erkenning van een vader vaak afhankelijk waren van hun moeders voor alles, van opvoeding tot financiële zorg.

De verschoppeling (The Outcast) door Richard Redgrave, 1851[10]

Een kort leven

In maart 1881 wordt haar tweede zoon opgenomen op de kinderafdeling van het Binnengasthuis, een ziekenhuis in het centrum van Amsterdam. Hoewel het Binnengasthuis van grote betekenis was voor de gezondheidszorg, werd het soms ook gezien als een "poort naar de dood", vanwege de hoge sterftecijfers en de beperkte medische kennis en middelen van die tijd. Het ziekenhuis richtte zich voornamelijk op de armere stedelijke bevolking, vaak mensen die geen toegang hadden tot andere medische zorg of die zich geen duurdere privéklinieken konden veroorloven. Na 46 dagen opname overlijdt de twee maanden oude Gerardus Johannes. De reden voor zijn opname blijft onbekend.

Binnengasthuis, kinderafdeling, circa 1897[6]

Een tijdelijke metgezel

Wat volgt is een reeks verhuizingen door Amsterdam en een korte uitstap naar Zaandam. Tussen november 1882 en augustus 1890 woont Giltje met haar kinderen op achtereenvolgens de Vinkenstraat, Keizersstraat, Sint Jacobsstraat, een paar weken op de Hogendijk in Zaandam, en vervolgens in de Gouwenaarssteeg. Het zijn eenvoudige, vaak dichtbevolkte buurten in de stad, kenmerkend voor het leven van veel alleenstaande moeders in die tijd.

In deze periode verschijnt er een nieuwe naam in het huishouden van Giltje: Gerardus Petrus Eisinga, een zeventien jaar oudere weduwnaar uit het Friese Gorredijk. Ooit had hij zelf een kind, maar dat overleed op jonge leeftijd. Als zeeman bracht hij vermoedelijk veel tijd buitenshuis door, op het water. Bijna vijf jaar lang woont hij met haar en zoon Willem samen, een opmerkelijke gezinssamenstelling die vragen oproept over de aard van hun band.

De aard van hun relatie blijft enigszins onduidelijk, maar het bevolkingsregister biedt een paar interessante aanwijzingen. Op sommige adressen staat Giltje geregistreerd als hoofd van het gezin, terwijl Gerardus Petrus wordt aangeduid als "beh broerder" — een afkorting van *behuwd broeder*, oftewel schoonbroer of zwager.

> Om uitsluitsel te krijgen over een mogelijke familierelatie zijn de achternamen van de huwelijkspartners van zowel Giltjes als Gerardus Petrus' broers en zussen nageplozen. Ook de familie van de huwelijkspartners van Giltje en Gerardus Petrus zelf is onderzocht. Ondanks dit uitgebreide onderzoek is er geen enkel spoor van verwantschap gevonden.

Op andere adressen keert de rolverdeling juist om: Gerardus Petrus staat dan vermeld als gezinshoofd, en Giltje wordt aangeduid als huishoudster. Later verschijnt er zelfs nog een andere aanduiding naast haar naam: “n.v.w.” — niet verwant. Al deze wisselende omschrijvingen maken duidelijk dat hun relatie moeilijk in een hokje te plaatsen was: geen officieel echtpaar, maar vermoedelijk meer dan alleen huisgenoten.

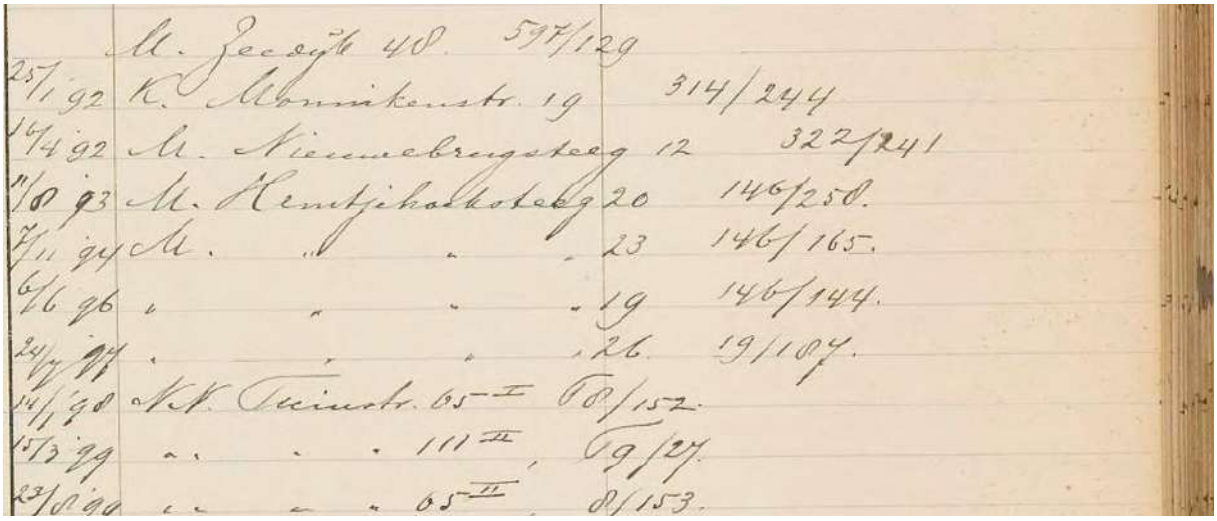

Een van de bevolkingsregisters waarin Gerardus Petrus, Giltje en Willem voorkomen. Uitleg kolommen: 3 = achternaam, 4 = voornaam, 5 = geslacht, 6 = relatie tot gezinshoofd, 7 = geboortedatum, 8 = geboortplaats

Aan de gezamenlijke huishouding komt een einde rond juli 1887, wanneer Gerardus Petrus – nog vóór Giltje en Willem – uitgeschreven wordt van het adres aan de Gouwenaarssteeg. Uit archiefonderzoek blijkt dat hij uiteindelijk terechtkomt in de Prins Hendrikstichting in Egmond aan Zee, een rusthuis voor oud-zeelieden. Daar wordt hij verpleegd, en het is ook daar dat hij in april 1889 overlijdt.

Verhuizingen

De vele verhuizingen die Giltje en haar gezin doormaken, zijn op zijn zachtst gezegd opmerkelijk, vooral gezien de korte periodes die ze vaak op elk adres doorbrengen. En dit patroon stopt niet in 1890. Giltje verhuist nog meerdere keren, haar leven lijkt voortdurend in beweging. Ook haar zoon Willem, inmiddels werkzaam als metselaar en los werkman, verlaat het huis. Maar zijn vertrek is van korte duur; hij keert snel terug, om uiteindelijk twee jaar later definitief zijn eigen weg te gaan. Vanaf 1899 woont Giltje alleen.

De verhuizingen van Giltje vanaf 1890

Lichamelijke kwetsbaarheid

In 1885, 1891 en 1897 wordt Giltje verschillende keren opgenomen in het eerder benoemde Binnengasthuis in Amsterdam. In 1885 wordt ze voor acht dagen opgenomen vanwege hemoptoë, het ophoesten van bloed. In 1891 is de oorzaak van haar opname niet goed leesbaar, maar ze blijft er 33 dagen. In 1897 wordt Giltje opnieuw opgenomen, dit keer voor 48 dagen, vanwege hematurie, bloed in de urine. Deze periodes van ziekenhuisopnames weerspiegelen de lichamelijke kwetsbaarheid van Giltje in deze tijd van haar leven. Giltje overlijdt uiteindelijk op 25 november 1899 te Amsterdam. Ze is 52 jaar geworden.

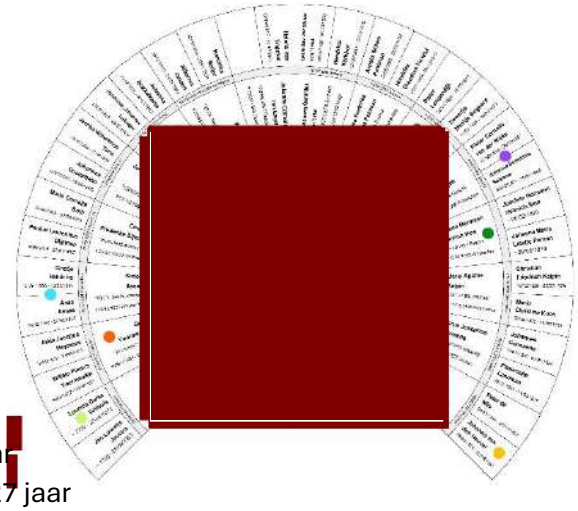
> Willem vestigde zich in Amsterdam, waar hij een gezin stichtte en zo de Friese achternaam Joustra liet voortleven in de stad. Benieuwd hoe het verder met hem ging? Je leest het in verhaal “Een vrouw van de Oostelijke Eilanden”

Binnengasthuis, vrouwenzaal, circa 1897[6]

Arbeid, Gezin en een Opvallende Rechtszaak

Een inkijk in het leven van Johanna van den Heuvel

Gezin

Op 29 april 1822 wordt Johanna van den Heuvel geboren in Baardwijk. Haar vader, Johannes van den Heuvel, is dan 26 jaar oud en werkt als arbeider. Haar moeder, Elisabeth Govers, is 27 jaar en wordt in de geboorteakte vermeld zonder beroep.

Baardwijk is op dat moment een zelfstandige plaats in Noord-Brabant, gelegen tussen Waalwijk en Drunen. In de loop van de twintigste eeuw werd Baardwijk onderdeel van de gemeente Waalwijk. De naam leeft nog voort in enkele straatnamen, maar als zelfstandige plaats bestaat Baardwijk niet meer.

Johanna groeit op in een gezin met meerdere kinderen. Voor haar worden al een zus en een broer geboren: Maria (1818) en Adriaan (1820). Na haar geboorte in 1822 volgen nog Jacoba (1824), Hendrikus (1825), Theodorus (1829), Justiena (1831), Peter (1837) en Johannes (1839). Tien kinderen in totaal.

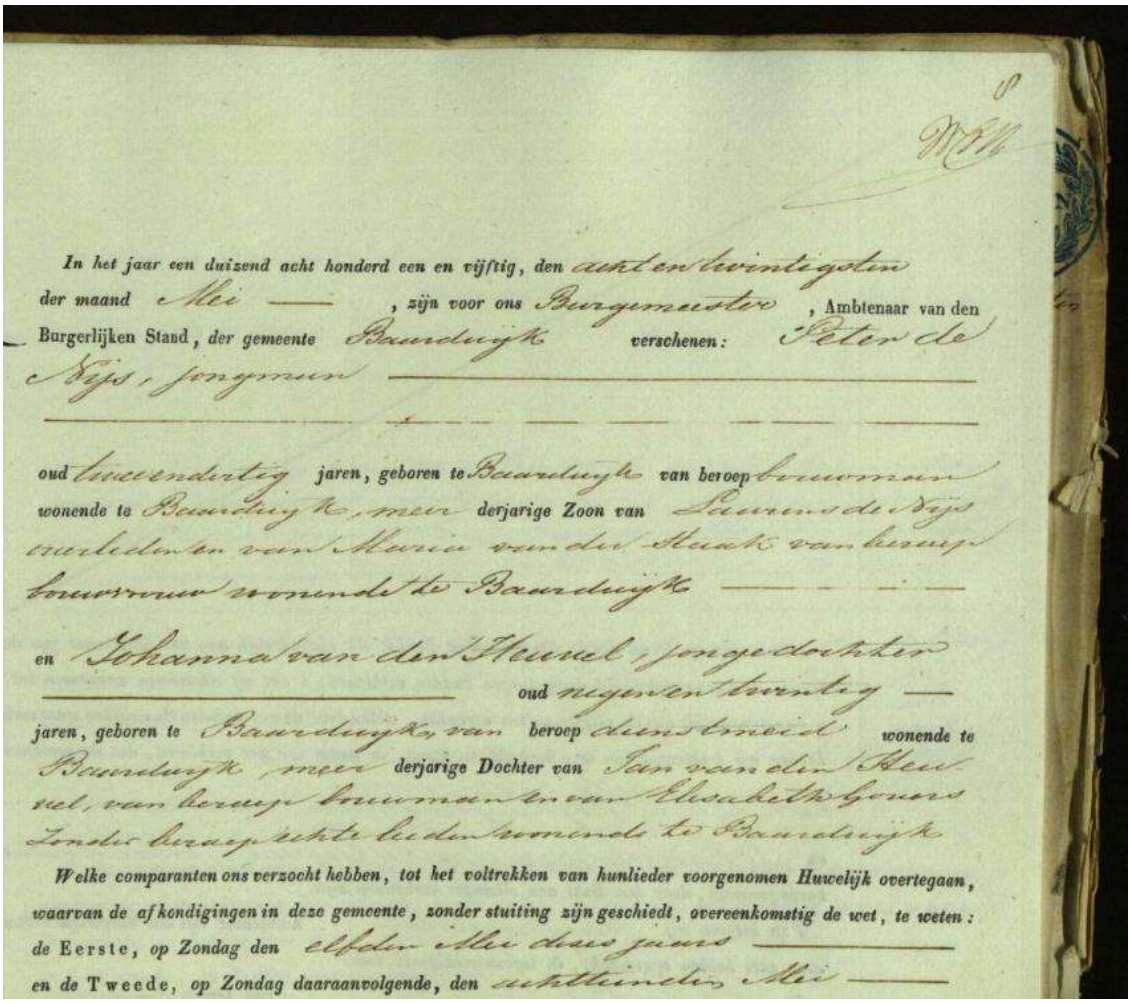

Baardwijk 1870[11]

Het huwelijk en wettelijke verplichtingen

Op 28 mei 1851 trouwt Johanna, 29 jaar oud, in Baardwijk met Peter de Nijs. In de huwelijksakte staat zij vermeld als dienstmeid van beroep, Peter als bouwman.

Voordat het huwelijk kon plaatsvinden, moesten de voorgenomen echtelieden eerst voldoen aan de wettelijke vereisten. Een belangrijk onderdeel daarvan waren de zogeheten huwelijksafkondigingen. Op twee opeenvolgende zondagen werd in de kerk omgeroepen dat Johanna van den Heuvel en Peter de Nijs wilden trouwen. Als er bezwaren waren, kon men die bekendmaken. Maar niemand sprak zich uit. Het huwelijk mocht doorgaan.

In het jaar een duizend acht honderd een en vijftig, den achten twintigsten
der maand Mei , zijn voor ons Burgemeester , Ambtenaar van den
Burgerlijken Stand, der gemeente Baardwijk verschenen: Peter de
Nijs, jongman

oud twee en dertig jaren, geboren te Baardwijk van beroep bouwman
wonende te Baardwijk, meer derjarige Zoon van Laurens de Nijs
overleden en van Maria van der Staak van beroep
bouwvrouw wonende te Baardwijk

en Johanna van den Heuvel, jongedochter
oud negen en twintig
jaren, geboren te Baardwijk, van beroep dienstmeid wonende te
Baardwijk, meer derjarige Dochter van Jan van den Heu
vel, van beroep bouwman en van Elisabeth Govers
Zonder beroep echte lieden wonende te Baardwijk

Welke comparanten ons verzocht hebben, tot het voltrekken van hunlieder voorgenomen Huwelijk overtegaan,
waarvan de afkondigingen in deze gemeente, zonder stuiting zijn geschiedt, overeenkomstig de wet, te weten:
de Eerste, op Zondag den elfden Mei deses jaars
en de Tweede, op Zondag daaraanvolgende, den achttienden Mei

Een gedeelte van huwelijksakte van Peter en Johanna

TRANSCRIPTIE: In het jaar een duizend acht acht honderd een en vijftig, den acht en twintigsten der maand mei, zijn voor ons Burgemeester, Ambtenaar van den Burgelijken Stand, der gemeente Baardwijk verschenen: Peter de Nijs, jongeman

Oud twee en dertig jaren, geboren te Baardwijk van beroep bouwman wonende te Baardwijk, meerderjarige zoon van Laurens de Nijs overleden en van Maria van der Staak van beroep bouwvrouw wonende te Baardwijk.

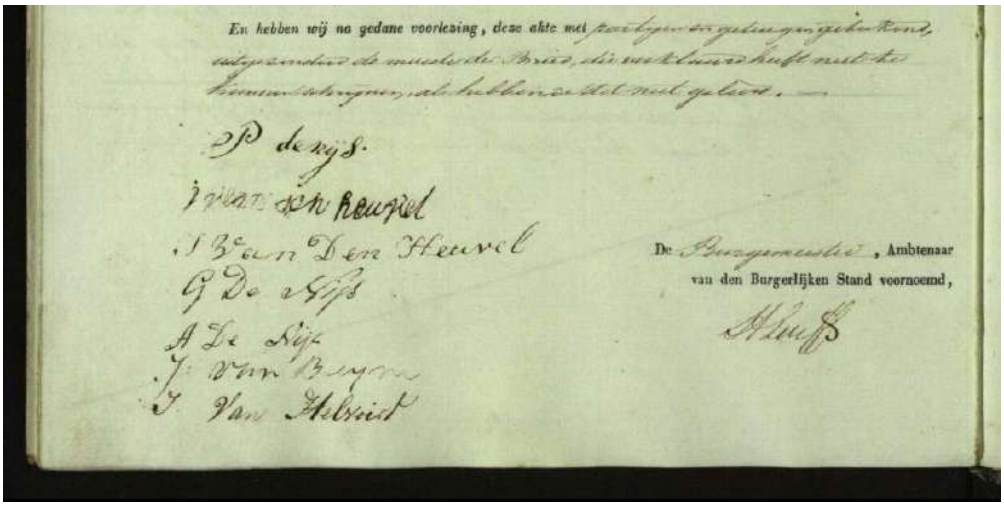
En Johanna van den Heuvel, jongedochter oud negen en twintig jaren, geboren te Baardwijk, van beroep dienstmeid wonende te Baardwijk, meerderjarige dochter van Jan van den Heuvel, van beroep bouwman en van Elisabeth Govers zonder beroep. Echtelieden wonende te Baardwijk

Welke comparanten ons verzocht hebben, tot het voltrekken van hunlieder voornomen Huwelijk overtegaan, waarvan de afkondigingen in deze gemeente, zoder stuiting zijn geschiedt, overeenkomstig de wet, te weten:

De Eerste, op Zondag den elfden mei dezes jaars
En de Tweede, op Zondag daaraanvolgende, den achttienden mei

Naast de huwelijkse afkondigingen waren er meer documenten vereist voor een wettig huwelijk: een geboorteakte, indien van toepassing een overlijdensakte van een ouder, en een bewijs van vervulde dienstplicht. Peter had eerder zijn dienstplicht vervuld bij het 7e regiment infanterie. In 1843 ontving hij een paspoort wegens werkelijk volbrachte dienst. Hij lijkt daarbij niet buiten de regio uitgezonden te zijn geweest.

Van Peters vader wordt genoteerd dat hij overleden is. Zijn moeder is bij het huwelijk aanwezig en wordt genoemd als bouwvrouw. Ook Johanna's ouders zijn bij de huwelijksvoltrekking aanwezig. Haar vader, inmiddels aangeduid als bouwman, is aanwezig. Haar moeder verklaart niet te kunnen schrijven, *als hebbende dit niet geleerd* — zij is de enige aanwezige die daarom niet tekent.

Een Gedeelte van de huwelijksakte met handtekeningen

Een groeiend gezin

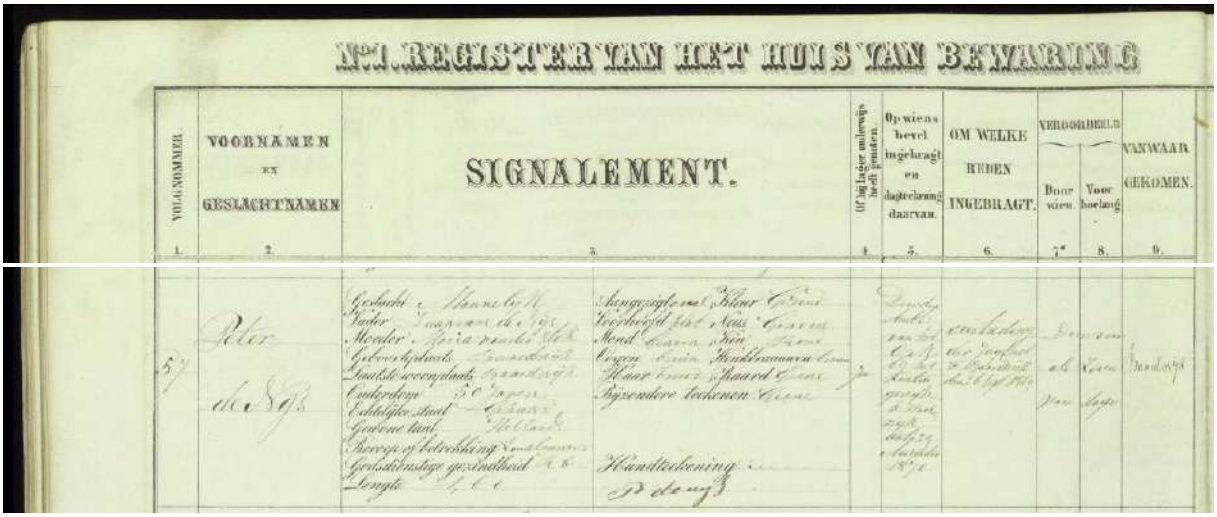
In 1852 krijgen Peter en Johanna hun eerste zoon: Laurens. Daarna volgen Elisabeth (1854) en Maria (1857). Deze eerste dochter Maria overlijdt in mei 1859, anderhalf jaar oud. Johanna is op dat moment opnieuw zwanger. Zes maanden later, in november 1859, wordt hun zoon Johannes geboren. In 1861 wordt opnieuw een dochter geboren, die ook de naam Maria krijgt. Hun gezin is compleet met de geboorte van Gijsbertus (1864).

In het veld

In september 1869 verschijnt Peter voor het kantongerecht in Waalwijk. Hij wordt aangeklaagd wegens overtreding van de jagtwet. Op zondag 26 september 1869 wordt hij omstreeks zeven uur 's ochtends aangetroffen in het veld onder Baardwijk, met een geladen geweer (een zogenoemde afdraayer), buiten de openbare wegen en voetpaden. Hij beschikt niet over de vereiste vergunningen of toestemming.

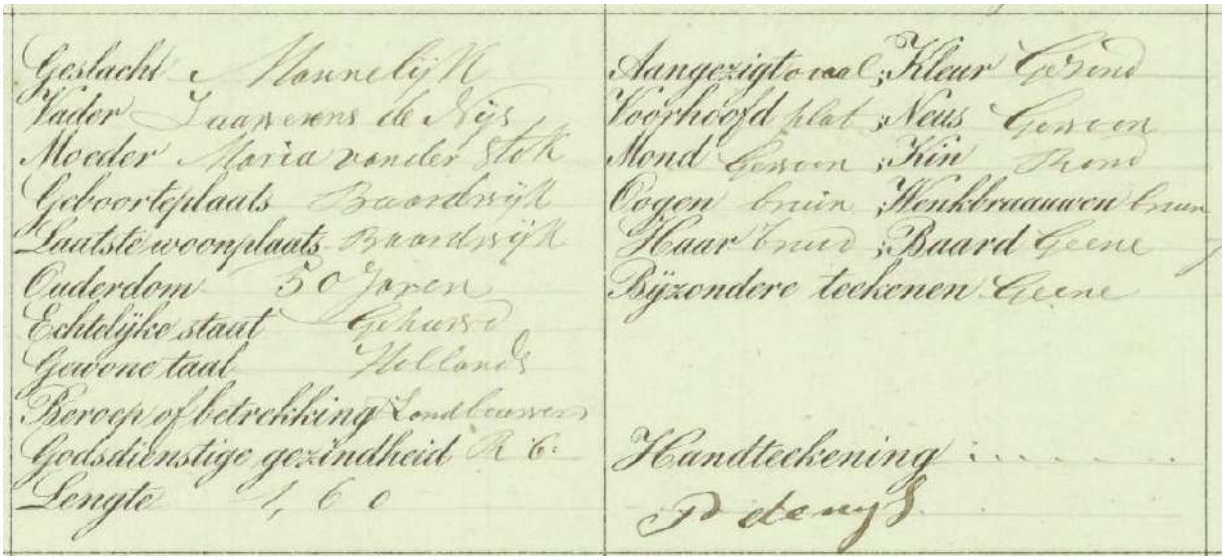
Impressiefoto omgeving Waalwijk "Doorlaatbrug over den Baardwijkschen overlaat juni 1885"[12]

N°1. REGISTER VAN HET HUIS VAN BEWARING

VOLGNOMMER.	VOORNAMEN en GESLACHTNAMEN	SIGNALEMENT.	Of iig. lager onderwijs heeft genoten.	Op wiens bevel ingebragt en dagteekening daarvan.	OM WELKE REDEN INGEBRAGT.	VERGOEDBEELD Door wien	VERGOEDBEELD Voor hoelang	VANWAAR GEKOMEN.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
57	Peter de Nijs	Geslacht Mannelijk Vader Jaapeens de Nijs Moeder Maria zonder Stok Geboorteplaats Baardwijk Laatste woonplaats Baardwijk Ouderdom 50 Jaren Echtelijke staat Gehuwd Gewone taal Hollands Beroep of betrekking Landbouwer Godsdienstige gezindheid R. C. Lengte 4 f 6 c Aangezigtsvorm Klein Gezond Voorhoofd Plat Neus Gewoon Mond Gewoon Kin Rond Oogen Bruin Wenkbraauwen Bruin Haar Bruin Baard Geene Bijzondere teekenen Geene Handteekening D de Nijs	ja		overlading			Baardwijk

Kolom Peter de Nijs linkerbladzijde Bladzijde uit het register van het huis van bewaring

Geslacht Mannelijk
Vader Jaapeens de Nijs
Moeder Maria zonder Stok
Geboorteplaats Baardwijk
Laatste woonplaats Baardwijk
Ouderdom 50 Jaren
Echtelijke staat Gehuwd
Gewone taal Hollands
Beroep of betrekking Landbouwer
Godsdienstige gezindheid R. C.
Lengte 4 f 6 c

Aangezigtsvorm Klein Gezond
Voorhoofd Plat Neus Gewoon
Mond Gewoon Kin Rond
Oogen Bruin Wenkbraauwen Bruin
Haar Bruin Baard Geene
Bijzondere teekenen Geene

Handteekening D de Nijs

Bladzijde uit het register van het huis van bewaring – ingezoomd op Peter en zijn Signalement

Op 13 oktober 1869 wordt Peter veroordeeld tot een geldboete van 25 gulden, met een vervangende gevangenisstraf van drie dagen indien niet betaald. Het geweer wordt verbeurd verklaard. Verbeurdverklaring betekent dat het in beslag genomen voorwerp – in dit geval het geweer – eigendom wordt van de staat en niet wordt teruggegeven aan de eigenaar.

Op 26 december 1869 volgt een tweede veroordeling voor hetzelfde feit: overtreding van de jagtwet. Ditmaal wordt een gevangenisstraf van drie dagen opgelegd. De stukken van deze zaak zijn helaas niet bewaard gebleven waardoor we de details niet kunnen vertellen.

> In het archief van het Kantongerecht Waalwijk ontbreekt een reeks strafvonnissen tussen 26 december 1869 en 4 maart 1870. Ook aanvullende documenten over strafzaken uit deze periode zijn niet bewaard gebleven. Het vonnis van Peter de Nijs valt precies op de eerste dag van dit hiaat: 26 december 1869. We weten dus dát hij die dag is veroordeeld, maar het proces verbaal en het vonnis zelf is niet meer terug te vinden.

Het overlijden van Peter

Op 25 november 1887, om acht uur ’s avonds, overlijdt Peter de Nijs in Baardwijk. Hij is dan 67 jaar oud en wordt in de overlijdensakte vermeld als landbouwer. De aangifte van zijn overlijden wordt gedaan door zijn zoon Johannes de Nijs en Adrianus van Hulten, een 44-jarige schoenmaker, niet verwant aan de familie. Ergens tussen april en juli 1888 verhuisd Johanna naar Tilburg.

Een opmerkelijk vonnis

In 1888 verschijnt Johanna zelf voor de rechtbank, inmiddels weduwe van Peter de Nijs. Ze wordt aangeklaagd wegens de vermeende diefstal van een witte haan. De stukken van het proces zijn bewaard gebleven en geven een opvallend beeld van het voorval. De volledige transcriptie is hieronder opgenomen.

IN NAAM DES KONINGS
De arrondissements-rechtbank te 's-Hertogenbosch
KAMER voor STRAFZAKEN

IN DE ZAAK
van den Officier van Justitie, eischer bij dagvaarding van den 8 juli 1888

TEGEN

Johanna van den Heuvel, weduwe van Peter de Nijs, 67 jaar, landbouwster, geboren te Baardwijk, wonende te Tilburg.

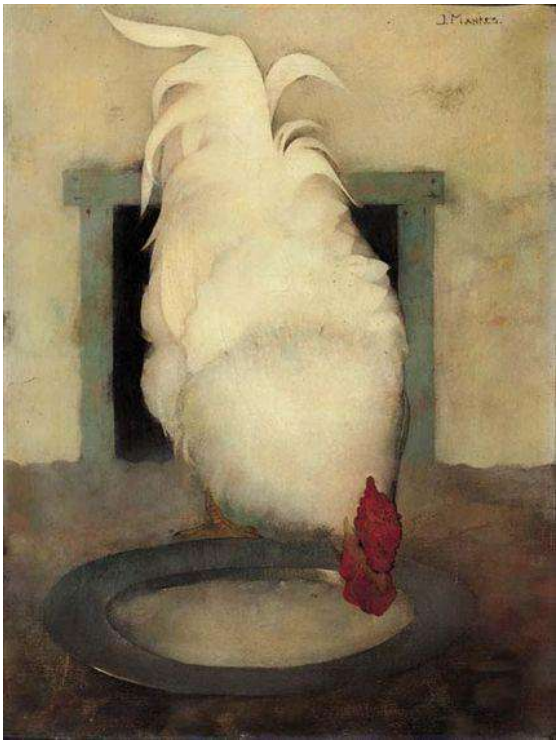
Beklaagd van ter zake dat zij op of omstreeks 21 April 1888, te Baardwijk, een witten haan aan Antoon van Helvoort, althans aan een ander dan haar beklaagde, toebehorende, heeft weggenomen met het oogmerk om zich denzelven wederrechtelyk toe te eigenen, althans ter zake dat zij, toen ten tijde en ter plaatse als voormeld bedoelden witten haan opzettelyk en wederrechtelijk heeft gedood.

Gehoord den Officier van Justitie in zijn requisitoir, strekkende dat het der rechtbank behage, den beklaagde schuldig te verklaren aan het bij dagvaarding ten laste gelegde en te veroordeelen tot eene gevangenisstraf van twee maanden en in de kosten, zoo noodig invorderhaar bij lijfsdwang, den tijd van zes maanden niet te boven gaande.

Gezien het proces-verbaal der terechtzitting van den 19 Juli 1888 en de verdere stukken van het geding.

Nadat ieder rechter zijn gevoelen geuit heeft volgens de wet, overwegende dat beklaagde ter terechtzitting heeft opgegeven dat zij, den 21 April te Baardwijk thuis komende, zag dat een witte haan van den getuige bij haar in huis rondliep, dat zij, dien haan willende wegjagen, hem bij ongeluk dood gooide, dat zij hem niet durfde teruggeven en hem toen heeft gehouden en gekookt.

Overwegende dat de getuigen ter terechtzitting onder eede hebben verklaard: De 1e dat hij dezen winter vele kippen vermist heeft en nu onlangs, den 21 April ook zijn witten haan vermiste, dat hij in beklaagdes huis heeft gezien vers uitgeplukte witte veeren en later een haan of kip in een pot.

Jan Mankes – Witte haan

De 2e dat hij bij zijn onderzoek de beklaagde beschuldigde van diefstal van den haan, dat zij had ontkend zeggende "doet maar huiszoeking", dat hij daartoe overgaande, witte, blijkbaar vers uitgetrokken veeren vond; dat beklaagde toen zeide "die zijn uit mijn bed", waarop hij, getuige, hernam "onmogelijk, ze zijn vers geplukt", dat eerst daarna de beklaagde hem hetzelfde verhaal, hierboven gerelateerd, vertelde, waaraan zij onder haar bed uithaalde den pot, waarin de haan half gaar gekookt zich bevond.

Overwegende dat door bovenstaande bewijsmiddelen wettig en overtuigend is bewezen, door beklaagde zoal niet den levenden, dan toch in elk geval den door haar gedooden haan, die op dat oogenblik nog in het bezit van den 1e getuige was, heeft op- en weggenomen met het oogmerk zich dat dier wederrechtelyk toe te eigenen, zij het misdrijf voorzien bij art. 210 Wetboek van Strafrecht.

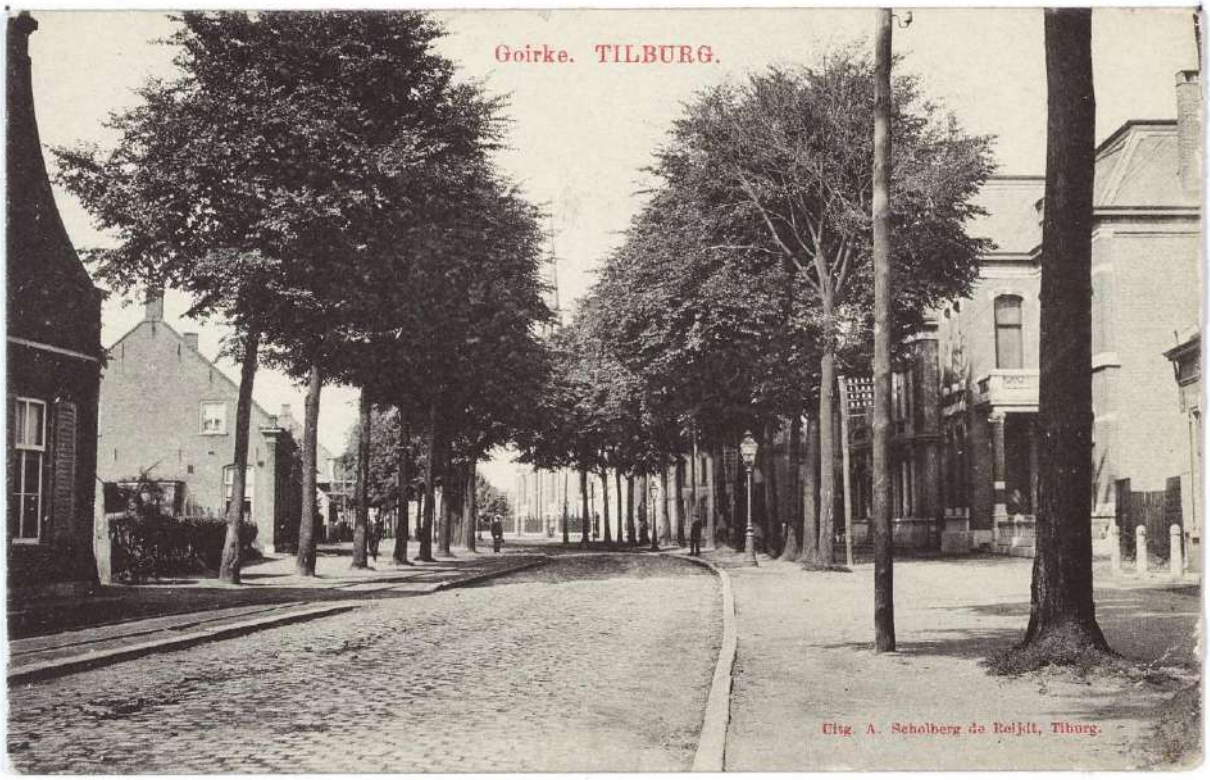
Rechtdoende in Naam des Konings:
Verklaart beklaagde voornoemd schuldig aan diefstal in voege voorschreven gepleegd.

Veroordeelt de schuldig verklaarde tot eene gevangenisstraf van drie dagen en in de kosten van het rechtsgeding, zoo noodig invorderhaar bij lijfsdwang, waarvoor zij niet langer dan drie dagen in gijzeling zal mogen worden gehouden.

Haar laatste jaren

Johanna woont haar laatste jaren in de wijk 't Goirke in Tilburg. Het Goirke is in deze tijd een wijk aan de zuidoostkant van de stad, in de richting van de Goirkeweg. Het gebied werd gekenmerkt door een mengeling van eenvoudige arbeiderswoningen en kleinschalige bedrijvigheid. Er woonden veel mensen die werkten in de textielindustrie, maar ook ambachtslieden en kleine boeren. De wijk maakte deel uit van het snelgroeiende Tilburg, dat in de tweede helft van de negentiende eeuw sterk industrialiseerde.

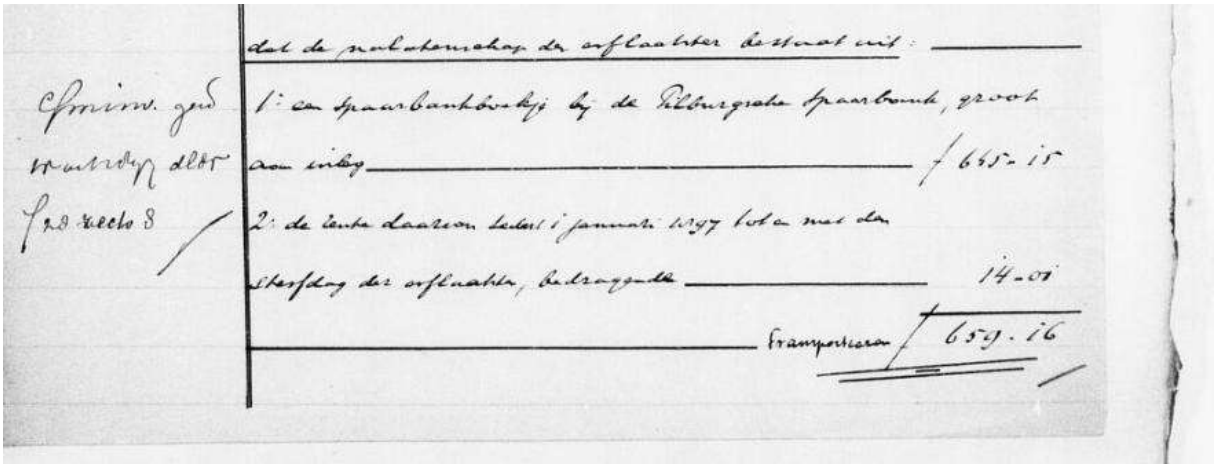
Het adres van Johanna was A 599. Haar dochter Elisabeth en haar man wonen in dezelfde wijk, op nummer A 597. Hoewel het niet met zekerheid is te zeggen, lijken ze buren te zijn geweest. Ze wonen in ieder geval dicht bij elkaar. Dat kan iets zeggen over hun onderlinge band, of misschien over de zorg die Elisabeth aan haar moeder verleende.

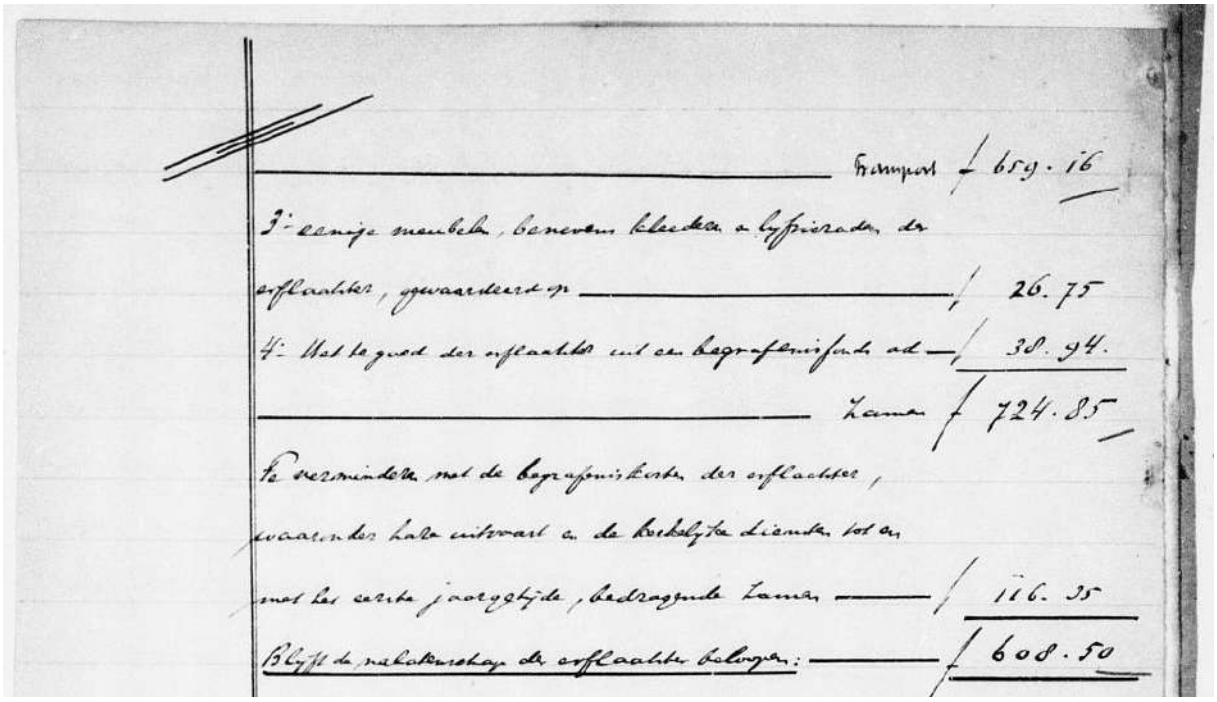
Goirkestraat[13]

Overlijden en memorie van successie

Johanna van den Heuvel overlijdt in 1897 op 75-jarige leeftijd. Na haar overlijden wordt een memorie van successie opgemaakt. Een memorie van successie is een officieel document waarin wordt vastgelegd wat iemand bij overlijden nalaat. Het wordt opgesteld voor de belastingdienst en bevat een overzicht van bezittingen, schattingen van waarde, en soms ook de namen van erfgenamen. In het geval van Johanna geeft de memorie een sober maar helder beeld van wat zij na haar overlijden achterlaat:

1. *Een spaarbankboekje bij de Tilbursche Spaarbank, groot aan inleg van fl. 645,15*
2. *De rente daarvan sedert 1 januari 1897 tot en met den sterfdag des erflaatster, bedragende fl. 14,01*

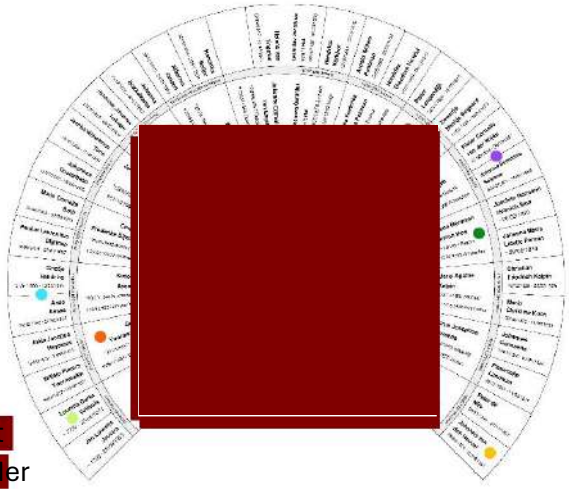
3. *Eenige meubelen, benevens kleederen en lijfsieraden des erflaatster, gewaardeerd op fl. 26,75*
4. *Het tegoed der erflaatst uit een begrafenisfonds ad fl. 38,94*

De totale waarde bedraagt daarmee fl. 724,85. Hiervan worden de begrafeniskosten afgetrokken, waaronder de uitvaart en kerkelijke diensten tot en met het eerste jaargetijde. Deze bedragen samen fl. 116,35.

Na aftrek blijft een nalatenschap van fl. 608,50 die verdeeld worden over haar nog levende kinderen en enkele kleinkinderen.

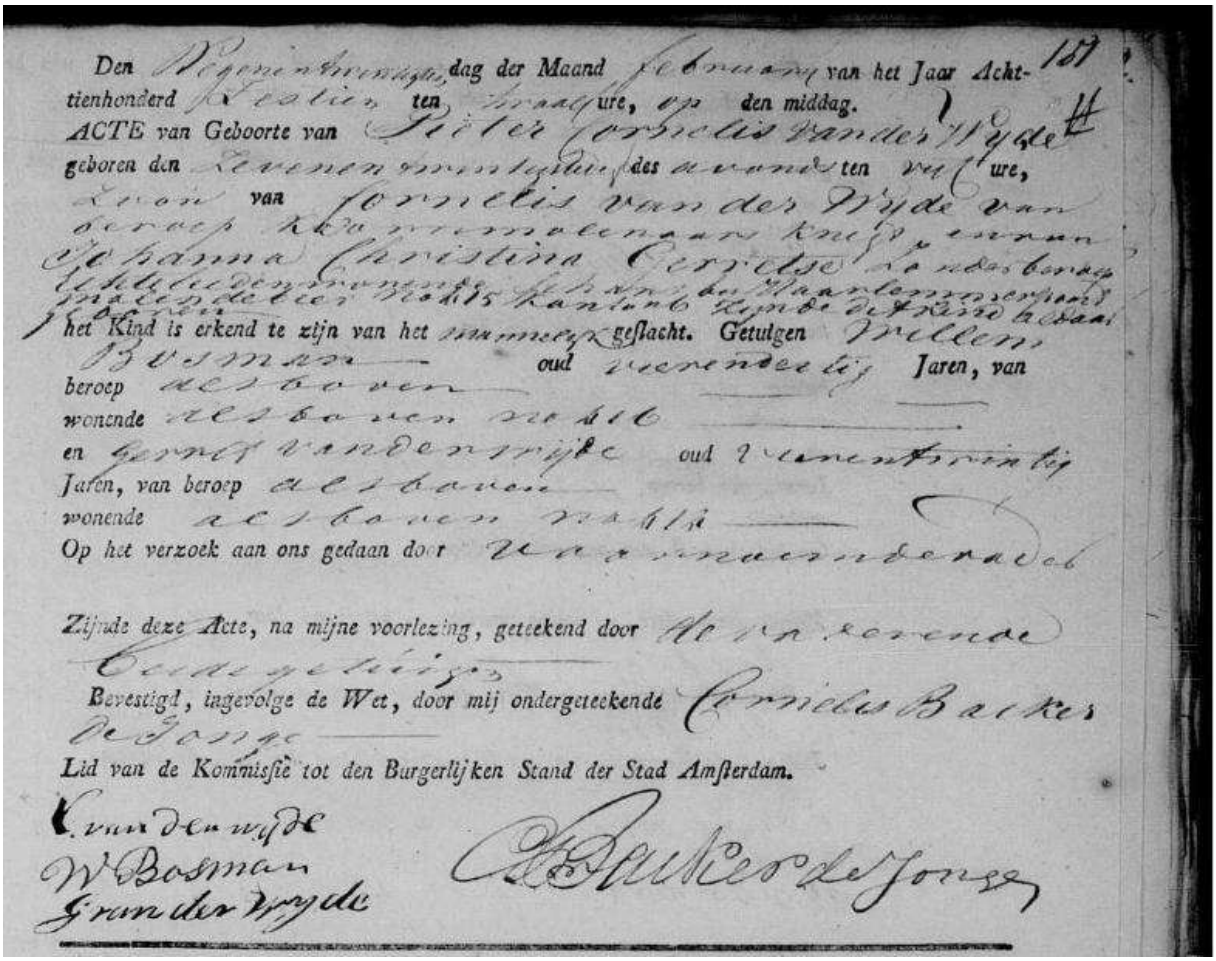
Tegen de Wind in

Een inkijk in het leven van Pieter Cornelis van der Wijde en Johanna Berendina Seisener

Geboorte aan de Haarlemmerpoort

Pieter Cornelis van der Wijde werd geboren op 27 februari 1816 te Amsterdam. Zijn geboorte werd op 28 februari aangegeven bij de burgerlijke stand van Amsterdam. Uit de geboorteakte blijkt dat zijn vader, Cornelis van der Wijde, op dat moment werkzaam was als korenmolennaarsknecht. Zijn moeder was Johanna Christina Gerretse, zonder beroep.

Geboorteakte Pieter Cornelis van der Wijde

TRANSCRIPTIE:

Den negenentwintigsten dag der maand february van het jaar achtienhonderd zestien ten twaalf ure, op den middag.

Acte van geboorte van Pieter Cornelis van der Wijde geboren den zevenentwintigste des avonds ten vijf ure, zoon van Cornelis van der Wijde van beroep koorenmolenaars knegt,

En van Johanna Christina Gerretse zonder beroep echtelieden wonende thans bij Haarlemmerpoort molen de beer no 415 kanton 6 zijnde dit kind aldaar geboren

Het kind is erkend te zijn van het mannelijk geslacht. Getuige Willem Bosman oud vierendertig jaren, van beroep als boven wonende als boven no 416

En gerrit van den wijde oud vierentwintig jaren, als beroep als boven wonende als boven no 414
Op het verzoek aan ons gedaan door voornoemde vader
Zijnde deze Acte, na mijne voorlezing, geteekend door de vader en de beide getuigen
Bevestigd, ingevolge de Wet, door mij ondertekeekende Cornelis Backes de Jonge
Lid van de Kommissie tot den Burgerlijke Stand der Stad Amsterdam

Het gezin woonde ten tijde van Pieters geboorte aan de Haarlemmerpoort, bij molen De Beer, op huisnummer 415. Dit adres wordt in de geboorteakte genoemd als de plaats waar Pieter geboren werd. Aangenomen mag worden dat het gezin daar ook daadwerkelijk woonde, zeker gezien het feit dat zijn vader werkte als korenmolennaarsknecht en het om een korenmolenadres ging. In die tijd was het gebruikelijk dat knechten bij of in de directe nabijheid van de molen woonden, vaak zelfs in dienstwoningen op het erf.

Bolwerk de Bocht, vanuit Bolwerk Blauwhoofd gezicht op Bolwerk de Bocht met molen De Vervanger. Op de achtergrond ligt molen De Beer. Tekening van P.G. Westenberg rond 1815 [14]

Militair dienstplichtige in Vreeland

Over zijn jeugd is vooralsnog weinig bekend. Wel is duidelijk dat Pieter Cornelis tegen het midden van de jaren dertig van de negentiende eeuw buiten Amsterdam woonde. Hij werd in 1835 als loteling ingedeeld bij het leger vanuit de gemeente Hilversum, behorend tot de provincie Noord-Holland. Hij trok daarbij het nummer 46 in de loting.

Op 3 mei 1835 werd hij officieel ingedeeld als milicien voor de duur van vijf jaar. Als laatst bekende woonplaats werd Vreeland vermeld. Pieter werd geplaatst bij de 2e Afdeling Infanterie.

Bij zijn indiensttreding werd een signalement opgesteld. Daaruit blijkt dat hij een breed aangezicht had, met een rond voorhoofd en bruine ogen. Zijn neus en mond werden als “ordinair” omschreven, wat wil zeggen: gewoon van vorm. Zijn kin was rond, en zijn haar evenals zijn wenkbrauwen waren bruin van kleur. Er werden geen bijzondere lichamelijke kenmerken genoteerd.

Na vier jaar actieve dienst werd hij op 18 juli 1839 met onbepaald verlof gestuurd. Op 10 maart 1840 kreeg hij zijn paspoort wegens het voltooien van zijn diensttijd. In deze context betekende het 'paspoort' een officieel document waarmee een voormalige militair kon aantonen dat zijn dienstplicht was vervuld. Het stelde hem in staat zich vrij te verplaatsen of werk te zoeken, en functioneerde als bewijs van goed ontslag uit militaire dienst.

Huwelijk in Utrecht

Op 5 maart 1845 trad Pieter Cornelis van der Wijde in het huwelijk met Johanna Berendina Seisener te Utrecht. Pieter was op dat moment 29 jaar oud; Johanna was 22. In de huwelijksakte werd Pieter vermeld als ‘koorenmolenaar’ van beroep, net als zijn vader. Van Johanna werd genoteerd dat zij geen beroep had. Alleen de vader van Pieter was aanwezig; moeder Johanna Christina Gerretse was reeds in 1841 overleden. Johanna’s ouders waren beide aanwezig. Haar vader was tuinman.

Na hun huwelijk vestigde het echtpaar zich in Utrecht, waar Pieter werkzaam was bij windkorenmolen De Meiboom. Deze molen, gelegen op de stadswal, maakte deel uit van het bekende rijtje molens dat het silhouet van Utrecht in die tijd bepaalde. Pieter was daar actief vanaf zijn komst naar de stad; in de vroege jaren werd hij aangeduid als molenaarsknecht, later — vanaf 1852 — als molenaar.

Gezicht vanaf de singel over de stadsbuitengracht op de stadswal te Utrecht uit het noorden met links de molen de Meiboom op de wal bij het Paardenveld en een scheepswerfje op de berm aan de voet van de stadsmuur. Tussen 1810-1840[15]

Utrecht: Paardenveld met molens 'De Meyboom' (voorgrond) en 'Rijn en Zon' 1850[15]

De Meiboom was een windkorenmolen aan de Wittevrouwensingel in Utrecht. Het betrof een stellingmolen — een hoge molen met een omloop, zodat de wieken ook boven stadsbebouwing goed wind konden vangen. De molen stond op de stadswal, gebouwd op of nabij het bolwerk De Lepelenburg, en werd gebruikt voor het malen van graan. In de negentiende eeuw had Utrecht meerdere van dergelijke molens, die een belangrijke rol speelden in de voedselvoorziening van de stad. De Meiboom werd in de loop van de twintigste eeuw gesloopt.

Bezoekbare molens zoals De Meiboom. Hoewel windkorenmolen *De Meiboom* in Utrecht niet meer bestaat, zijn er in Nederland nog enkele stellingmolens te bezoeken die qua type en functie vergelijkbaar zijn. Zij geven een indruk van het dagelijks werk van molenaarsknechten in de negentiende eeuw.

- **De Leeuw** (Lettele, Overijssel) – Gebouwd in 1856, nog in werking, met meelverkoop en rondleidingen.
- **De Adriaan** (Haarlem, Noord-Holland) – Oorspronkelijk uit 1779, herbouwd in 2002, ingericht als molenmuseum.
- **Windlust** (Wassenaar, Zuid-Holland) – Achtkantige molen uit 1668, nog actief, regelmatig open voor bezoekers.

Een groot, maar kwetsbaar gezin

Vanaf 1846 woonde het gezin Van der Wijde op het adres Bergstraat C972. In datzelfde jaar werd hun eerste kind geboren: een dochter die zij Johanna Christina noemden, vermoedelijk vernoemd naar Pieters moeder.

Tussen 1846 en 1858 kregen Pieter en Johanna acht kinderen. In 1852 kregen zij zelfs een tweeling, die met een half uur verschil van elkaar werd geboren. Niet alle kinderen bleven echter lang in leven. Vijf van hen overleden op jonge leeftijd: vier vóór hun tweede levensjaar, één vóór het vijfde. Slechts drie kinderen bereikten vermoedelijk de volwassen leeftijd: Johanna Christina (1846), Neeltje (1852, de enige overlevende van de tweeling), en Petronella (1856).

Kindersterfte kwam in de negentiende eeuw veel voor. In steden als Utrecht, waar het gezin woonde, hadden gezinnen te maken met slechte hygiënische omstandigheden, beperkte medische kennis en het ontbreken van effectieve behandelingen tegen infectieziekten. Vooral jonge kinderen waren hierdoor kwetsbaar. Ziekten als mazelen, roodvonk, kinkhoest en diarree-gerelateerde aandoeningen eisten veel kinderlevens, nog voordat er sprake was van vaccinatie of antibiotica.

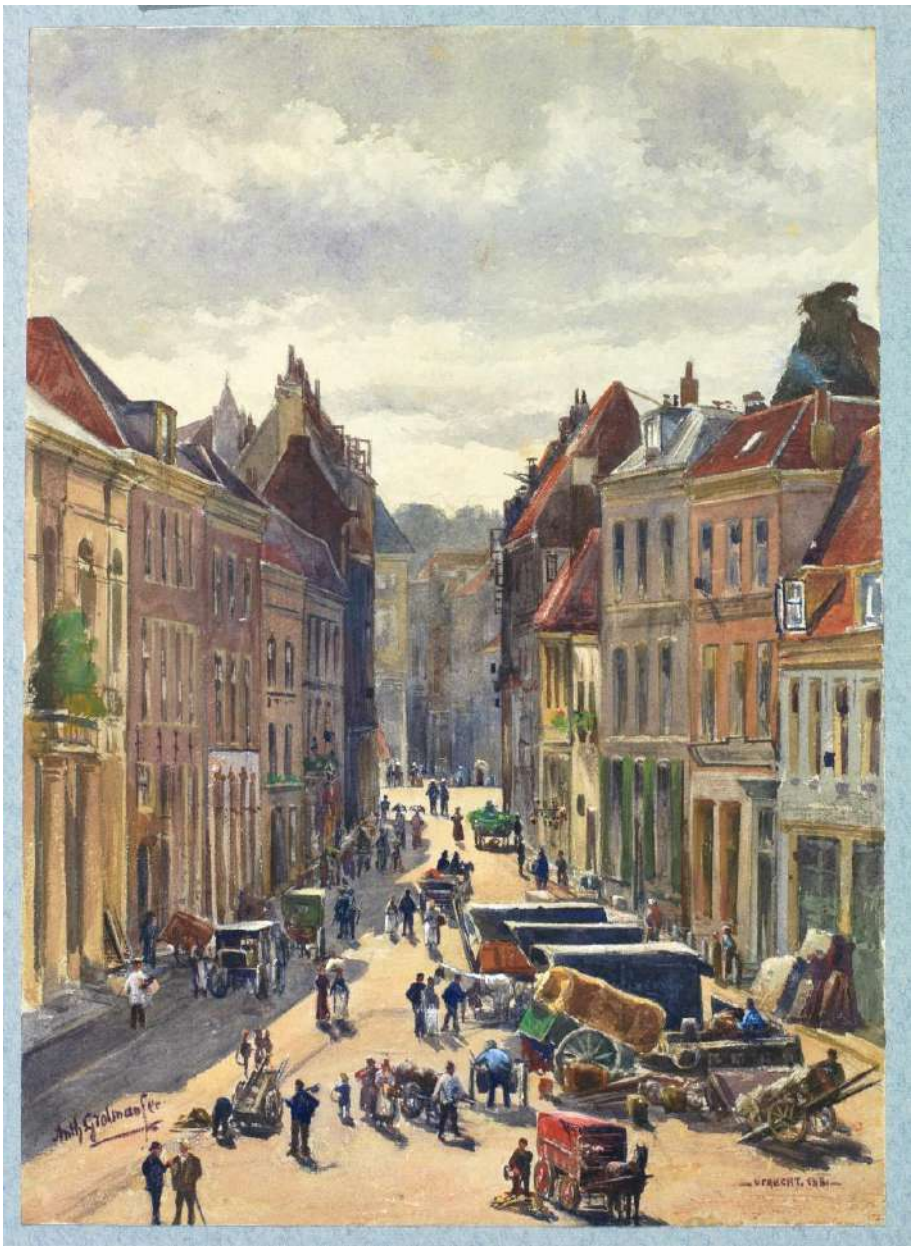
Overlijden van Pieter en geboorte van Alberta

Op 8 december 1857 overleed Pieter Cornelis van der Wijde, 41 jaar oud. Zijn vrouw Johanna was op dat moment in verwachting van hun achtste kind. De dochter die zij ter wereld bracht, Alberta, werd geboren in juni 1858, een half jaar na het overlijden van haar vader. Alberta overleed binnen een jaar, in juli 1859.

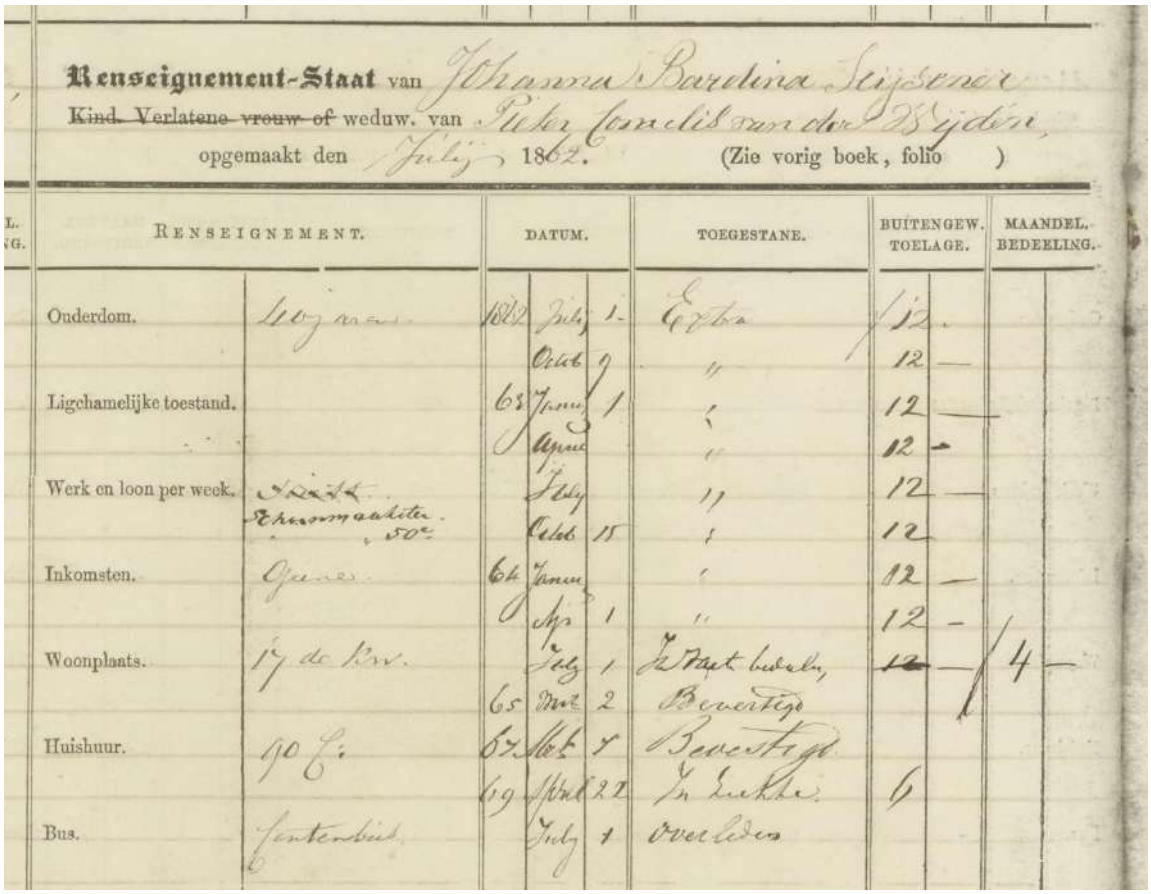
Weduwschap en financiële ondersteuning

Na het overlijden van Pieter verhuisde Johanna met haar kinderen naar de Vinkenburgsteeg, waar zij werd vermeld als winkelierster of werkster. Zij woonde daar op het adres G88. De Vinkenburgsteeg heet nu de Vinkenburgstraat.

Vanaf juli 1862 ontving Johanna financiële hulp van de diaconie van de Nederlandse Hervormde Gemeente te Utrecht, de armenzorg van de kerk.
Zij kreeg elk kwartaal een toelage van twaalf gulden, die zij bleef ontvangen tot aan haar overlijden. In juli 1864 werd de toelage tijdelijk verlaagd naar vier gulden, omdat zij zich volgens de administratie aan bedelarij had schuldig gemaakt. In de twee kwartalen daarna werd haar status aangeduid met 'bevestigd', wat suggereert dat ze bleef bedelen. In april 1869, kort voor haar dood, werd zij in de administratie aangemerkt als “in ziekte”.

Gezicht in de Vinkenburgsteeg te Utrecht vanaf de Neude. Titel: " - UTRECHT. 1881 - " [15]

Renseignement-Staat van Johanna Barolina Seijsener
Kind. Verlatene ~~vrouw of~~ weduw. van Pieter Cornelis van der Bijden,
opgemaakt den July 1862. (Zie vorig boek, folio)

RENSEIGNEMENT.		DATUM.			TOEGESTANE.	BUITENGEW. TOELAGE.	MAANDEL. BEDEELING.
Onderdom.	Wegens	1862	July	1	Extra	12	
			Oct	9	"	12	
Ligchamelijke toestand.		63	Jan	1	"	12	
			April		"	12	
Werk en loon per week.	Ziekte		July		"	12	
	Rheumatiek. 50c		Oct	15	"	12	
Inkomsten.	Geen	64	Jan		"	12	
			Apr	1	"	12	
Woonplaats.	Bij de Kin.		July	1	In Ridderhofstad	12	4
		65	Mei	2	Bevestigd		
Huishuur.	90 Ct.	67	Mei	7	Bevestigd		
		69	April	22	In Zuilen	6	
Bus.	Santenbuis		July	1	Overleden		

Gedeelte van scan armenzorg Nederlandse Hervormde gemeente te Utrecht, diaconie

De Armenwet

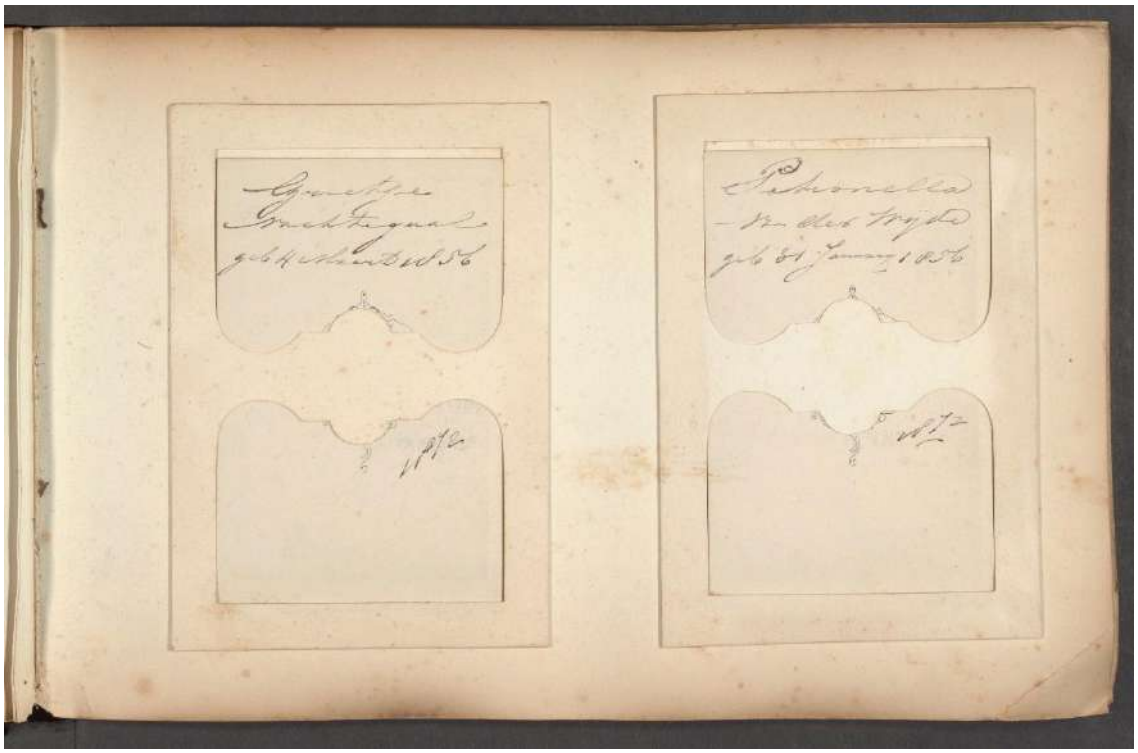
De hulp die Johanna ontving stond niet op zichzelf, maar maakte deel uit van een groter systeem van kerkelijke armenzorg dat in de negentiende eeuw sterk onder druk kwam te staan. Na de Armenwet van 1854 was het de bedoeling dat de overheid pas bijsprong wanneer particuliere of kerkelijke instellingen tekortschoten. De diaconie nam daardoor een zware taak op zich. Ondersteuning was vaak beperkt en voorbehouden aan eigen gemeenteleden, al stond het reglement van 1863 formeel ook steun aan niet-lidmaten toe. De toelage van twaalf gulden per kwartaal was bescheiden en bedoeld als aanvulling op andere inkomsten, indien aanwezig.

In haar laatste levensjaar woonde Johanna op het adres Ridderhofstad A1161. Zij overleed op 7 mei 1869, op 46-jarige leeftijd.

Op het moment van haar overlijden waren drie dochters nog in leven: Johanna Christina was 23 jaar oud, Neeltje 17 en Petronella 13. Na het overlijden van haar moeder werd de dertienjarige Petronella opgenomen in het weeshuis. In gezinnen waar beide ouders waren weggevallen, was dat in die tijd een veelvoorkomende oplossing, zeker wanneer er geen directe familie beschikbaar of in staat was om de zorg over te nemen. Van de twee oudere zussen is geen opname in het weeshuis teruggevonden. Mogelijk waren zij daarvoor al te oud, of stonden zij op het punt zelfstandig te gaan wonen of werken.

Van Petronella is een foto bewaard gebleven. Zij komt voor in een klein fotoboek uit het Utrechtse weeshuis, waarin ongeveer zestig kinderen zijn afgebeeld. Dat zo'n boek uit die tijd is overgeleverd, is op zichzelf al bijzonder. Dat juist zij daar op één van de weinige pagina's staat,

maakt het mogelijk haar — als enige uit het gezin en als één van de weinige uit haar tijd — letterlijk een gezicht te geven.

Album met foto's van weeskinderen met aan de rechterkant Petronella van der Wijde

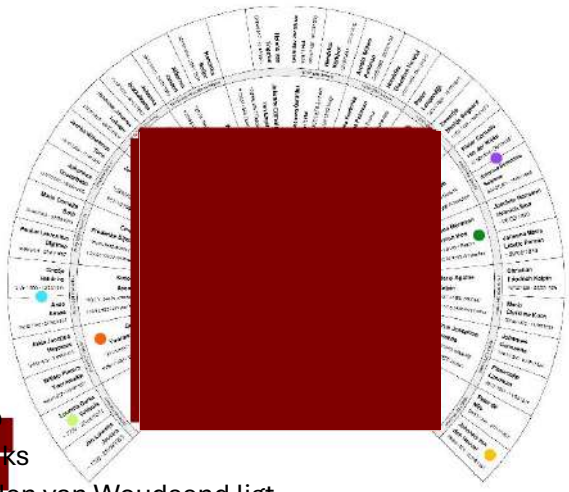
Album met foto's van weeskinderen met aan de linkerkant Petronella van der Wijde

Petronella van der Wijde komt ook voor in een ander familieverhaal binnen deze reeks. Daar wordt zij gevolgd in haar latere leven, waarin zij trouwt en deel uitmaakt van een volgende generatie.

Een Beroep op de Zorg in Amsterdam

Een inkijk in het leven van Asse Asses en Grietje Hendriks

Een Amsterdams huwelijk

Asse Asses werd geboren op 24 februari 1790 in het Friese dorp Woudsend. Tien jaar later, op 1 april 1800, kwam Grietje Hendriks ter wereld in Jutrijp, een plaatsje dat zo'n tien kilometer ten zuiden van Woudsend ligt.

In 1824 traden Asse en Grietje in het huwelijk in Amsterdam. Waarom in Amsterdam, is niet bekend, maar uit de huwelijksakte blijkt dat ze op dat moment beiden daadwerkelijk in de stad woonden. Asse werkte als schippersknecht. Van Grietje wordt geen beroep vermeld.

Vrijstelling voor de dienstplicht

Bij het huwelijk zijn ook zogeheten "huwelijkse bijlagen" bewaard gebleven. Deze documenten bevatten naast persoonsgegevens ook informatie over de dienstplicht. In Nederland werd in 1810, tijdens het Franse bewind, voor het eerst dienstplicht ingevoerd. Ook na de Franse tijd bleef dit systeem bestaan. Jongemannen kregen elk jaar een lotingsnummer, en afhankelijk van de behoefte aan militairen werd een selectie opgeroepen voor daadwerkelijke dienst.

Asse kreeg bij zijn loting nummer 3595 – een nummer dat dat jaar wél werd opgeroepen. Toch hoefde hij niet in militaire dienst: hij kreeg vrijstelling vanwege plaatsvervanging. Tot 1898 was het in Nederland namelijk toegestaan om iemand anders te betalen om in jouw plaats het leger in te gaan. Deze plaatsvervanger moest wel voldoen aan de fysieke en morele eisen van het leger. Zo wist Asse, via deze gangbare maar financieel kostbare constructie, de dienstplicht te ontwijken.

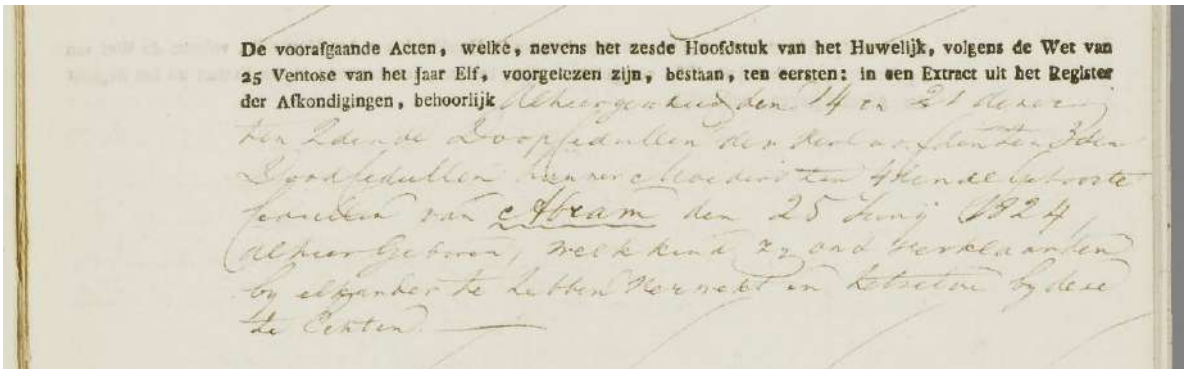

Loting voor de Nationale Militie, 1880[5]

Een gezin

Vijf maanden voordat Asse en Grietje in het huwelijksbootje stapten, werd hun eerste kind geboren: een jongen die ze Abram noemden. Hij kwam ter wereld in Amsterdam. In de huwelijksakte verklaren Asse en Grietje openlijk dat Abram hun zoon is en dat ze hem officieel willen erkennen. Het was in die tijd uitzonderlijk en maatschappelijk niet vanzelfsprekend om een kind vóór het huwelijk te krijgen. Het komt dan ook niet vaak voor dat ouders hun zoon bij het huwelijk formeel erkenden, wat deze situatie extra opvallend maakt.

Na hun huwelijk groeit het gezin gestaag. In de jaren die volgen, worden er nog zeven kinderen geboren: Reintje in 1826, Klaas in 1828, Grietje in 1830, Cornelis in 1834, Siebel in 1838, Simon in 1843 en tot slot Hendrik in 1845. Het gezin lijkt aanvankelijk voorspoedig te groeien, maar het leven in de 19e eeuw is onzeker en kwetsbaar: van hun acht kinderen overlijden er uiteindelijk drie op jonge leeftijd – twee nog voordat ze de volwassen leeftijd van achttien bereiken, en één voor zijn 27e levensjaar.

De voorafgaande Acten, welke, nevens het zesde Hoofdstuk van het Huwelijk, volgens de Wet van 25 Ventose van het jaar Elf, voorgelezen zijn, bestaan, ten eersten: in een Extract uit het Register der Afkondigingen, behoorlijk

Een gedeelte uit de huwelijksakte van Asse en Grietje

TRANSCRIPTIE: Alhier gehuwd den 14 en 21 dezer ten 2den de Doop fedullen der verloofden ten 3den dood fedullen hunnen moeders ten 4den Geboorten fedullen van Abram den 25 Junij 1824 alhier geboren, welk kind zij ons verklaarden bij elkaar te hebben verwekt en hetzelve bij deze te echten.

Stedelijke armenzorg

Tussen 1841 en 1845 krijgt Grietje ondersteuning van het Huiszittenhuis. In die tijd waren dat instellingen speciaal bedoeld voor mensen die arm waren, maar nog wel zelfstandig thuis woonden. Zulke mensen werden ook wel ‘huiszittende armen’ genoemd – mensen die niet in een gasthuis of opvang verbleven, maar in hun eigen woning probeerden rond te komen.

Oorspronkelijk lag de zorg voor de armen bij de kerk, maar in de loop van de negentiende eeuw nam het stadsbestuur die taak over. Via het Huiszittenhuis probeerde de stad mensen als Grietje te helpen om niet verder weg te zakken in armoede.

Hendrikst / Grietje / Tuitjes
Asse Asses 1790
Grietje / 11 / 1830
Cornelis / 11 / 1834
Siebel / 11 / 1838
Simon / 1843
Hendrik / 1845

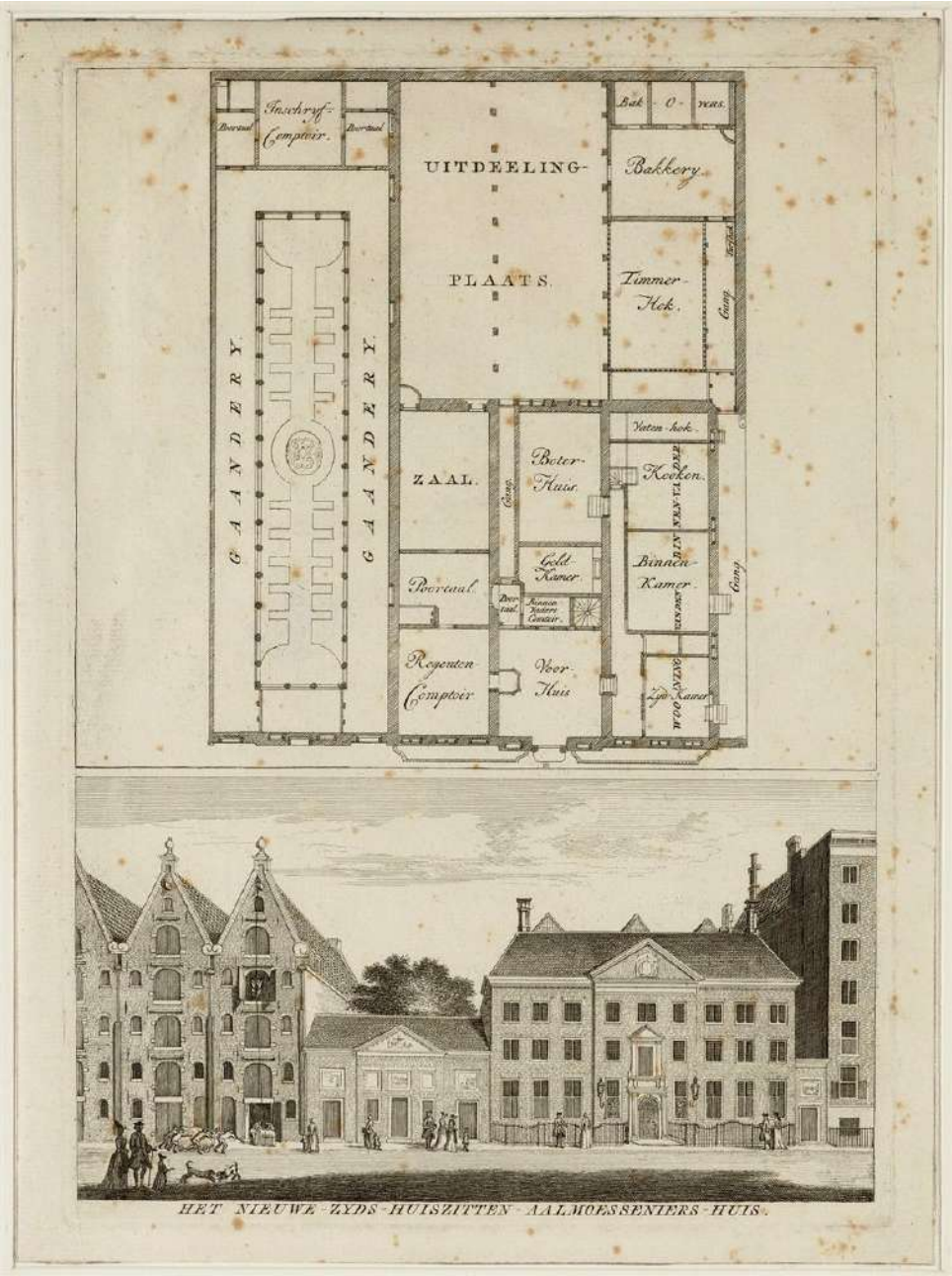
Registratie van Grietje Hendriks in het register van het Huizittenhuis.

Uitleg kolommen: kolom 1: volgnummer, kolom 2: naam, geboorteplaats, gegevens partner, kolom 3: namen en geboortejaar kinderen (doorstreept indien overleden), kolom 4: jaartallen verkregen bedeling in winters, kolom 5: jaartallen verkregen bedeling in zomers

Het is niet te traceren welk vorm van hulp Grietje heeft ontvangen. Vaak betrof de steun van het Huiszittenhuis financiële steun – een klein bedrag, bedoeld om de meest noodzakelijke levensbehoeften te kunnen bekostigen, zoals voedsel, kleding of brandstof om het huis te verwarmen. Maar soms werd de hulp ook 'in natura' verstrekt: een zak graan, een brood, een bundel hout of een deken konden dan letterlijk het verschil maken in een kille Amsterdamse winter.

In sommige gevallen werd ook medische zorg geregeld. Hoewel beperkt, werkten sommige Huiszittenhuizen samen met artsen of ziekenhuizen, zodat zieke of kwetsbare bewoners toch enige behandeling konden krijgen. Voor ouderen of zieken die zelfstandig thuis woonden, werd soms extra zorg georganiseerd, zoals huishoudelijke hulp of eenvoudige verzorging.

Zelfs kleine verbeteringen aan de woning, zoals het repareren van lekkages of het leveren van beter beddengoed, konden onderdeel zijn van deze ondersteuning.

Het Huiszittenhuis te Amsterdam[6]

Het oude Huiszittenhuis

Je kunt het voormalige Huiszittenhuis nog steeds bezoeken. Sinds 1649 waren de Huiszittenmeesters gevestigd aan de Prinsengracht, ter hoogte van de Leliegracht – op het huidige nummer 237. Ooit lieten ze daar een pakhuis bouwen, dat later werd uitgebreid met een kantoor voor de regenten en een bakkerij waar brood voor de armen werd gebakken.

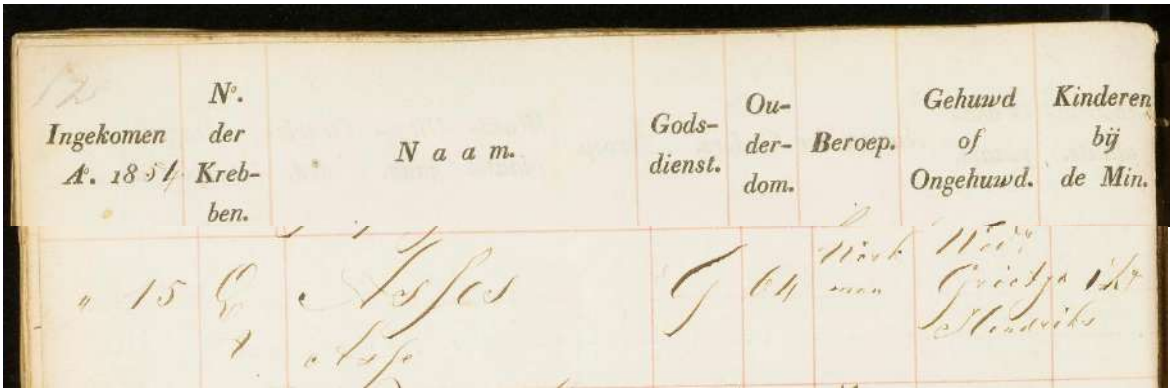
Naast dit pand staat nummer 235, een lager gebouw waar huiszittende armen zich destijds konden inschrijven voor hulp. Via deze ingang bereikten zij ook de binnenplaats, waar de voedseluitdelingen plaatsvonden.

Vroegtijdige overlijdens

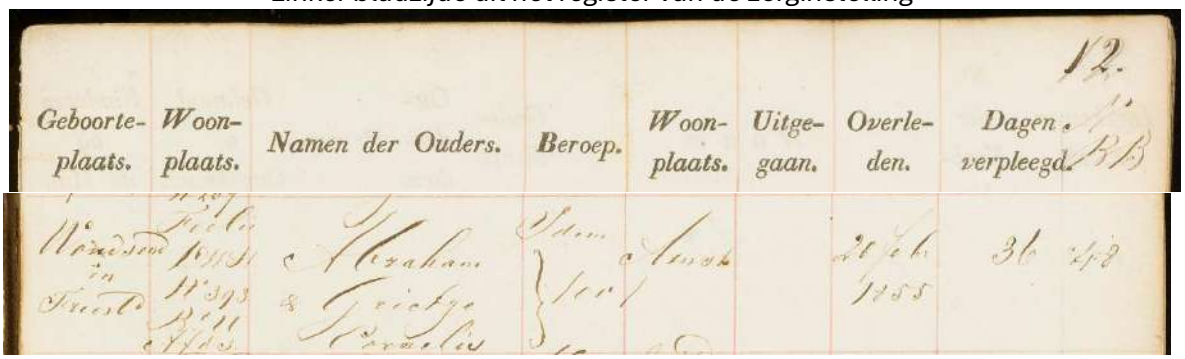
In 1845 overlijdt Grietje op 45-jarige leeftijd. Ze laat haar man Asse achter, samen met hun kinderen. Vanaf dat moment rust de volledige zorg voor het gezin op zijn schouders. Waar voorheen Grietjes naam voorkwam in de registers van het Huiszittenhuis, verschijnt nu die van Asse.

Tussen 1845 en 1848 ontvangt hij ondersteuning van deze instelling. Hij woont dan met zijn kinderen aan de Foeliedwarsstraat, een adres dat netjes wordt vastgelegd in de administratie. De situatie is zwaar: een alleenstaande vader in een tijd zonder sociale vangnetten, die probeert het hoofd boven water te houden. Alles wijst erop dat Asse zijn uiterste best doet om zijn gezin draaiende te houden.

Maar het noodlot slaat opnieuw toe. In januari 1854 wordt Asse opgenomen in een zorginstelling. Waar en waarom precies, is onbekend, maar zijn verblijf duurt 36 dagen. Hij herstelt niet meer en overlijdt op 20 februari 1855, binnen de muren van de instelling.

Linker bladzijde uit het register van de zorginstelling

Rechter bladzijde uit het register van de zorginstelling

Het Diaconieweeshuis

De meeste kinderen van Asse en Grietje waren inmiddels volwassen en woonden niet meer thuis. Cornelis had zich op het moment van Asse's overlijden al op een zelfstandig adres gevestigd. Simon en Siebel waren echter nog maar 16 en 12 jaar oud. Omdat er geen naaste familieleden waren die voor hen konden zorgen, werden Simon en Siebel in maart 1855 opgenomen in het Diaconieweeshuis te Amsterdam.

Het Diaconieweeshuis werd opgericht in 1657, nadat de diaconie van de Nederduits Gereformeerde Gemeente (de voorloper van de Nederlands Hervormde Gemeente) een stuk grond aan de Binnen-Amstel kreeg van de burgermeesters van Amsterdam. Dit gebeurde op het moment dat de stad werd getroffen door een pestepidemie, waardoor veel kinderen wees werden. Het weeshuis bood een plek voor deze wezen, en de zorg voor hen werd een belangrijke taak van de diaconie. Gedurende ruim drie eeuwen, tot de jaren '70 van de twintigste eeuw, zou het Diaconieweeshuis een centrale rol spelen in de zorg voor wezen in Amsterdam. Het was een instituut dat niet alleen opvang bood, maar ook werkte aan de opvoeding en scholing van de kinderen, in de hoop hen voor te bereiden op een zelfstandig leven. Het Diaconieweeshuis werd daarmee een essentiële instelling in de stad, met een lange geschiedenis van zorg en ondersteuning voor de kwetsbaarste leden van de samenleving.

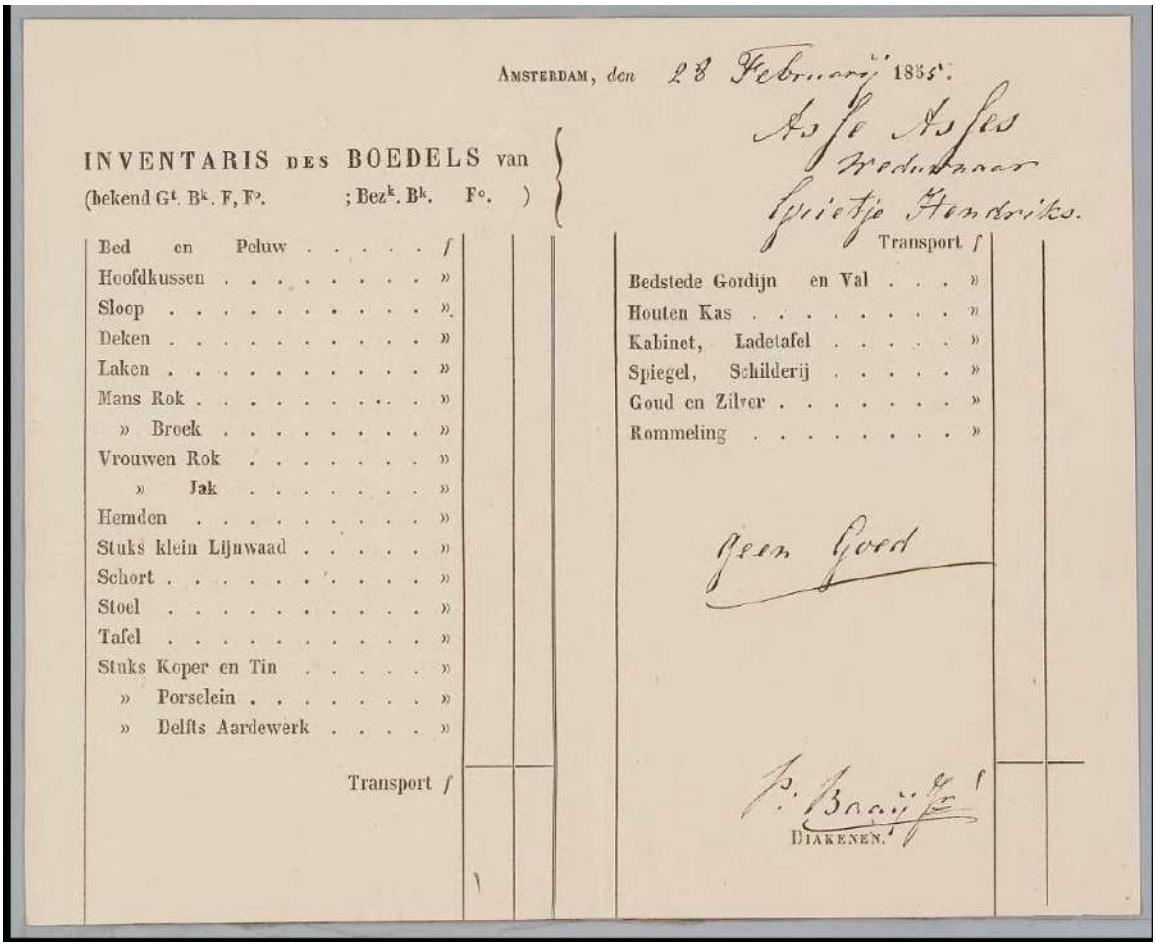

Het Diaconieweeshuis circa 1825[6]

Wanneer een kind wees werd, werden er vaak zogeheten *boedelpapieren* opgesteld – documenten die een beeld geven van wat er nog restte van het ouderlijk bezit. Deze papieren bevatten niet alleen officiële stukken zoals trouw- en overlijdensakten van de ouders, maar vaak ook gedetailleerde inventarislijsten van wat er verdeeld of verkocht moest worden uit de nalatenschap.

Soms ging het verder dan alleen eigendommen. In de dossiers konden ook persoonlijke documenten van het kind zelf worden opgenomen: een doopbewijs, een bewijs van inenting tegen de koepokken, en – voor jongens – ook een inschrijving voor de dienstplicht. Zo'n dossier gaf de betrokken instanties een volledig beeld van de achtergrond en omstandigheden van het kind, en vormde de basis voor de zorg en begeleiding binnen het weeshuis.

Toen Simon en Siebel in maart 1855 werden opgenomen in het Diaconieweeshuis, werd er ook voor hen zo'n dossier samengesteld. De boedelpapieren geven een tastbaar inkijkje in hun leven op het moment dat hun ouderlijk huis voorgoed achter hen lag.

AMSTERDAM, den 28 Februarij 1855.

INVENTARIS DES BOEDELS van Aaltje Aarts Weduwnaar Sjoerdtje Hendriks.
(bekend Gt. Bk. F, Fo. ; Bezk. Bk. Fo.)

Bed en Peluw	f		
Hoofdkussen	»		
Sloop	»		
Deken	»		
Laken	»		
Mans Rok	»		
» Broek	»		
Vrouwen Rok	»		
» Jak	»		
Hemden	»		
Stuks klein Lijnwaad	»		
Schort	»		
Stoel	»		
Tafel	»		
Stuks Koper en Tin	»		
» Porselein	»		
» Delfts Aardewerk	»		
Transport	f	Transport	f
		Bedstede Gordijn en Val	»
		Houten Kas	»
		Kabinet, Ladetafel	»
		Spiegel, Schilderij	»
		Goud en Zilver	»
		Rommeling	»

Geen Goed

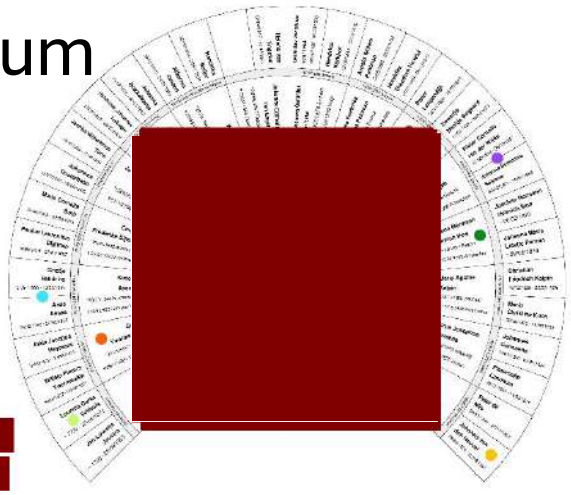
J. Baaij f
DIAKENEN.

Een van de boedelpapieren van de wezen Simon en Siebel Tiena; een inventarisbeschrijving van de ouders. Geen goederen in het bezit.

Hoewel Simon en Siebel Thiena hun ouders verloren en op jonge leeftijd naar het Diaconieweeshuis moesten, bood de zorginstelling hen een plek en een kans op een nieuwe toekomst. De zorg die zij ontvingen, stelde hen in staat zich verder te ontwikkelen, ondanks de moeilijke omstandigheden waarin ze zich bevonden. Het Diaconieweeshuis had voor velen een vangnet geboden, en ook Simon en Siebel Thiena kregen de kans om zich voor te bereiden op een zelfstandig leven.

Ondernemerschap in Dokkum

Een inkijk in het leven van Lourelia Durks Velthuis en Jan Lourens Joustra

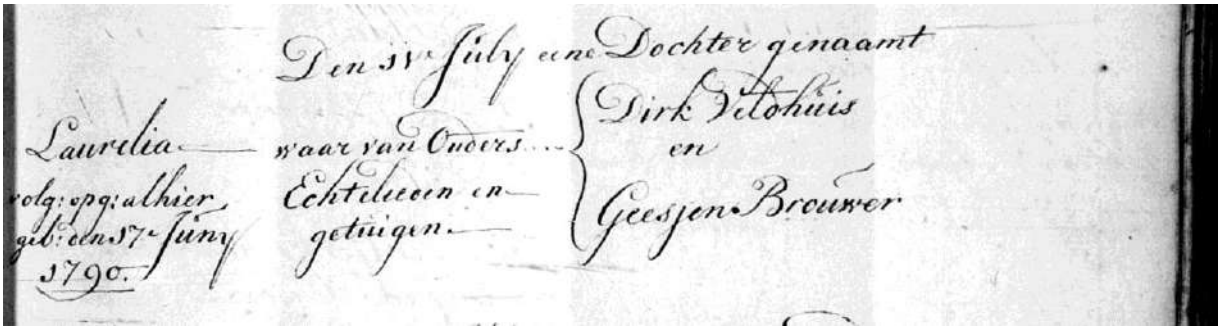
Geboorte en doop

Lourelia werd geboren op 11 juni 1790 in Dokkum, een stad in de provincie Friesland. Drie jaar later, op 25 maart 1793, werd in diezelfde stad Jan Lourens Joustra geboren, die later haar levenspartner zou worden.

Lourelia Durks Velthuis en Jan Lourens Joustra werden beiden geboren vóór de invoering van de Burgerlijke Stand in 1811. Vanaf dat jaar begon de overheid met het officieel registreren van geboortes, huwelijken en overlijdens. Voor gebeurtenissen van vóór 1811 zijn we echter aangewezen op kerkelijke bronnen, zoals doopregisters. In hun geval bevatten deze inschrijvingen ook hun geboortedata, wat niet altijd gebruikelijk was.

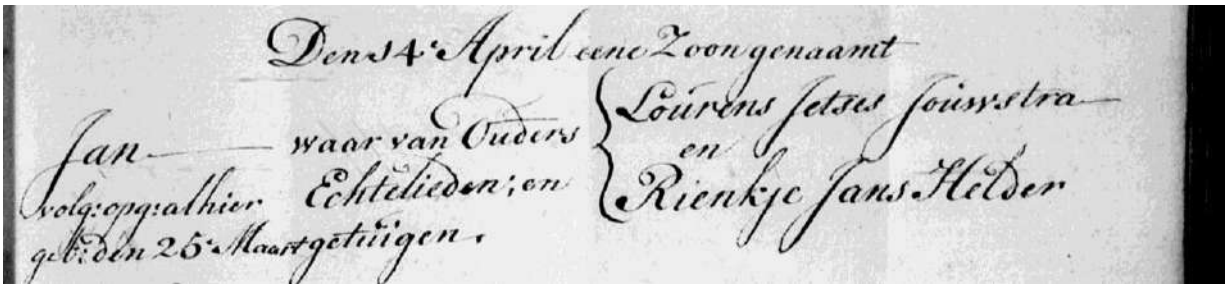
Binnen de protestantse traditie vond de doop doorgaans enkele weken na de geboorte plaats, waardoor de doopdatum vaak niet overeenkomt met de geboortedatum. Lourelia werd één week na haar geboorte gedoopt, en Jan volgde ongeveer drie weken na zijn geboorte. Beiden werden gedoopt in de hervormde kerk van Dokkum, ook bekend als de Grote of Sint-Martinuskerk.

> ***De Grote of Sint-Martinuskerk.*** *De kerk in Dokkum bestaat nog steeds en is toegankelijk voor publiek. De kerk is sinds 1968 een rijksmonument. Deze status werd toegekend vanwege de historische en architectonische waarde van het gebouw, dat oorspronkelijk tussen 1425 en 1450 werd gebouwd en in de loop der eeuwen verschillende verbouwingen en uitbreidingen heeft ondergaan. Het monument heeft een rijke geschiedenis, met onder andere een preekstoel en doophek uit 1751, een orgel uit 1688 en een galerij uit 1690.*

Doopakte van Lourelia Dirks Veldhuis

TRANSCRIPTIE: Den 14 July eene Dochter genaamt Lourelia volg: opg: alhier geb: den 17 Juny 1790 waar van Ouders Echtelieden en getuigen. Dirk Veldhuis en Geesjen Brouwer

Doopakte van Jan Lourens Joustra

TRANSCRIPTIE: Den 14 April eene Zoon genaamt Jan volg: opg: alhier geb: den 25 Maart waar van Ouders Echtelieden; en getuigen. Lourens Jetses Jouwstra en Rienkje Jans Helder.

Dokkum

Rond 1800 was Dokkum een pittoresk stadje dat zijn historische charme bewaarde in de smalle straatjes en grachten die het centrum doorkruisten. De stad, omringd door een grachtengordel, had een versterkt uiterlijk met oude stadspoorten, zoals de Walburgaportal, die het beeld van een vestingstad uit het verleden weerspiegelden. De haven, al minder druk dan in de vroege jaren van de stad, was nog altijd een belangrijk knooppunt voor de handel, vooral voor de scheepvaart naar de Waddenzee en andere Noordzeehavens.

De Grote of Sint-Martinuskerk torende boven het stadsbeeld uit; deze protestantse kerk was niet alleen een religieus centrum, maar ook een markant herkenningspunt.

De markt, waar handelaren hun goederen verhandelden, was het kloppend hart van de stad. Hier kwamen mensen uit de omliggende dorpen samen, en de stad ademde een sfeer van bedrijvigheid, maar ook van religie en traditie.

De bewoners van Dokkum, voornamelijk ambachtslieden, kooplieden en boeren, woonden in eenvoudige bakstenen huizen die vaak dicht op elkaar stonden, met de kenmerkende zadeldaken. De stad had een rustige, maar bedrijvige sfeer, doordrenkt met een bescheiden trots op haar Friese verleden en haar sterke protestantse identiteit.

Oude kaart van Dokkum uit 1788.

Patroniemen

In Friesland was het gebruikelijk om een patroniem te dragen, naast of in plaats van een vaste achternaam. Een patroniem was een naam die afgeleid werd van de voornaam van de vader. Zo betekent *Durks* in het geval van Lourelia dat haar vader Durk heette, en *Lourens* bij Jan wijst op zijn vader, Lourens. Dit systeem leidde ertoe dat familienamen per generatie veranderden, aangezien kinderen telkens een nieuw patroniem kregen op basis van de naam van hun vader.

Hoewel het gebruik van vaste achternamen verplicht werd gesteld in 1811, en patroniemen daardoor officieel overbodig werden, hielden veel Friese families deze traditie nog lange tijd in stand. Ze voegden, naast hun officiële achternaam, de voornaam van hun vader als patroniem toe. Deze gewoonte bleef vaak voortbestaan tot diep in de 19e eeuw en soms zelfs in de 20e eeuw. Dit illustreert hoe sterk de Friese tradities geworteld waren, zelfs in tijden van wettelijke veranderingen.

Meester steenhouwer

Lourelia's ouders waren Dirk Velthuis en Geesjen Brouwer. Het gezin bestond verder uit haar oudere zus Doetje (1776), Wijtske (1778), Klaasje (1781), Dievertje (1784), en Eelias (1787), waarna Lourelia in 1790 het jongste kind werd. De vader van Lourelia was meester-steenhouwer van beroep, wat betekent dat hij vakbekwaam was in het bewerken en vormgeven van steen, vaak voor de bouw van gebouwen.

MENSELYK BEDRYF. 141
DE STEENHOUWER.
Hoewel verſpreid, Nochtans bereid.
De ſteenen worden vaſt behouwen,
Om 't machtig huis mede op te bouwen;
Gelyk des Heeren Jezus werk,
De ſteenen, hier en daar gelegen,
Bereid, en vlyt, en ſchikt ter degen,
Tot opſtal van zyn eeuw'ge kerk.
K 3 Exo-

Een afbeelding van een steenhouwer. Onderdeel van Luykens serie Het Menselyk Bedryf (1694), waarin verschillende ambachten worden afgebeeld[17]

Een ondernemende familie

Jan Joustra werd in 1794 geboren als zoon van Lourens Jetses Joustra en Rienkje Jans Helder. Bij zijn geboorte had hij al een oudere zus, Jefke (1792), en na hem volgden nog vijf kinderen: Jetse (1796), Thomas (1798), Rienk (1802), Lefke (1804) en Hidde (1807).

Lourens en Rienkje runden in Dokkum zowel een kaaswinkel als een eigen jeneverstokerij. Lourens wordt in archiefstukken aangeduid als brander, tapper, winkelier en koopman. De veelheid aan notariële akten – vooral op naam van Lourens – wekt de indruk van een actief en ondernemend gezin. Deze akten omvatten onder andere obligaties, huurovereenkomsten, borgstellingen en verkoopakten.

Opvallend is dat het hele gezin nauw betrokken lijkt bij de bedrijvigheid. Jan wordt vermeld als brander, zijn broer Thomas als koopman, Rienk als koopman en winkelier, en Hidde als slijter in sterke dranken. Daarmee sloten zij aan bij een breder economisch beeld van Dokkum in die tijd.

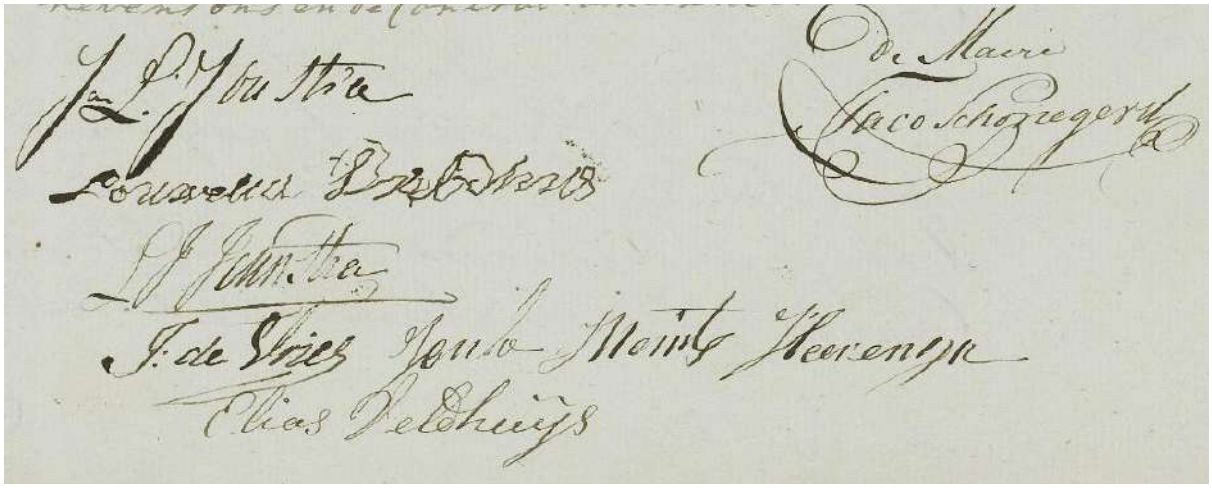
In de vroege 19e eeuw kende Dokkum, net als andere Friese steden, een bloeiende jeneverproductie. Kleine, ambachtelijke branderijen waren vaak familiebedrijven waarin alle gezinsleden meewerkten. De productie verliep op traditionele wijze en was vooral gericht op lokale consumptie.

In 1806 telde het arrondissement Dokkum nog vijftien branderijen met samen vijftien werknemers en een jaarproductie van 1.800 ankers jenever. Een anker betreft een oude inhoudsmaat wie werd gebruikt voor het meten van vloeistoffen, vooral alcoholische dranken zoals jenever. Een anker is ongeveer gelijk aan 38,75 liter.

> ***Jenever stoken.*** *Hoewel Dokkum een rijke geschiedenis heeft op het gebied van jeneverproductie, zijn er momenteel geen actieve jeneverbranderijen waar je het traditionele distillatieproces uit de 19e eeuw kunt bewonderen. Voor een ervaring van het traditionele jenever stoken kun je terecht bij het Nationaal Jenevermuseum in Schiedam. Dit museum beschikt over een historische branderij waar bezoekers het ambachtelijke distillatieproces kunnen zien en zelfs hun eigen fles kunnen bottelen*

Huwelijk

Lourelia en Jan trouwden op 25 oktober 1812, op 19- en 22-jarige leeftijd te Dokkum. Bij het huwelijk waren vier getuigen aanwezig: Lourens, de vader van de bruidegom; Jetze de Vries, de aangehuwde broer van de bruid; Jouke Meints Heerenga, timmerman en aangehuwde broer van de bruid; en Elias Durks Velthuis, steenhouwer en broer van de bruid. De vader van Lourelia was niet aanwezig, aangezien hij voor die tijd is overleden.

Handtekeningen van het echtpaar en de getuigen onderaan de huwelijksakte

Het afkopen van de militieplicht

In 1813 viel Jan onder de verplichte inschrijving voor de militaire dienst. Zoals veel jonge mannen in die tijd stond hij voor de mogelijkheid om zijn militaire dienstplicht af te kopen – een optie die alleen was weggelegd voor wie het zich kon veroorloven. Het zogenaamde ‘reclamantensysteem’ maakte het mogelijk om tegen betaling vervangen te worden door een zogenoemde nummerwisselaar: iemand die voor dezelfde lichting een hoger lotnummer had getrokken en dus niet zelf opgeroepen zou worden, maar bereid was dat nummer te ruilen voor een lager nummer

in ruil voor een geldbedrag. Soms gebeurde dit rechtstreeks, maar vaak met hulp van bemiddelingsmaatschappijen.

Bij de militaire loting gold namelijk: hoe lager je nummer, hoe groter de kans dat je daadwerkelijk werd opgeroepen voor dienst. Een hoog nummer betekende juist dat je waarschijnlijk buiten schot bleef. Iemand met een laag lotnummer (en dus dienstplichtig) kon daarom tegen betaling van nummer ruilen met iemand die een hoog nummer had en bereid was in zijn plaats te gaan.

Voor Jan werd dit systeem een uitweg. Samen met zijn vader liet hij een notariële akte opstellen waarin hij een overeenkomst sloot met Jacob Pieters van der Ploeg, een boerenknecht uit dezelfde stad. In de akte werd vastgelegd dat, als Jacob een lager nummer trok dan Jan, hij in diens plaats in militaire dienst zou treden. In ruil daarvoor kreeg Jacob vijftien gulden vooraf, een wekelijkse toelage tot aan de loting, en – als hij daadwerkelijk moest dienen – een bedrag van honderd gulden bij de verwisseling en nog eens honderdvijftig gulden na twee jaar dienst. Jan behield het recht om zich op elk moment uit de afspraak terug te trekken.

Een mogelijke reden voor het afkopen van zijn militaire dienst was zijn huwelijk met Lourelia, in oktober 1812. Omdat het wettelijk niet was toegestaan om te trouwen zolang men nog dienstplichtig was, moet Jan rond die tijd al enige vorm van vrijstelling of uitstel hebben gehad. Naast deze vrijstelling of uitstel liet hij enkele maanden later, in maart 1813, een notariële akte opmaken om zijn dienstplicht definitief te laten overnemen door een nummerwisselaar. Het lijkt erop dat hij zich ook na zijn huwelijk nog wilde verzekeren van vrijstelling, mogelijk omdat hij verwachtte alsnog opgeroepen te worden.

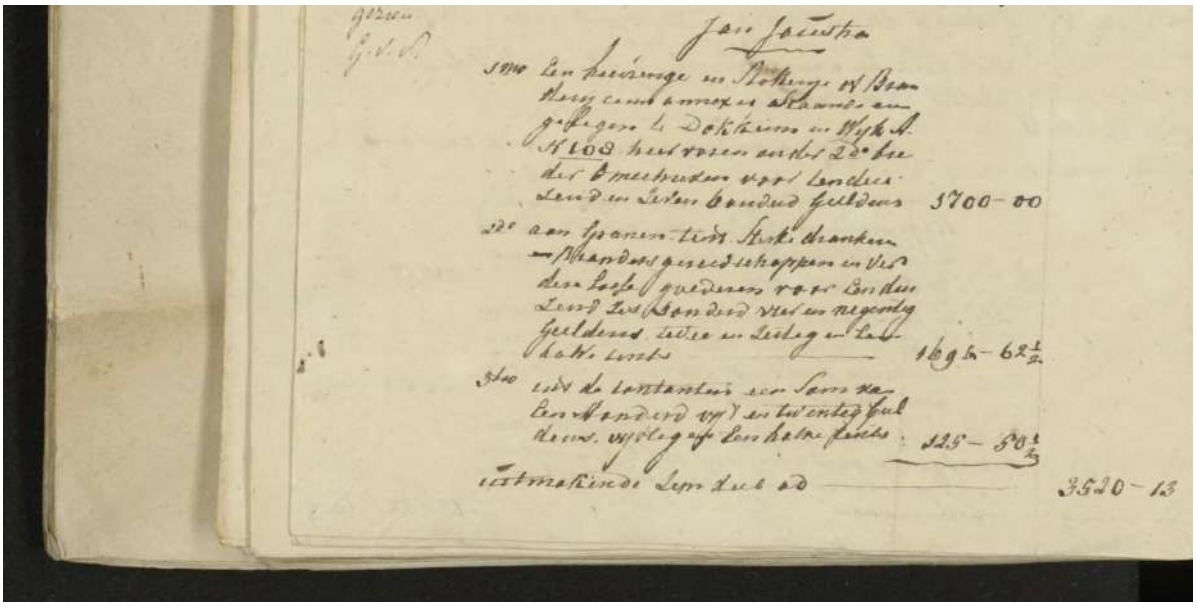
Hoewel het systeem veelvuldig werd toegepast, riep het ook kritiek op. Doordat vervangers aanzienlijk meer konden verdienen dan reguliere vrijwilligers, liep het aantal vrijwillige aanmeldingen terug. Uiteindelijk leidde dit tot de afschaffing van het systeem per 1 september 1898, toen de persoonlijke dienstplicht werd ingevoerd.

Een eigen gezin

Jan en Lourelia stichtten na hun huwelijk hun gezin. Het gezin bestond uit meerdere kinderen, waarvan enkelen jong overleden. Eerst werd Lourens geboren in 1813, maar hij overleed op vijfjarige leeftijd. Daarna volgde Dirk in 1815, die na dertien maanden stierf. In 1817 werd Rienkje geboren. In 1819 kwam een tweede Lourens ter wereld, die veertien jaar oud werd. Vervolgens werd Dirk geboren in 1822, die acht jaar oud werd. In 1825 werd Thomas geboren, gevolgd door Elias in 1829. In 1831 kwam opnieuw een Dirk, die negen jaar oud werd. Daarna werd Geesje geboren in 1835 en tenslotte in 1836 nog een derde Lourens.

Een eigen branderij

In 1818 overlijdt de moeder van Jan. Drie jaar later, in 1821, wordt er een uitgebreide inventaris en taxatie opgemaakt van alle onroerende en roerende bezittingen van zijn ouders, vastgelegd in een notariële akte. De erfgenamen zijn Jans vader, Jan zelf, zijn broer Thomas en zijn nog minderjarige broers en zus Rienj, Iefke en Hidde. In 1822 wordt in een zogenaamde boedelscheiding bepaald hoe de bezittingen onder hen worden verdeeld. Jan erft het huis en de daarbij gelegen jeneverbranderij te Dokkum.

TRANSCRIPTIE: Een huizinge en Stokerij of Branderij cem annex staande en gelegen te Dokkum in Wijk A H108. ? ? onder 20 ? ? voor ? duizend en zeven honderd gulden - 1700,00
Aan Granen ? sterke dranken Brandersgereedschappen en verdeze lasse goederen voor ? duizend zes honderd vier en negentig guldens twee en zestig en ? halve cents (1694,62 ½)
Uit de inventaris een som van ? honderd vijf en twintig guldens vijftig en een halve cents (125,50) ?makende ? 3520,13

Het woonhuis en de branderij bevonden zich in Dokkum, in sectie A, op de percelen 279 en 280. Deze locatie correspondeert met de Oranjewal. Het huis had een oppervlakte van 119 m^2, terwijl de branderij 77 m^2 groot was.

Een ander beroep

Vanaf 1849 verandert het beroep van Jan in de archieven. Hij is dan 59 jaar. In plaats van brander wordt hij koster bij de hervormde gemeente in Dokkum. De koster is verantwoordelijk voor het dagelijks beheer van de kerk. Hij zorgde voor het onderhoud en de schoonmaak van het gebouw, luidde de klok bij diensten en begrafenissen, en bereidde de kerk voor op erediensten. Daarnaast hield hij toezicht tijdens diensten en kon hij administratieve taken verrichten, zoals het bijhouden van registers en collectegelden.

Wat er precies is gebeurd met de branderij is onduidelijk. Wel weten we dat kleine branderijen het vanaf het midden van de 19e eeuw steeds moeilijker kregen. De opkomst van industriële distilleerderijen in steden als Schiedam leidde tot een grootschaligere en efficiëntere productie tegen lagere kosten. Tegelijkertijd voerde de overheid strengere regelgeving en hogere accijnzen in, wat de lasten voor kleine producenten verder verhoogde. Veel branderijen in Dokkum en elders in Friesland verdwenen daardoor of schakelden over naar andere vormen van handel.

In 1811 waren er in Dokkum nog maar acht branderijen over, met een sterk gedaalde productie van slechts 660 ankers per jaar. In de archieven zien we dat de zoons van Jan zich uiteindelijk niet meer bezighouden met de jeneverbranderij. Thomas wordt muziekmeester, Lourens werkt

als timmerknecht, en alleen Elias blijft enigszins verbonden aan de sector als gisthandelaar en koopman. Of hij daarbij nog betrokken was bij de branderij van zijn vader en grootvader, of op een andere manier actief was, blijft onduidelijk.

Overlijdens

Jan overleed op 22 mei 1865 in Dokkum op 73-jarige leeftijd. Ter gelegenheid van zijn overlijden werd een overlijdensadvertentie geplaatst. Zes jaar later, op 25 mei 1871, overleed Lourelia eveneens in Dokkum.

DOCKUM, 22 Mei 1865. Tot diepe droefheid van mij en mijne Kinderen overleed heden morgen, in den ouderdom van ruim 72 jaren, waarvan ik 53 jaar met hem door den echt mogt vereenigd zijn, mijn geliefde Echtgenoot JAN JOUSTRA, in leven Koster bij de Hervormde Gemeente alhier.

L. VELTHUIS, Wed. J. Joustra.
Mede namens mijne Kinderen.

Eenige kennisgeving aan Vrienden en Begunstigers buiten de stad.

Overlijdensadvertentie Jan Joustra

Bronnenlijst

De hieronder vermelde bronnen zijn niet opgenomen in het werkbestand en dienen ter ondersteuning of aanvulling van de verhalen.

[1] Nationaal archief
[2] Gelders Archief
[3] Collectie NM Kamp Vught
[4] Arolsen Archives
[5] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Loten_voor_de_militie.jpg
[6] Amsterdams Archief
[7] Stadsarchief Rotterdam
[8] Rijksmuseum
[9] Gevangenismuseum veenhuizen
[10] https://sosantwerpen.be/opmerkelijk/wettige-versus-onwettige-kinderen-het-lot-van-de-kinderen-van-de-zonde/
[11] Topotijdreis
[12] Streekarchief Langstraat Heusden Altena
[13] Collectie Regionaal Archief Tilburg
[14] https://www.molendatabase.nl/molens/ten-bruggencate-nr-13121
[15] Het Utrechts Archief
[16] Museum Dokkum
[17] https://www.janluyken.com/index-nl.htm